

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za sociologiju
Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju

Petra Jenjić
Pitanje višestrukog identiteta druge generacije hrvatske
dijaspore u Kanadi

Diplomski rad
Mentor: prof. dr. sc. Milan Mesić
Komentorica: dr. sc. Marijeta Rajković Iveta, doc.

Zagreb, 2014.

Ovim putem željela bih se zahvaliti svom mentoru prof.dr.sc. Milanu Mesiću i komentorici dr.sc. Marijeti Rajković Iveti na pomoći i usmjeravanju prilikom izrade ovog diplomskog rada, ali i na znanju i iskustvu koje su prenijeli nama studentima na svojim predavanjima.

Posebnu zahvalu željela bih posvetiti svojoj obitelji koja je nesebično bila uz mene i pratila me na svakom koraku mog studentskog života.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Metodologija	4
3. Migracije	9
3.1. Definiranje migracija.....	9
3.2. Tipologije migracija	10
3.3. Migracije i modernost	11
3.4. Teorije migracija	15
3.5. Posljedice migracija	27
3.6. Međunarodne migracije.....	30
3.7. Određenje pojma „migrant“	33
4. Iseljavanje Hrvata	39
4.1. Iseljavanje iz hrvatskih prostora od 19. stoljeća	39
4.2. Iseljavanje Hrvata u Kanadu	44
4.3. Multikulturalizam u Kanadi	51
5. Etnicitet, nacija, kulturni i nacionalni identitet	56
5.1. Između individualizma i kolektivizma.....	56
5.2. Esencijalizam vs. konstruktivizam.....	58
5.3. Etnos-etnija-etnicitet	62
5.4. Etnički i nacionalni identitet	63
5.5. Identitet i migracije	67
6. Oblici migrantskih udruženja	71
6.1. Hrvatska iseljenička društva i njihova uloga u očuvanju etno-nacionalnog identiteta 71	
6.2. Dijaspore.....	74
6.3. Druga generacija hrvatskih migranata u Vancouveru	81
6.4. Etno- nacionalni identitet druge generacije dijaspore	82
6.5. Uloga obitelji u očuvanju hrvatskog identiteta	87
6.6. Uloga Hrvatske katoličke crkve u očuvanju hrvatskog identiteta.....	91
6.7. Hrvatske škole i uloga materinskog jezika u dijaspori.....	93
6.8. Političke i humanitarne aktivnosti Hrvata u Kanadi	96
6.9. Uloga kulturnoumjetničkih društava u očuvanju hrvatskog identiteta u Kanadi	98
6.10. Sportski doprinosi	101

6.11.	Izdavačke aktivnosti.....	102
6.12.	Stereotipovi i diskriminacija vs. integracija.....	103
6.13.	Mogućnost 'povratka' u Hrvatsku.....	105
6.14.	Translokalnost.....	107
7.	ZAKLJUČAK.....	112
	POPIS LITERATURE	116
	SAŽETAK.....	121
	ABSTRACT.....	122
	POPIS PRILOGA.....	123

1. Uvod

Migracije su sastavni dio čovječanstva, no primjećujemo kako su se migracijski procesi intenzificirali u posljednjem stoljeću, promjenivši socijalne strukture emigracijskih, ali i imigracijskih zemalja od lokalne (obitelj i širi socijalni kontakti) do nacionalne razine (primjenjivanje odgovarajućih migracijskih politika). Istraživanja postmigracijskih iskustava migranata te njihovog djelovanja unutar migracijskih organizacija prepoznato je relevantnim područjem istraživanja već među sociolozima čikaške škole (npr. Park 1920-tih), a zavičajne organizacije migranata postaju značajnim predmetnom antropoloških studija 1940-tih (vidi više u Kuti, 2012:25). Tada je naglasak stavljen na uloge migrantskih organizacija u jačanju adaptacije ili pak segregacije imigranata u većinskom društvu (Kuti, 2012:25).

Da bismo razumjeli prirodu suvremenih migracijskih tokova, moramo razumjeti i prirodu lake moderne, odnosno postmoderne u kojoj se trenutno nalazimo. Suvremeno društvo postmoderne obilježeno je (između ostalog) snažnim procesima globalizacije i slabljenjem uloge nacionalne države, pojačanom mobilnošću stanovništva, rapidnim razvojem tehnologija i sustava telekomunikacije te transporta. Ovi procesi uvjetuju vremensko-prostornu kompresiju, u kojoj informacije i kapital momentalno prelaze i najveće udaljenosti, ali i omogućuju pojedincu da posredstvom modernih tehnologija bude virtualno prisutan na bilo kojem dijelu svijeta (usp. Čaldarović, 2008:331-333). Budući da je pojedinac izvučen iz svog lokalnog okruženja te uključen u globalnu mrežu, i njegov identitet se drastično mijenja zbog nedostatka sigurnosti i veze s tradicijom i kulturom koja mu je pružala kontekst te je njegov život činio smislenim. U svjetlu tih zbivanja, identitet biva fragmentiran, hibridiziran, nestalan te podrazumijeva proces konstantnog redefiniranja (usp. Čolić, 2008:954-957). No, premještanje čovjeka iz lokalnog mjesta u globalne prostore uvjetuje stvaranje kontra-pojave: lokalizacije. Znanstvenici su skovali izraz glokalizacija kako bi opisali dvostruku prirodu postmoderne jer pojedinac je „otrgnut“ iz lokalno-specifične kulture i uključen u globalnu kulturu koja je homogena i u kojoj ne uspijeva pronaći ispunjenje te se stvara svojevrsni „egzistencijalni vakuum (vidi više u Beck, 2000:45-50; Bauman, 1998.).“ Iako je osjećaj identiteta karakterističan za individuu, podrazumijeva i osjećaj pripadnosti kolektivu, budući da je potreba udruživanja s drugim ljudskim bićima i povezivanja s njima imperativna ljudska osobina (Čapo Žmegač prema From, 1984: 31) koja omogućuje opstojnost ljudskih zajednica, ali i individua ponaosob. Proučavanje identiteta nanovo dolazi u fokus društvenih i humanističkih znanosti, posebice u okviru postmodernističkih teorija koje osporavaju

esencijalističko poimanje identiteta kao prirodno datog, koherentnog i statičnog te ga razmatraju kao proces u kojem sudjeluju razni mehanizmi: od socioloških, psiholoških, političkih, do simboličkih i nesimboličkih (usp. Grbić, 1994:119). Višestrukost identiteta možemo uvidjeti na gotovo svim razinama svakodnevnog života (pr. lokalni, regionalni, religijski, spolni, rodni itd.), no ovaj rad će se fokusirati na tezi o višestrukom etno-nacionalnom identitetu na primjeru druge generacije hrvatske dijasfore u Kanadi. Drugom generacijom u literaturi se nazivaju djeca migranata prve generacije koja su rođena i odrasla u zemlji imigracije (Čapo Žmegač, 2010:15), dok dijasporom označavamo ekstrateritorijalne zajednice koje se identificiraju s nacionalnom državom. Budući da je Hrvatska zemlja s visokom stopom emigracije, istraživanja ovakvog tipa su itetako potrebna pri utvrđivanju u kojoj se mjeri druga generacija hrvatskih iseljenika u Kanadi uopće identificira sa zemljom svojih predaka, odnosno u kojoj je mjeri kod njih prisutan hrvatski etno-nacionalni identitet. Nadalje, ne postoji značajan broj istraživanja ove teme te onda može doprinijeti diskusiji o identitetu Hrvata druge generacije iseljenika u Kanadi. U literaturi uglavnom nalazimo preglede iseljavanja Hrvata u Sjevernu Ameriku, bez jasne podjele na SAD i Kanadu, dok literature o drugoj generaciji hrvatske dijasfore u Kanadi nema (ili je autorica nije uspjela pronaći). Zbog ograničenosti dužine rada, autorica se fokusirala na pripadnike druge generacije hrvatske dijasfore na širem području grada Vancouvera na zapadnoj obali Kanade, i to mahom mlađe osobe (uglavnom studente). Iako je prvobitna namjera bila istraživanje na većem uzorku i u različitim dijelovima Kanade, zbog teže dostupnosti ispitanika odlučeno je napraviti studiju slučaja na primjeru Hrvata u Vancouveru. Jedan od ciljeva rada je ustanoviti i kako globalna kultura i posredstvo telekomunikacijskih tehnologija utječe na stvaranje identiteta, stoga je fokus stavljen na mlađe osobe koje su uglavnom više izložene globalizacijskim trendovima. Nadalje, prvi kontakt je ostvaren sa studenticom koju je autorica imala prilike upoznati za vrijeme njenog boravka u Hrvatskoj, a koja je ujedno i studentica iz Vancouvera, stoga su i daljnji kontakti bili određeni time. Ispitanici su potomci ekonomskih migranata koji su u Kanadu stigli od 1960-tih (najviše ih je stiglo 1980-tih) iz ekonomski nerazvijenijih dijelova Hrvatske (ruralna područja Slavonije, brdsko-planinska područja, Dalmatinska zagora, otoci).

Etnički identitet se u ranijoj sociološkoj i etnološkoj misli promatrao kao prirodno dat, koherentan, nepromjenjiv te su modernizacijske teorije predviđale njegovo dokidanje pod posredstvom procesa globalizacije, razvoja masovnih medija i transporta te povećanih

migracija ali, etnički identitet i dalje ima važnu ulogu u samopercipiranju i samoidentifikaciji pojedinca. Društvene grupe se opredjeljuju na zajedničku pripadnost pomoću tzv. etničkih markera, koji su brojni, ali i promjenjivi jer samo neki od njih ulaze u korpus razlikovnih obilježja neke grupacije, pri čemu glavnu ulogu imaju simboli- markantna kulturna obilježja (implicitna i eksplicitna) i strukturalni su dio identiteta (usp. Grbić, 1994: 122).

Poglavlje rada nazvano „Migracije“, odnosit će se na prikaz migracija: definiciju, tipologiju, faze u proučavanju (internacionalnih) migracija, njene posljedice na emigracijsku i imigracijsku zemlju, dominantne teorijske pristupe migracijskim procesima te naposljetku, utjecaj globalizacijskih i modernizacijskih procesa na proučavanje istih.

Četvrto poglavlje bavi se iseljavanjem Hrvata od kraja 19. stoljeća, prvenstveno u preko-oceanske zemlje te se nastoje utvrditi uzroci iseljavanja te okolnosti koje su zatekle imigrante u novim zemljama. U sklopu toga, dat će se kratki uvid u multikulturalističku politiku Kanade, koja uvažava kulturne različitosti svojih građana. Potom će se nastojati utvrditi obrasci iseljavanja Hrvata u Kanadu kroz povijesni pregled te uočiti razlike između pripadnika „stare“ i „nove“ dijaspor: kroz različite migrantske udruge, očuvanja hrvatske tradicije, artikuliranju ciljeva dijaspor i sl.

U poglavlju „Etnicitet, nacija, kulturni i nacionalni identitet“ raspravljat će se o pristupima istraživanju identiteta, s naglaskom na etno-nacionalni identitet te utjecaj moderne globalne kulture na stvaranje identiteta, posebice među pripadnicima dijaspor. Nastojat će se utvrditi najbolji teorijski pristup istraživanju etno-nacionalnog identiteta među migrantima, posebice među migrantima druge generacije.

U poglavlju „Oblici migrantskih udruživanja“ cilj je prikazati i istražiti dijasporsku tematiku: nastanak i konceptualizaciju te razlike između „klasične“ i suvremene, „fluidne“ dijaspor u okolnostima postmoderne i globalizacije. Nastojat će se utvrditi eventualna višestrukost ili hibridizacija etno-nacionalnog identiteta među pripadnicima druge generacije dijaspor u Kanadi, na primjeru kazivanja deset ispitanika iz Vancouvera, ispitivanjem indikatora i markera njihovog identiteta, kako bi se stekao dublji uvid u realno stanje na terenu (detaljnije o ispitanicima i ciljevima istraživanja vidjeti u poglavlju „Metodologija“).

2. Metodologija

Ovim radom će se nastojati utvrditi u kojoj su se mjeri pripadnici druge generacije hrvatskog iseljništva asimilirali u dominantno kanadsko društvo te doživljavaju li sebe Kanadanima, Hrvatima ili pak kanadskim Hrvatima (ili pak svim navedenim) te koliko je izražen njihov hrvatski (etnički) identitet i u kojoj je mjeri bio podložan promjenama, posebice od stvaranja samostalne Republike Hrvatske. Metodom intervjua ispitivat će se njihova povezanost s matičnom zemljom; prvenstveno aktivacijom u hrvatskim iseljeničkim udrugama (bilo kulturnog, sportskog, političkog i inog sadržaja) u Kanadi, socijalnim vezama s rodbinom i prijateljima hrvatskog porijekla u Kanadi i Hrvatskoj. Također će se ispitati u kojoj mjeri im je važno poznavanje hrvatskog jezika. Bit će upitani i o mogućnosti za „povratkom“ u zemlju njihovih predaka, točnije, imigracijom u Hrvatsku, budući da druga generacija iseljenika nije rođena ni odrasla u RH. Nastojat će se utvrditi eventualna veza između postmoderne (lake moderne) i identifikacijskih praksi suvremene dijaspor. Čapo Žmegač (1997.) smatra kako je za proučavanje zajednica potrebna „dvostruka analitička shema: jedna obuhvaća objektivne osobine koje se ponekad nazivaju indikatorima, a čija rasprostranjenost omogućuje da se objektivno odrede granice društvene zajednice; dok druga obuhvaća subjektivne crte ili markere, tj. osobine koje društveni sudionici prepoznaju i rabe radi razlikovanja-one opisuju granice zajednica subjektivno“ (u Čapo Žmegač, 2012:97). Prema Božiću (1998.), migrantske zajednice mogu biti „skup različitih institucija od folklornih i nogometnih do lobirajućih grupa, od okupljališta i kafića do poduzeća“ (Božić, 2012:98).

Podaci za rad su prikupljeni iz sekundarnih izvora, internet stranica migrantskih organizacija te iz prethodno spomenutih intervjua. Intervjui su vođeni prema unaprijed definiranom i razrađenom polustrukturiranom upitniku, sastavljenom od istraživačice nakon proučavanja relevantne literature te dobivanja potvrde o etičnosti istraživanja od Etičkog povjerenstva Odsjeka za sociologiju. U intervjuima je sudjelovalo deset kazivača-pripadnika druge generacije hrvatske dijaspor u Vancouveru, kako bi se ustanovila valjanost izabranih teorijskih pristupa migracijama, etničkom identitetu te transnacionalnim zajednicama, a prvenstveno kako bi stekli dublji uvid u temu. Ispitanici su odabrani tzv. snowball metodom. Pristup istraživanju zasnivao se na upitu kazivačima o njihovom subjektivnom osjećaju samoj pripadnosti dijaspori, kao i ispitivanje njihova etno-nacionalnog identiteta: temeljem samoidentificiranja s hrvatskom zajednicom u Vancouveru, Kanadi i drugdje u svijetu te u

domovini te ispitivanjem uobičajenih markera hrvatskog etno-nacionalnog identiteta kojima se Hrvati u Kanadi diferenciraju od drugih etničkih skupina u multikulturalnoj (i multikulturalističkoj Kanadi). Prvenstveno kroz jezik, religiju, participaciju u hrvatskim udrugama u Kanadi, transnacionalne materijalne prakse, korištenje određenih nacionalnih simbola, razmatranje permantnog povratka u domovinu (zemlju porijekla), nastojat će se utvrditi eventualno postojanje hibridnog i/ili višestrukog identiteta među potonjom populacijom. Ovaj uzorak nije reprezentativan jer obuhvaća samo mali dio hrvatskog iseljenništva u Kanadi, a i ograničen je samo na šire područje grada Vancouvera. Budući da je uzorak odabran snowball metodom, pretpostavlja se i međusobno poznavanje ispitanika, kao i sličnost socijalnih krugova u kojima se kreću, što utječe na samo oblikovanje identiteta. No, smatram da upotreba kvantitativnog istraživačkog aparata ne bi bila adekvatna u ispitivanju formi identifikacije te da polustrukturirani intervju pruža uvid u realno stanje na terenu te nas može uputiti na daljnja istraživanja ove problematike. Naposljetku, teško je staviti ljudske živote i iskustva u tipove određenih sociološkim parametrima, stoga u samo jednoj obitelji mogu postojati značajne varijacije između osjećaja pripadnosti hrvatskoj dijaspori ili hrvatskom etničkom identitetu. Također, kad uzmemo u obzir i vanjske faktore, to je iznimno osobna odluka i svatko treba biti poštovan zbog onoga što jest ili kako percipira samog sebe. Svim ispitanicima je zagarantirana anonimnost te korištenje njihovih navoda strogo u znanstvene svrhe. Svi detalji intervju su pohranjeni na sigurnom kompjutoru, kojem samo istraživačica ima pristup.¹ Seidman (2009.) navodi kako intervjuer(i) moraju biti fleksibilni i prilagoditi se sudionicima po izboru lokacije, vremena i datuma (u Batarelo, 2013:199). Uzevši u obzir veliku vremensku razliku (9 sati), nastojalo se izići u susret sudionicima po pitanju termina intervju, dok je lokacija intervju bila posredovana tehnologijom, putem Skype-a.² Sudionicima je dat izbor provođenja intervju na hrvatskom i na engleskom, no većina se odlučila za engleski jezik radi lakše komunikacije.³ Osim intervju, analizom sadržaja će se nastojati prikazati relevantnije teorije u sociologiji i etnologiji i kulturnoj antropologiji koje obrađuju teme migracija, etniciteta i dijaspora te će se komparirati s

¹ Iz sigurnosnih razloga i da se zaštiti privatnost, ne postoji nikakva lista svih sudionika s njihovim imenima. U provođenju istraživanja, nije sudjelovao nitko drugi osim istraživačice kod koje su pohranjene sve relevantne informacije i rezultati.

² Tijekom transkribiranja audio zapisa, zabilježen je i kontekst samog intervju: otezanja, ponavljanja, pauza i ostalih oblika neverbalne forme, poput smijeha, intenziteta glasa i sl.

³ Izjave sudionika su umetnute u rad na engleskom, da se izbjegne mogućnost gubljenja izvornog značenja izjave u prijevodu, a autorica rada ih je prevodila.

izjavama kazivača: kombinirat će se kvalitativna i kvantitativna metodologija. Nadalje, prikazat će se i povijesni tijek migracija Hrvata u Ameriku te dijakronijski prikaz iseljavanja Hrvata u Kanadu.

Samo određenje terena u ovom radu je problematično, budući da se intervjui odvijaju u cyber prostoru, posredstvom suvremenih telekomunikacijskih tehnologija (u ovom slučaju Skypea- a), stoga se nameće pitanje bivanja na terenu.

Konkretno govoreći, rad na terenu ili terenski rad, daje nam spoznaje na temelju kojih možemo govoriti o etnologiji kao znanosti. Ono što je pomalo iznenađujuće je nedostatak tekstova, tj. literature koja govori o terenu kao obliku istraživanja. Istraživači o njemu nisu pisali, nisu se njime bavili, nema ga u znanstvenim studijama, a opet glavni je temelj istraživačke prakse. Najčešće se smatra kao nešto što je samo po sebi razumljivo i skriveno u podtekstu znanstvenog rada (usp. Pleše, 2006:118). Ovdje nastaje problem jer dolazimo do situacije kada ne znamo definirati i odrediti što teren jest, a što nije. Možemo li uopće govoriti o granicama gdje teren počinje i gdje prestaje? Također, koja je uloga cyber prostora u istraživanju i možemo li govoriti o njemu kao jednom od vidova terena i terenskog istraživanja? Jedna od očitih prednosti ovakvog vida istraživanja na daljinu zasigurno je ekonomičnost i mogućnost da iz vlastitog doma proučavate fenomene u bilo kojem kutku svijeta. Problem koji se javlja jest kako doći do uzorka, budući da je zahtijeva za sudjelovanjem lakše dobiti licem-u-lice interakcijom. Nadalje, ispitanici mogu iskazati nepovjerenje prema ovakvim zahtjevima koji dolaze „izvana“ i koji nisu upućeni od pripadnika njihove (zamišljene) zajednice.

Slična pitanja postavljaju u svom radu i Jasna Čapo Žmegač, Valentina Gulin Zrnić i Goran Pavel Šantek (2006), urednici zbornika pod naslovom *Etnologija bliskog: poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja*. Glavno pitanje koje se provlači kroz ovo poglavlje i sami autori posebno naglašavaju: „Zahtijeva li istraživanje istraživačevo fizičko premještanje, ili je teren u neposrednoj blizini, a istraživačevo premještanje virtualno, mentalno? Drugim riječima, označuje li teren u određenu fizičku lokaciju (lokacije) ili možda mrežu odnosa nevezanu uz konkretan fizički prostor“ (Čapo Žmegač, Gulin Zrnić i Šantek, 2006:7).

Sedamdesetih godina prošlog stoljeća dolazi do ključnih propitivanja etnološkog predmeta i metodologije (Ibid:8). Novi tokovi današnje civilizacije donijeli su sa sobom, osim tehnološkog napretka, i nove vidove teorijskog promišljanja o terenu koji prestaje biti

određeno fizičko mjesto i postaje društveno mjesto. To društveno mjesto označava ljude i njihove odnose koje uspostavljaju. Umjesto kulturom ili pojedinim aspektima kulture ili načina života na jednom zemljopisnom području, istraživači se bave temama koje u istom istraživanju povezuju razna, odvojena zemljopisna područja, bave se društvenim prostorima ili praksama, identitetima ili mrežama (usp. Pleše, 2006:120). Zahvaljujući tome, možemo govoriti o ovome radu kao o terenskom istraživanju.

Napraviti nacrt istraživanja, provesti istraživanje i napisati izvještaj nije moguće bez početnog i glavnog koraka, određenja paradigme i problema istraživanja. Paradigme u društvenim znanostima nam pomažu da razumijemo određene socijalne fenomene i procese. Halmi ih vidi kao kombinacije teorija i metoda, pretpostavkama o stvarnosti kojima se rukovodi znanost da bi spoznala probleme i mogućnosti njihova rješenja (2005: 35). Cilj i jednih i drugih je spoznati psihičke i društvene pojave i tako pružiti osnovu za njihovo bolje razumijevanje. Međutim, načini na koji to čine se međusobno razlikuju. Kvalitativna paradigma je nastala u tradiciji humanističkih znanosti i teži razumijevanju pojava. Kvalitativna istraživanja definira kao proces razumijevanja ljudskih i socijalnih problema koji se temelji na izgradnji kompleksne i cjelovite slike što se stvara iz perspektive subjekta istraživanja koji se proučava u svom prirodnom okružju, dok se kvantitativnom metodologijom u društvenim i humanističkim znanostima nastoji kvantificirati pojavu, uočiti kauzalne veze i odnose među promatranim pojavama, tj. otkriti kako utječu jedna na drugu. Nastoji objasniti načine na koje ljudi u određenom okružju razumijevaju svakodnevicu i postupaju u uobičajenim životnim situacijama (Ibid.). Kombiniranjem ovih pristupa možemo dobiti cjelovitiji uvid u kompleksna područja istraživanja, kao što su to migracijski procesi, stoga će i ovaj rad kombinirati kvalitativnu i kvantitativnu metodologiju.

Ovaj rad je interdisciplinaran te se temelji na teorijama koje su dominantne u sociologiji i etnologiji i kulturnoj antropologiji, ali zadire i u druge znanosti društveno-humanističke provenijencije. Stoga, neće postojati stroge distinkcije između sociološkog i antropološkog dijela rada, budući da se međusobno nadopunjuju. Kao što Grbić Jakopović (2014.) ističe: istraživačka pitanja koja se bave kretanjem ljudi, uzrocima i smjerovima tih kretanja te daljnjim razvojem njihove situacije u zemlji primitka, odgovore traže na više strana i razina, pokušavajući zahvatiti perspektivu pojedinca, obitelji i domaćinskih skupina i država na mikro-, mezo- i makro razini. Tu se isprepleću interesi mnogih znanstvenih disciplina i znanosti: povijesti, geografije, ekonomije, demografije, sociologije, etnologije, politologije,

lingvistike, statistike, iz čega možemo zaključiti kako istraživanja migracija moraju biti interdisciplinarna i multidisciplinarna. Antropolozi se prvenstveno usmjeravaju na mreže i transnacionalne zajednice, a sociolozi na ulogu i značaj ljudskog i socijalnog kapitala na poteškoće s kojima se migrant susreće u procesu naseljavanja i inkorporacije u društvo useljenja⁴ (Ibid:32).

I u ovom radu migracijski procesi će se nastojati prikazati na mikro-, mezo- i makrorazini: od pojedinaca i njihovog obiteljskog i šireg socijalnog konteksta do uloge država (emigracijskih i imigracijskih) i transkulturacijskih procesa i utjecaja globalne svjetske kulture te njihove uloge u eventualnom stvaranju sinkretnih identiteta kod druge generacije migranata. U intervjuima će se posebno ispitivati utjecaj obitelji na kreiranje identiteta. Naime, za istraživanje socijalnih pripadnosti u modernim uvjetima posebnu važnost imaju interakcijski procesi unutar obitelji, naročito kad je riječ o oblicima neslužbenog komuniciranja (Rajković prema Banovac, 2005:245). Cilj je utvrditi u kojoj su mjeri povezani članovi druge generacije hrvatske dijaspe u Kanadi sa zemljom porijekla i doživljavaju li se uopće dijelom dijaspe.

Migracija, globalizacija i hibridnost su termini koji se često koriste u suvremenoj literaturi, no teško je pružiti sveobuhvatnu zadovoljavajuću definiciju njihovih karakteristika, pa upravo multidisciplinarni pristup koji osigurava razmatranje različitih perspektiva predstavlja pravi način traženja odgovora na razumijevanje ovih komplementarnih fenomena.

⁴ I druge se znanosti bave pitanjem migracija: politolozi se usmjeravaju na „razumijevanje uloge u organiziranom interesu u kreiranju politike u emigracijskoj i imigracijskoj zemlji; pravnici ukazuju na utjecaj migracija na institucije suvereniteta i građanskih prava; povjesničari ocrtavaju migrantska iskustva u svojoj njihovoj kompleksnosti; demografi teorijski i metodološki ispituju kako mobilnost preko granica utječe na ljudsku dinamiku u društvima iseljenja i useljenja, dok geografi potiču promišljanja o prostoru u širem smislu.“ (Grbić Jakopović, 2014:32).

3. Migracije

3.1. Definiranje migracija

Kolokvijalno značenje migracija jednostavno podrazumijeva promjenu fizičkog prostora ili promjenu prebivališta nekog čovjeka ili ljudi. No, fenomen migracija nije lako definirati, posebice njegov uzročno-posljedični kompleks. Budući da su migracije multidisciplinarno područje istraživanja, svaka disciplina ih pokušava odrediti s obzirom na svoj interes i perspektivu. Nadalje, bitno je naglasiti da su se koncepcije, ali i sam karakter migracija mijenjali kroz različite vremenske epohe te unutar njih možemo razlikovati vrlo različite migracijske procese i tokove (usp. Mesić, 2002: 243-244). Grbić Jakopović ističe kako su etnologija i sociokulturna antropologija dugo vremena kulturi prilazili kao statičnoj, homogeniziranoj, teritorijaliziranoj jedinici koja nije pod utjecajem vanjskog svijeta. Tek napuštanjem funkcionalističke i strukturalističke teorijske paradigme, studije migracija počinju zauzimati važno mjesto u znanstvenim istraživanjima, a antropologija, kao znanost koja promatra ljude i njihov stvarni život, prepoznala je procese migracija kao važno istraživačko područje, budući da su se okolnosti svijeta u kojem živimo uvelike izmijenile posljednjih desetljeća pod posredstvom modernizacije i globalizacije, a time i povećane mobilnosti svjetskog stanovništva u smjeru selo- grad te iz ekonomski manje razvijenih područja u ekonomski razvijene dijelove svijeta. Interdisciplinarnost postaje jedna od temeljnih načela znanstvenog rada u studijama migracija, budući da migracije obuhvaćaju široko područje ljudskih djelovanja te pokreću brojne procese u emigracijskom i imigracijskom prostoru. Iako je već prije stotinjak godina Antun Radić, oslanjajući se na prethodni rad Valtazara Bogišića, sastavio upitnice koje su se, između ostalog, odnosile i na mobilnost ruralnog stanovništva krajem 19. stoljeća⁵, u hrvatskoj etnologiji nisu provedena cjelovita i sustavna istraživanja mobilnosti do unatrag nekoliko desetljeća (usp. Grbić Jakopović, 2014:15-16). Brojne su definicije migracija, ali možemo ustanoviti da opće određenje (dobrovoljnih, radnih) migracija polazi od nadređujućeg pojma: kretanje ljudi u prostoru, i njemu dva podložna pojma koja uključuju relativnu trajnost promjene boravišta te relativne razdaljinu seljenja. Njima se rijetko pridružuje i treći-promjena aktivnosti. Iz

⁵ Antun Radić: *Osnovi za sabiranje i proučavanje gradje o narodnom životu* (1894); Valtazar Bogišić: *Gragja u odgovorima iz različitih krajeva slovenskog juga* (1874).

sociološke perspektive tome se dodaje jedna nadodrednica po kojoj ljudske migracije nisu tek čin, nego proces. Taj proces se označava dalje s jednom od pododrednica: a) društvena struktura iz koje proizlaze (pred)uvjeti migracija; b) društveno-strukturalne posljedice migracija; c) donošenje odluka o migraciji temeljem izvornih vrijednosnih orijentacija migranta; d) promjena vrijednosnih orijentacija migranta u procesu migriranja (Mesić, 2002: 248). Standing drži da se migracije kao proces mogu konceptualizirati i u smislu serije faza ponašanja te razlikuje sedam analitički distinktivnih momenata u kojima se može naći svaki pojedinac: 1) bez pomisli na migraciju; 2) pomisao na migraciju, ali odbačena (bilo za neodređenu budućnosti ili pak privremeno, temeljem mogućnosti); 3) namjeravana/planirana migracija, ali vrijeme i/ili odredište nesigurni; 4) migracija u tijeku; 5) migracija završena; 6) migracija provedena i ponovljena; 7) migracija provedena (usp. Mesić prema Standingu, 2002: 249). No, ni ova razdioba ne pojašnjava zašto pod istim okolnostima neke osobe emigriraju, dok druge odlučuju ostati u matičnoj zemlji. Živković, Šporer i Sekulić predlažu definiciju prema kojoj je migracija kretanje pojedinca ili skupina od mjesta rođenja u neki drugi geografski ili socijalni prostor, a uvijek nastaje kao reakcija na niz ekonomskih, socijalnih ili političkih poticaja izvana na okolinu ili pojedinca u njoj (1995:11). Upravo taj niz motiva i faktora čini kontekst migracija, stoga kad se govori o njima ne misli se tek na čin preseljenja, nego na proces u kojem je čin preseljenja završni rezultat (Grbić Jakopović, 2014:19).

3.2. Tipologije migracija

Postoje razne tipologije migracija, no uglavnom ih možemo svrstati na tri najčešće: univerzalne, opće i posebne. S obzirom na udaljenost, odnosno prelaženje nacionalnih granica, možemo govoriti o unutarnjim, odnosno vanjskim migracijama. Pod vanjskim migracijama podrazumijevamo prelaženje pojedinaca i grupa u neki bitno različiti kulturno-politički prostor, dok se unutarnje odnose na one migracije u kojima pojedinci ostaju u sklopu svog socio-kulturno-političkog prostora, ali se geografski kreću. Uglavnom se potonje migracije odvijaju na relaciji selo-grad te se sagledavaju i kroz prizmu horizontalne mobilnosti pojedica u nekom društvu. S obzirom na vremensko trajanje, razlikujemo stalne i povremene, odnosno privremene migracije. Dok prve imaju permanentu tendenciju ostajanja u imigrantskom prostoru, privremene ili povremene uglavnom se poduzimaju za ostvaranje nekih ciljeva (ekonomskih, obrazovnih i sl.). Migracije razlikujemo i s obzirom na uvjete u

kojima se odvijaju: jesu li one dobrovoljne, kao u slučaju imigracije i kolonizacije ili pak prisilne, rezultat rata ili okupacije, što je slučaj kod ratnih izbjeglica, raseljenog stanovništva ili političkih izbjeglica (usp. Živković et al., 1995:10). Iako postoje još brojne klasifikacije migracija, nećemo ih uzimati u obzir zbog ograničenosti dužine rada⁶.

3.3. Migracije i modernost

Migracije su fenomen koji prate čovječanstvo od njegovog postanka, a definiramo ih kao kretanje pojedinca ili skupina od mjesta rođenja u neki drugi geografski ili socijalni prostor, a uvijek nastaju kao reakcija na niz ekonomskih, socijalnih ili političkih poticaja izvana na okolinu ili pojedinca u njoj (Ibid:10-11). Intenzitet migracija se mijenjao tokom povijesti, no sa sigurnošću možemo ustanoviti da se proces migracija intenzivirao u posljednje vrijeme, prvenstveno u 20. stoljeću, pod posredstvom procesa modernizacije i globalizacije. Naime, rapidni razvoj tehnologije i prometa koji obilježava ovaj period omogućio je trenutačni prijenos kapitala i informacija te bitno ubrzava kretanje ljudi i dobara. Utjecaji globalizacije utječu na izbljeđivanje veza s tradicionalnim sustavima vjerovanja iz kojih individue i grupe strukturiraju svoj život. Ovakav „gubitak prošlosti“ stvara osjećaj nesigurnosti u sadašnjosti i o budućnosti. Država gubi kontrolu nad informacijama, novcem, potrošnjom, dokolicom, tehnološkim promjenama i ostalim vidovima inovacije. Ovi procesi nisu učinili državu nemoćnom, ali su izmijenjene mnoge njene tradicionalne uloge, posebice u osiguravanju materijalne i kulturne sigurnosti. Stoga, država, ali i civilno društvo, trebaju pronaći nove uloge i razviti nove odnose, iako se parametri akcija izmjenjuju velikom brzinom (Schöpflin prema Giddens, 2002:49). Migracije su složen fenomen izučavanja, no kada ih proučavamo u kontekstu modernizacije i globalizacije, istraživački problem postaje još složeniji, budući da svjedočimo bezbrojnim protocima i turbulencijama modernog svijeta u kojem cirkulacija ljudi, resursa i informacija slijede višestruke putove i obrasce. Kretanje stanovništva više ne promatramo kroz sferu jednostavnog trajnog odlaska iz matične zemlje u potrazi za boljim životom-suvremene migracije odražavaju kompleksnost moderniteta, novo poimanje vremena i prostora, u kojem pojedinac ne treba fizički prijeći granice nacije-države da bi bio uključen u globalnu mrežu. Ove promjene utječu i na osjećaj pripadnosti pojedinca u svijetu. U razdoblju moderne, većina ljudi svoju pripadnost identificira u okvirima nacionalnih država, koje su i

⁶ Više o tipologiji migracija u Mesić, 2002:253-264.

same sazdane od diverzificiranih kulturnih identiteta objedinjenih unutar teritorijalnih granica nacije-države. No, simplificirano gledanje na identitet kao prirodnu datost koja se ne mijenja s vremenom ni u prostoru jednostavno nije adekvatno pri proučavanju migracija preko nacionalnih granica te artikulacija novih identitetskih formi manjinskih skupina koje posebno dolaze do izražaja zadnjih desetljeća te destabiliziraju uvriježene predodžbe o jednostrukosti etničkog i/ili nacionalnog identiteta. Nadalje, paradoks suvremenog, postmodernog društva možemo uočiti u opozicijskim procesima globalizacije s jedne strane, a glokalizacije s druge. Iako su modernizacije teorije predviđale smanjivanje, ako ne i dokidanje etničkog identificiranja pojedinca, u praksi možemo vidjeti da se dogodilo upravo suprotno: svaka nacionalna država teži maksimizirati prilike putem transnacionalnih korporacija, no u isto vrijeme ograničava kretanje stanovništva koje te ekonomske prilike pokreću. Kako država sve više gubi na moći u reguliranju aktivnosti unutar svojih granica, tako postaju sve više defanzivno nastrojene pri sačuvanju istih, što se najbolje očituje kroz sve restriktivnije imigracijske politike. Promjene koje je iznjedrila postmoderna se očituju i na pojedinačnoj razini. Naime, pojedinac je iskorijenjen iz svog lokalnog okruženja te uključen u globalne tokove, prostore homogene kulture koja ne pruža istinski smisao ni osjećaj pripadnosti, stoga se javlja osjećaj praznine te snažnije identificiranje s lokalno-specifičnom kulturom. Sam prostor ne smijemo shvaćati kao neutralno polje u procesu migracije, nego konstitutivni dio identiteta koji je u stalnoj interakciji i transformaciji. Jasno je da su procesi globalizacije i migracija pitanje kulturnog identiteta s margina znanstvene misli doveli u fokus istraživanja u većini društveno-humanističkih znanosti, pa tako i u sociologiji i kulturnoj antropologiji. Prepoznavanje i pregovori oko kulturne različitosti uzdrmali su same temelje institucija koje kreiraju društveni život (usp. Papastergiadis, 2000:1-5).

Prije moderniteta, asimilacija je smatrana poželjnim modelom identitetske politike, ali i broj migranata u tom periodu je bio značajno manji, stoga se tom pitanju nije posvećivalo puno važnosti. Usto, moderne države u današnjem obliku nisu postojale. Tek rastom legitimnosti države utemeljene na racionalnosti, stvara se veća potreba za društvenim pristankom na uvjete koje država postavlja, a što se najefikasnije moglo ostvariti mobilizacijom etniciteta, pri čemu je država promicala asimilaciju kao glavni izvor stabilizacije društva. Dakako, u ovom slučaju se to uglavnom odnosilo na migracije selo-grad. Ukoliko je seljak želio pristupiti višoj kulturi i ostvariti bolji životni standard, morao se odreći onog ruralnog u zamjenu za ulazak u građansko društvo. Tek nakon procesa deruralizacije i

deagrarizacije, ali i povećanom mobilnošću svjetskog stanovništva, fokus se premješta na vanjske migrante (usp. Schöpflin, 2002:20).

Trenutni migracijski trendovi nisu ograničeni na relaciju Zapad i Sjever, stoga je bitno razumijeti samu prirodu postmoderne kako bismo donekle mogli shvatiti aktualna društvena zbivanja, pa tako i migracijske procese. Osim u zaokretu svjetske geopolitike, korjenite promjene nalazimo i u ekonomskim i kulturnim razmjenama. Revolucija u informatičkim znanostima, koja se dogodila sinkronizirano s padom socijalističkih ekonomija i ekspanzijom restrukturiranih kapitalističkih tržišta drastično utječe i na oblike migrantskog rada- fleksibilnost radnog mjesta često ne podrazumijeva zaposlenje u lokalnom okruženju pojedinca (pr., u mnogim zapadnim državama zaposlenici putuju i po nekoliko sati do radnog mjesta). Ekspanzija globalnih masovnih medija također bitno utječe na susrete i prožimanja različitih kultura: pojedinac iz udobnosti vlastitog doma može biti virtualno prisutan u bilo kojem dijelu svijeta te trenutačno saznati informacije iz najudaljenijih kutaka Zemlje; spoznaje razvijene u nekom dijelu svijeta cirkuliraju na globalnoj razini i ostavljaju mjesta za različite recepcije i interpretacije. Kulturne prakse mogu biti koncentrirane i intenzivne unutar određenog teritorija, ali se reflektiraju i izvan teritorijalnih granica (usp. Papastergiadis 2000:5-9).

Kulturnoj pluralnosti unutar granica nacionalnih država uvelike pridonosi i razvoj transporta, koji je omogućio masovnije i bitno brže prelaženje velikih udaljenosti, što pridonosi mobilnosti svjetskog stanovništva te kulturnoj interakciji. Okolnosti postmoderne utjecale su na i na percepciju budućnosti, koja se više ne čini sigurnom i obilježenom progresom, liberalizacijom i emancipacijom, nego uvelike i strahom i nesigurnosti pred nepoznatim⁷. Prema Baumanu, turbulencija modernosti odražava se i kroz transformacije u identitetskoj reprezentaciji: čovjek zamjenjuje odnos prema kretanju iz „hodočasničkog“ u „turistički“- ovaj odmak ne vodi samo destabilizaciji kulturnih kodova koji čine razliku između mjesta porijekla s kojim se snažno povezujemo, nego vodi i raskidu između osjećaja pripadnosti i percepciji sudbine u životu pojedinca. Dom i utočište više nisu fiksne lokacije ili unutar poznatih zona, a iz moralne perspektive možemo zaključiti kako smo u situaciji koja podosta govori odakle dolazimo, manje o tome gdje bi željeli ići, ali ne pruža uvid u razloge

⁷ Kao što Bauman primjećuje: „Modernost je opsesivni marš prema naprijed- ne zato što uvijek traži više, nego zato što se ne može zadovoljiti postojećim; ne zato što postaje ambicioznija i pustolovnija, nego jer su njene pustolovine gorke, a ambicije frustrirajuće. Marš se mora nastaviti jer je svako mjesto dolaska tek privremena stanica. Nijedno mjesto nije privilegirano, niti bolje od odnosu na druga mjesta (...) i to je razlog što su pometnja i vijanja življena kroz iskustvo marša.“ (Bauman u Papastergiadis, 2000:11).

kretanja (usp. Papastergiadis prema Bauman, 2000:12). Ovaj novi, turbulentni svijet zahtijeva i novo propitivanje identiteta, budući da su se stare teorije temeljene na primordijalnim vrijednostima i ekskluzivističkim praksama pokazale neadekvatnima pri objašnjavanju kulturnih različitosti između migranata i domicilnog stanovništva. Iskrivljenoj slici migranta uvelike potpomaže i medijska mašinerija koja ih prezentira kroz uvriježene stereotipe, što može rezultirati jačanjem socijalne distance. Iz prethodno navedenih tvrdnji, možemo zaključiti kako olako shvaćanje identiteta kao statične i urođene kategorije jednostavno ne odgovara realnosti suvremenog svijeta, posebice pri izučavanju druge ili treće generacije migranata.

No, kako su globalizacijski i postmodernizacijski procesi utjecali na dijasporu? Obilježje suvremene svjetske ekonomije su brže i stabilnije transakcije između različitih sektora, zahvaljujući boljim tehnologijama komuniciranja, jeftinijem transportu, novom internacionalnom tržištu rada, aktivnostima multinacionalnih kompanija i efektima liberalizacije trgovine i protoka kapitala. Ovo je utjecalo i na promjene u percepciji dijasporu (posebno poslovnog dijela) u domaćinskim zemljama, čije ih društvo sagledava kao potencijalne posrednike u širenju tržišta, naročito u njihovim matičnim zemljama, a ne kao one koji „crpe sredstva“ domaćinske zemlje, ne dajući ništa zauzvrat. Forme internacionalnih migracija u postmodernosti naglašavaju ugovorne odnose, što se očituje kroz povećanu mobilnost stanovništva koje ne zahtijeva državljanstvo, niti nastanjivanje za stalno u imigracijskoj zemlji, kao ni migriranje cjelokupnih obitelji. I u ovom segmentu dijaspora ima prednost nad ostalima, budući da se njena svijest bazira na multilokalnosti i povećanoj mobilnosti između domaćinske zemlje i zemlje porijekla te kretanja u internacionalnim okvirima općenito. Razvoj globalnih gradova nastaje kao odgovor na intenziviranje transakcija i interakcija između različitih segmenata svjetske ekonomije i njihove koncentracije u određenim gradovima čiji je značaj veći u njihovim globalnim nego nacionalnim ulogama te koji su internacionalni i kozmopolitanski po naravi. Dijaspore, čija je kozmopolitnost bila izvor sumnje i nedostatak u prošlosti sada ima prednost u globalizacijskim procesima, zahvaljujući svojim višjezičnim vještinama, upoznatošću s više kultura i internacionalnim kontaktima. Sve to ih čini kompetentnijim u internacionalnoj podjeli rada, uslugama i tržištima kapitala (Batarello prema Cohen, 2013:75). Colic-Peisker napominje kako je neovisno o zemlji porijekla, poznavanje engleskog jezika neminovno za punu participaciju u globalnoj kulturi putem masovnih medija i Interneta te za pristup

globalnim prilikama. Uzima se zdravo za gotovo da svaka varijacija kozmopolitizma počiva na sposobnosti komuniciranja i razumijevanja engleskog jezika. Ironično, postmodernistički narativi (ako ih tako možemo nazvati, budući da postmodernizam odbacuje bilo kakve velike narative) globalizacije, transnacionalizama i kozmopolitizma su izgovoreni na engleskom i duboko su utkani u zapadnjački Anglo-dominirajući kulturni diskurs. Dakle, pozicija etničkih skupina/zajednica se poboljšala posljednjih desetljeća; ideja biligualnosti sada se smatra poželjnom, a ne zbunjujućom. Globalizacija i međuzavisnost svijeta engleskom je dala ulogu globalnog jezika, ali i povećala potrebu da izvorni govornici nauče druge jezike i dobiju saznanja o više kultura (2008:87-88). Stoga, moramo se zapitati jesu li mlađi pripadnici druge generacije hrvatske dijaspora (posebice oni iz engleskog govornog područja) sličniji svojim vršnjacima u Hrvatskoj ili bilo kojoj zapadnjačkoj demokraciji ili se mogu identificirati i sa širim dobnim skupinama u zemlji porijekla, zadržavajući ono „tipično“ hrvatsko?

U klasičnom smislu dijaspora označava zajednice ljudi dislociranih iz zemlje porijekla kroz migraciju, imigraciju, progon, posljedicu kolonijalne ekspanzije (usp. Batarelo prema Brazil i Mannur, 2013:69). No, za razumijevanje suvremenih odnosa unutar dijaspora, moramo imati na umu da su subjekti dijaspora hibridni i heterogeni - kulturno, lingvistički, etnički i nacionalno, što pokreće raspravu o stalnosti identiteta: subjekti dijaspora proživljavaju dvostruku (ponekad i višestruku) identifikaciju te su skloni razviti hibridne i višestruke forme identiteta koji nije „čist“ kao kod pripadnika njihove etnije u domovini. Dijaspore su integralni dio nacije, ali na specifičan način - oni su dio takozvane trans-nacije. Stvaranje i upravljanje migrantskim mrežama je ključno za opstanak dijaspora, no ukoliko je sadržaj mreža u velikom nesrazmjeru s domaćinskim društvom, može biti izvor sukoba između dijaspora i domaćinskih društava (Ibid:70).

3.4. Teorije migracija

Kada promišljamo o migracijama, trebamo se zapitati zašto ipak najveći postotak svjetskog stanovništva ostaje relativno imobilan, dok se tek neznatan postotak odlučuje za migraciju, naročito internacionalnu? Prema procjenama Ujedinjenih naroda u ranim devedesetima, smatra se da je bilo 120 milijuna internacionalnih migranata, od kojih je 70 milijuna bilo zaposleno (legalno ili ilegalno) u zemljama primitka. Ovaj broj se povećava iz godine u godinu, no kada ga usporedimo sa svjetskom populacijom, migranti čine tek 2% svjetskog stanovništva, što nije ni približno impresivno kao spomenute brojke. Najveći postotak migracija, unatoč blagodatima proizašlim iz procesa modernizacije i globalizacije, opada na unutarnje

migracije. Stoga, moramo se zapitati koji su to presudni faktori koji determiniraju volju migranta da naposljetku emigrira, dok većina pripadnika njegove grupe, koji su u više-manje u istom položaju i time potencijalni migranti, odluče ostati u svojoj zemlji. Pitanje koje se također nameće je zašto većina migranata odlazi iz određenih dijelova svijeta u tek nekoliko zemalja svijeta. Smjer suvremenih migracija je itekako jasan: čak 65 milijuna internacionalnih migranata imigrira u države s visokom stopom industrijalizacije i u države bogate naftom. Šest najbogatijih država svijeta: Francuska, Njemačka, Italija, UK, Japan i SAD - okupljaju trećinu svjetskih migranata, od kojih dvije trećine su na Sjeveru; dok na Bliskom Istoku migranti čine okosnicu radne snage. Migracijske teorije koje se zasnivaju na makro perspektivi ne objašnjavaju iseljavanje iz zemalja u razvoju u razvijene zemlje, kao ni razlike u stopama iseljavanja iz tih zemalja, čak ni razlike između stopa migracija unutar regije u pojedinoj zemlji - naglasak se se stavlja na strukturalna ograničenja i prilike (pr. razlike u dohotku između emigracijskih i imigracijskih zemalja i legalno-institucionalnim regulacijama izlaska ili ulaska u zemlju) (usp. Papastergiadis, 2000:17; Faist 2004:13).

Prema Faistu, tri temeljna nivoa pružaju **startnu poziciju pri istraživanju internacionalnih migracija**: 1) nivo slobode ili autonomije potencijalnog migranta-individualna razina, koja odlučuje o njegovoj odluci o migraciji ili nemobilnosti; 2) političko-ekonomsko-kulturne strukture na razini nacionalne države, odnosno zemlji destinacije i zemlji porijekla u svjetskom sistemu, a analiza se odvija na makro- razini, bazirajući se na internacionalnim i transnacionalnim strukturama i odnosima između nacionalnih država; 3) Set socijalnih i simboličkih veza između migranata i grupa te postojanih resursa: odnosi se na strukturu, snagu i otpornost socijalnih veza i njihovog sadržaja između onih koji ostaju i migranata, kao i relacija između relevantnih kolektivnih aktera (pr. rodbina, kućanstva, religijske grupe, etničke zajednice i nacije). Također sadrži i resurse koji omogućuju kooperaciju, prvenstveno u vidu socijalnog kapitala (usp. Faist, 2004:30-31).

Mikro razina istraživanja internacionalnih migracija fokusira se na pojedincu i njegovom odabiru; internacionalne migracije mogu biti okarakterizirane kao kontinuum između stupnjeva slobode ili izbora potencijalnog migranta. Za mikro razinu, ključnim faktorom se smatra racionalnost pojedinca koji odluku o migraciji donosi na temelju omjera troškova i koristi te se odluka o migriranju tretira kao svaka druga investicija od koje se očekuje profit u budućnosti. Dakle, migrant prema ovom pristupu je svojevrsni tržišni igrač koji je adekvatno informiran te posjeduje veliku osobnu slobodu da od mnogo ponuda odabere onu

najoptimalniju. S druge strane, treba uzeti u obzir kada konačni donositelj odluke o preseljenju nije sam migrant, kao u slučaju robova, osuđenika, nekih izbjeglica, radnika na ugovor itd. Nadalje, neke osobe uživaju veći stupanj autonomije bazirane na resursima poput novca, informacija i veza. Iz ovog posljedično slijedi da su za donošenje odluke o migraciji uključeni ljudi koji su dio mreže koja sadržava značajne druge u mjestu porijekla i destinacije; kolektivi i socijalne mreže potencijalnih i stvarnih migranata te onih koji ostaju u zemlji porijekla; zainteresirani kolektivi u zemljama destinacije i porijekla, poput nevladinih organizacija, supranacionalnih organizacija, vlada zainteresiranih zemalja, političkih stranki, različitih udruženja te radničkih organizacija, iz čega možemo uočiti manjkavosti ovog pristupa pri objašnjavanju migracijskih procesa.

Makro razina proučavanja migracija bazira se na političko-ekonomsko- kulturnim strukturama koje pružaju značajan raspon faktora u emigracijskim i imigracijskim zemljama te internacionalnim političkim i ekonomskim sistemima nacionalnih država. Makro-strukturalne analize impliciraju veze između vlade i institucija emigracijskih zemalja i njihovih paralelnih institucija u zemlji imigracije, migrantskih udruženja te internacionalnih organizacija. Postoji više dimenzija koje utječu na odluku potencijalnog migranta: poput ekonomsko-političke moći države u internacionalnom sistemu; unutarnjeg administracijskog kapaciteta, učinkovitosti i političke stabilnosti. Prijamne i integracijske politike imigrantskih zemalja mogu varirati od otvorenih ka restriktivnim, ali mogu i favorizirati prijam određenih migrantskih skupina iz pojedinih područja, ovisno o zahtjevima tržišta rada. Nadalje, internacionalne migracije nezaobilazno promatramo na relaciji Jug-Sjever te razlikama između njih, poput životnog standarda, uvjeta zaposlenja, nivoa nezaposlenosti, razlika u plaćama i sl. Osim navedenih razlika, važno je uzeti u obzir internacionalne norme i organizacije te kulturnu sferu, budući da postoje razlike u normativnim očekivanjima i kolektivnog identiteta: neke zemlje svijeta su prihvatile „kulturu migracija“, čije prakse postaju sastavni dio života. Teorije dualnog tržišta rada, koje naglašavaju ulogu institucija te teorija nove ekonomije migracija baziraju se na ovoj perspektivi te odbacuju idealizirani pristup neoklasičara o individualnom migrantu koji slobodno odlučuje. Novi pristupi proširuju polje istraživačkog interesa te se u mnogome preklapaju i nadopunjavaju, pružajući kompaktiniji uvid u migracijsku problematiku.

Srednja razina analize fokusira se na sadržaj i formu veze koje tvore migranti. Ove socijalne i simbolične veze mogu varirati u čvrstoći i snazi te postojati istodobno u

imigracijskoj i emigracijskoj državi. Dakako, postoje i slučajevi u kojima se internacionalni migranti nastoje u potpunosti integrirati u zemlju primitka te u tom slučaju socijalno-simbolične spona nestaju. No, trajni odlazak iz matične zemlje uglavnom ne podrazumijeva presjecanje svih spona: ukoliko nailazimo na sistematizirane uzorke u migrantskim mrežama i kolektivima, možemo povezati relacijsku razinu s makro-strukturalnom. Pretpostavka jest da migranti koriste resurse naslijeđene iz veza, koji se javljaju kao različite dimenzije socijalnog kapitala i beneficija deriviranih iz istog. Jedna od teorija koje podržavaju interdisciplinarni pristup migracijama jest teorija migracijskih sustava. Težište im je na širim inter/regionalnim iskustvima čiji su temelji u međudržavnoj suradnji, povezanosti u domeni masovne kulture te obiteljskim i socijalnim vezama. Također istražuje individualna iskustva migranata u adaptacijskim procesima (socijalni kapital) te se referira i na odnose imigrantskih i emigrantskih država.⁸ (usp. Faist, 2004:31-34; Grbić Jakopović, 2014:25-28). U hrvatskoj etnologiji zamjetno je korištenje termina poput inkorporacije, interakcije, transmigranta, koji se sve više upotrebljavaju umjesto uvriježenih pojmova akulturacije⁹, integracije, migranta.

Ranije teorije migracija uglavnom su simplificirani modeli za daljnja istraživanja, budući da izuzimaju niz socio-psiholoških čimbenika koji su bitni za razumijevanje procesa migracija. Jedna od takvih teorija se bazira na odnosu push /pull faktora (tzv. neo-klasična teorija ekonomske ravnoteže, vidi više u Grbić Jakopović (2014.) i Mesić (2002.)), koji naposljetku determiniraju odluku o preseljenju. No, ipak nudi temeljni okvir za konceptualizaciju problema migracija. Živković i sur. (1995.) navode uobičajene potisne i privlačne faktore: u push (potisne) faktore najčešće ubrajamo: 1) promjene u prirodnoj okolini koje uzrokuju stagnaciju u prirodnim resursima (pr. iscrpljivanje ugljenokopa, zatvaranje neke industrije, epidemije u poljoprivredi i sl.) ili prirodne nepogode, poput potresa, poplave, epidemije; 2) ekonomski čimbenici, poput slabe mogućnosti zaposlenja, niskih primanja, loših radnih i životnih uvjeta. Hrvatska se ubraja u zemlje sa snažnim emigracijskim stopama, uglavnom iz ekonomskih razloga. Prvi veliki val iseljavanja iz Hrvatske započeo je 80-ih godina 19.stoljeća, u vrijeme velike agrarne krize i defeudalizacije, kada stanovništvo emigrira u prekoceanske zemlje; 3) politički faktori, koju uključuju neslaganje s političkim

⁸ vidi više u Castles, Miller, 2003; Brettell, 2003

⁹ Akulturacijski procesi se odnose na procese interakcije raznih nacionalnih i društvenih grupa i njihovih kultura te njihovih promjena do kojih dolazi usred dodira u društvenim migracijama, integracijama, osvajanjima (promjene u jeziku, mentalitetu, asimilacija, sukobi), dok se enkulturacijski odnose na međusobna djelovanja i utjecaje između sociokulturne sredine, kulture društvenih grupa i pojedinaca (Skledar, 1999: 46).

sustavom, nedostatak osnovnih građanskih sloboda, represije i proganjanja. Ovaj oblik migracija u Hrvatskoj postaje značajan u doba „stare“ Jugoslavije (politička emigracija) te se intenzivira nakon Drugog svjetskog rata. Dakako, već i ranijem periodu iseljavanja Hrvata možemo govoriti o naznakama političke emigracije uvjetovane položajem Hrvatske u Austro-Ugarskoj, ali ne u tako eksplicitnom smislu. Četvrtoj skupini pripadaju socijalni čimbenici, koji se reflektiraju u otuđenosti od vlastite zajednice (nemogućnost pripadanja i identifikacije s užom zajednicom te osjećaj bespomoćnosti pri realiziranju socijalnih ciljeva); društveni elementi koji umanjuju socijalnu mobilnost; nemogućnost napredovanja i usavršavanja znanja te nizak ugled nositelja tog znanja. Migratorne procese ne treba sagledavati samo u svjetlu horizontalne mobilnosti, nego treba uzeti u obzir i procese uzlazno-silazne socijalne mobilnosti. Naime, migranti ne mijenjaju samo svoj kulturni milje, nego i socijalni položaj. Uglavnom je slučaj da imigranti imaju niži socijalni status u zemlji imigracije, no postoji i radno-profesionalna dimenzija koju treba sagledati, a koja utječe na socijalnu mobilnost prema gore ili dolje. Šok za migranta je tim veći ukoliko osim nižeg socijalnog statusa u zemlji imigracije, socijalna mobilnost krene prema dolje, stoga je adaptacija i integracija u zemlju domaćina bitno otežana. Vrijedi i obratno: ukoliko dođe do socijalne mobilnosti prema gore, dobre ekonomske kompenzacije, migrant uspješno amortizira niži socijalni status te integracija biva olakšana. Socijalna mobilnost ka gore može se postići i povratkom u domovinu, kada „sitna“ riba u razvijenoj imigracijskoj zemlji postaje „krupna“ riba u manje razvijenoj matičnoj zemlji. U svakom slučaju, socijalna mobilnost ne smije biti zanemarena u analizi stupnja asimilacije i integracije te mogućnosti povratka. U pull (privlačne) faktore spadaju: 1) mnogo bolje ekonomske mogućnosti (viši životni standard, bolja zarada i mogućnost zaposlenja); 2) mogućnost stjecanja željenog obrazovanja, specijalizacije i sl.; 3) prirodna okolina i životni uvjeti, poput klime, stanovanja, škola i ostalih usluga, ali i politički sustav neke zemlje; 4) odlazak za nekim tko nas privlači na bilo kakav način - emigracija se odvija kanalima rodbinstva, susjedstva, prijateljstva (from the Known to the Known), što uspostavlja tradiciju iseljavanja. Kada ove faktore primijenimo na jugoslavenski slučaj u 60-tim i 70-im godinama prošlog stoljeća, možemo uočiti pojačanu migraciju iz ekonomskih, ali i političkih razloga. Službena politika jugoslavenske vlade poticala je emigraciju zbog nagomilavanja nezaposlenih, uzrokovano procesima industrijalizacije i deagrarizacije. No, ono što je trebala biti privremena migracija, za veliku većinu radnih migranata prerasla je u trajnu. S gledišta individualnog aspekta, položaj stanovništva u Jugoslaviji bio je bolji nego u

ostalim komunističkim zemljama (zbog djelomične otvorenosti, liberalnijeg političkog režima te višeg životnog standarda u odnosu na druge komunističke zemlje), stoga se radnici koji su emigrirali iz ekonomskih razloga nisu identificirali s političkim migrantima. Potonji su uglavnom bili iz više obrazovanijeg sloja te nositelji društvenog progresa koji u tehnološki zaostaloj Jugoslaviji nisu mogli napredovati. Iz ovog primjera možemo vidjeti kako se više faktora pojavljuje pri odluci o migriranju (Ibid:12-15). Teorija potisno-privlačnih faktora, koja spada u volutarističke teorije migracija, više je primjenjiva u klasičnoj fazi migracija i bazira se na individualnoj kalkulaciji ekonomskih prilika. Zasniva se na binarnosti između emigracijske i imigracijske zemlje, pretpostavljajući nezanemarivi stupanj homogenosti i međurazmjene međunarodne radne snage, dok ne uzima u obzir višestruke motivacije migranata te je slijep na šire socio-političke strukture i rodno-kulturne različitosti (Papastergiadis, 2000:30-32). Strukturalističke teorije, čiji je zagovornik (barem u ranijim fazama svog rada) Stephen Castles, usko su vezane uz političku ekonomiju: migracije objašnjava na temelju ekonomskih različitosti između zemalja u razvoju i industrijaliziranih zemalja. Pretpostavlja vezu između državnih imigracijskih politika i strukturalnih sila kapitalističke ekspanzije te stavlja prioritet na razumijevanje strukturalnih zakona, formi socijalne segregacije i institucija koje reguliraju kretanje stanovništva, dok je sama akcija migranta determinirana državnim kapitalizmom. Strukturalističke teorije povezane su s marksističkim konceptom „rezervne vojske“, koji ukazuje na vezu između mogućnosti zaposlenja i kretanja kapitalističke ekspanzije: rast industrije prvenstveno se može zahvaliti jeftinom i lakozamjenjivom radnom snagom koja dolazi iz perifernih područja socio-političke moći te služi onima u centru. Kritičari ove teorije zamjeraju pre naglašavanje ekonomskih faktora uz istovremeno zanemarivanje socijalnih i kulturnih faktora. Ukratko, ni volutaristički ni strukturalistički model ne pridaje pažnju na koji su način obrasci migranata u dinamičkoj vezi s akcijama i razumijevanjima individualnog migranta (Papastergiadis, 2000:33-35). Bez obzira na različitost tipologija, u etnologiji i kulturnoj antropologiji se razlikuju dva temeljna pristupa: jedno su teorije kojima korijen treba tražiti u teoriji modernizacije, a odgovaraju na pitanja zašto ljudi migriraju i tko su migranti kao aktivni subjekti, a drugima u povijesno-strukturalističkoj perspektivi proizašloj iz širega diskursa političke ekonomije i utjecaja globalnoga kapitalizma, pri čemu se migranti sagledavaju kao pasivni sudionici migracija kojima manipulira svjetski ekonomski poredak (usp. Grbić Jakopović, 2014:21).

„Da bi se sklonost i spremnost na migraciju realizirali, moraju postojati i mogućnosti za njenu realizaciju u novom prostoru. Opći politički i ekonomski uvjeti prelamaju se složeno u prostoru individualnih motivacija i sklonosti k emigraciji. Socijalni položaj svake skupine odražava na poseban način ovaj sklop ekonomskih i političkih uvjeta i onda prelazi na individualno-motivacijski plan“ (Živković, Sporer, Sekulić, 1995:17). Hrvati su pretežito emigrirali u zemlje Zapadne Europe, Sjeverne Amerike, Kanade i Australije, odnosno u kapitalistička, demokratska društva, a posljedice migracija (ekonomske, demografske, socijalne, kulturne i političke) vidljive su u emigratornim i imigratornim zemljama, te se mogu promatrati na individualnoj, grupnoj i globalnoj razini (Ibid:18-19). Mikro- teorije, posebice one koje se oslanjaju na teoriju racionalnog izbora, prenaglašavaju važnost želje u konačnom izboru odlaska ili ostanka (usp. Faist 2004:1-7). Teorije srednje razine u obzir uzimaju važnost migratskih mreža kao facilitatore lančanih i internacionalnih migracija te pružaju bolji uvid u migrantsku dinamiku od prethodne dvije, ali ne objašnjavaju način na koji se tvore migrantske mreže te kako zaista funkcioniraju u praksi. Nadalje, internacionalne migracije su kompleksno područje izučavanja koje ne treba shvaćati jednosmjerno: one su multimenzionalne i odražavaju se na ekonomske, političke i demografske sustave te tvore sponu između država emigracije i imigracije te migranata i onih koji su ostali u emigrantskoj zemlji. Ponekad i druga generacija migranata prelazi nacionalne granice te prenosi sinkretska iskustva koja su stekli u imigrantskoj državi u matičnu zemlju te tako tvore trans-nacionalna iskustva, što se protivi asimilističkim tezama o odbacivanju naslijeđa zemlje predaka poput „prtljage koja se odbacuje“ vremenom provedenim u društvu primitka. S druge strane, teorije etničkog pluralizma zastupaju stajalište da imigranti nastavljaju prakticirati kulturne prakse iz matične zemlje te da su sponu vidljive i kod druge i treće generacije migranata, ali ne uspijevaju objasniti nove, sinkretske, trans-nacionalne oblike imigrantskog života. Trans-nacionalne socijalne prakse prelaze granice nacionalnih država (iako ih možemo naći i u oformljenim grupama unutar države - najistaknutiji primjer trans-nacionalne zajednice je dijaspora), a uključuje međusobno razmjenu ne samo migranata, nego i materijalnih dobara, informacija, simbola i kulturnih praksi (usp. Faist 2004:7-11).

Tri su **glavne faze u proučavanju migracija**. Prva se zasnivala na modelu koji naglašava potisno- privlačnu stranu migracija u kontekstu razvitka, poput demografske tranzicije u doba industrijalizacije, kada industrijalizirane zemlje otvaraju granice migrantima iz slabije

razvijenih područja kao radnu snagu. Tokovi migracija su jednostavno promatrani u vidu odlaska iz emigracijske u imigracijsku regiju, s paralelnim razvitkom povratnih migracija.¹⁰

U drugoj fazi, koja se nadovezivala na prvu, migracije su promatrane u strukturalnoj ovisnosti između perifernih i centralnih regija u kapitalističkom ekonomskom sustavu, gdje su zemlje emigracije slabije razvijene post-kolonijalne države ili države na koje je dominantna zapadnjačka politika utjecala na neki način. Posljedično, razvijaju se veze između imigracijskih i emigracijskih zemalja, bilo putem trgovine, vojske ili kulturne kooperacije, što je neophodno da uopće dođe do internacionalnih migracija, koje su poveznica između manje razvijene periferije i razvijenog centra. Problem se javlja kada su migranti iz perifernih područja percipirani „primitivnim“ ne samo po ekonomskom, već i po političkom i kulturnom pitanju (usp. Faist 2004: 11-12).

Treća faza u izgradnji teorije migracija bazira se na transnacionalnim socijalnim prostorima i praksama te odnosa između migranata i onih u matičnoj zemlji¹¹ - ispituje način na koji se ta dva svijeta povezuju, posebice kroz institucionalne aktivnosti (pr. nacija- država, koja pokušava kontrolirati ove prostore). Ovaj pristup ne odbacuje prethodna dva, nego se nadovezuje na njih u pokušaju da rasvijetli proces migracije i adaptacije migranata te njihovog odnosa s emigracijskom zemljom. Naime, internacionalni migranti (transmigranti u slučaju povećanih povratničkih migracija) izgrađuju spona koje nadilaze političke granice, zadržavajući višestruke obiteljske, socijalne, religijske, kulturne i političke veze. Uključuje i cirkularnu razmjenu osoba, ali i dobara, ideja, informacija i simbola, stoga migraciju treba sagledavati unutar konteksta migrantovog života - posebice ako uzmemo u obzir povećanu mobilnost i povećane stope povratnih migracija, što čini još težim povlačenje stroge linije između zemalja odlaska i imigracije. Istraživačko pitanje koje dugo nije bilo prisutno pri proučavanju migracija jest i važnost socijalnog kapitala i simboličkih spona kada je riječ o odluci o ostajanju ili odlasku: socijalne i simboličke veze između individualnih i kolektivnih agenata utječu na odluku potencijalnih i stvarnih migranata. Ljudi zauzimaju određene pozicije u strukturi migracijskih mreža, gdje se struktura poima kao relativno trajni obrasci interakcija između aktera, a pozicija u socijalnoj strukturi određuje pristup resursima poput novca, autoriteta i moći. U razmatranje svakako treba uzeti i simboličke veze, koje su utjelovljene u dijeljenju zajedničkih značenja, sjećanja, budućih očekivanja i simbola. One ne

¹⁰ Vidi više u Gmelch (1980.), Čapo (2010.)

¹¹ Vidi više u Glick Schiller et al. (1993.), Čapo Žmegač (2010.)

ovise samo o obitelji, prijateljima, pa čak ni prijateljima naših prijatelja, već uključuju mnogo širi krug kontakata. Analiza mreža propustila je uzeti u obzir sam sadržaj socijalnih i simboličkih veza: dužnosti, reciprociteta i solidarnosti, kao i one koji mogu biti mobilizirani putem ovih spona: resursi drugih, informacije i socijalna kontrola. Ove dimenzije i dobrobiti socijalnog kapitala ponajbolje su vidljivi u rodbinskim grupama, susjedstvima, formalnim organizacijama i specifičnim migrantskim mrežama. Socijalni kapital je uglavnom lokalno-specifičan, a uključuje ekonomske resurse, poput novca ili fizičkog kapitala; ljudski kapital (edukacija, zanimanje i profesionalne vještine), sadržaj veza i resursa koji su trajni u socijalnim transakcijama (Ibid:13-15).

Socijalni kapital je, kao što smo prethodno mogli zaključiti, lokalno uvjetovan. Upravo on (barem prema potonjoj teoriji) služi kao facilitator koji ljude mobilizira na migraciju ili pak utječe na odluku o nemobilnosti, stoga nam se nameće pitanje u kojim je uvjetima socijalni kapital (ne)prenosiv te na koji način to pridonosi (ne)mobilnosti aktera. U slučaju migranata pionira, internacionalno prenošenje socijalnog kapitala je od iznimne važnosti, s obzirom na očekivane troškove i rizike internacionalne migracije. Njih očekuje zadaća zadržavanja socijalnih i simboličkih spona s onima u zemlji porijekla, kao i stvaranje novih kontakata u destinacijskoj zemlji. Potrebne su im barem minimalne veze u novoj zemlji kako bi ostvarili svoj ljudski i ekonomski potencijal (primjerice, pri traženju posla i smještaja), ali i politički angažman. Dakle, prema ovoj teoriji, socijalni kapital pridonosi relativno niskoj stopi mobilnosti izvan granica. Ali, kada službene politike i druge grupe podržavaju migraciju, migranti pioniri, ali i drugi akteri, kroz svoje akcije uspostavljaju migrantsku mrežu i omogućavaju lakšu internacionalnu migraciju. Zahvaljujući suvremenim komunikacijskim sredstvima, potencijalni migranti mogu brzo i efikasno doći do saznanja o drugim državama, mogućnostima putovanja, pronalaženju posla, životnom standardu u potencijalnim destinacijskim zemljama te mogućnostima prilagodbe u novom okruženju. Time je učinjen veliki odmak u usporedbi s ranijim vremenima, kada bi se pojedinci odlučili na migraciju s djelomičnim ili iskrivljenim podacima, što je imalo negativne rezultate na adaptaciju u novom okruženju. Dostupnost informacija, neformalne mreže osobnih odnosa, obiteljskih obrazaca, prijateljstava i sl., koji pomažu u rješavanju ekonomskih i društvenih problema i dilema nazivamo kulturnim kapitalom (usp. Grbić Jakopović, 2014:28).

No, puko primjenjivanje teorije mreža je manjkavo te generalno upućuje da pozicija aktera u socijalnoj strukturi determinira njegovo ponašanje (usp. Faist 2004:16). Pri proučavanju

internacionalnih migracija, važno je naglasiti i aktivnu ulogu socijalnog prostora, što je prepoznato u tzv. transnacionalnoj teoriji te njoj sukladnoj teoriji transnacionalnih zajednica, koje su nastale kao odgovor na nove oblike mobilnosti ljudi očitovane kroz novu dinamičnu, permanentnu i kontinuiranu interakciju ljudi iz zemalja iseljavanja i useljavanja, koja se odvija posredstvom novih tehnologija komuniciranja. Čak i trajno naseljavanje imigracijske sredine ne podrazumijeva potpuni prekid simboličkih i socijalnih veza ili drugih oblika povezanosti u migracijskom sistemu. Transnacionalni socijalni prostori su relativno trajni tokovi ljudi, ideja, dobara, simbola i usluga koji prelaze nacionalne granice i povezuju migrante s onima koji su ostali u matičnoj zemlji, preko odgovarajućih mreža i nevladinih organizacija, ali koje su zakonski regulirane od zemlje primitka i zemlje porijekla, čime dolazimo do zaključka da je koncept emigranta ili imigranta manje prikladan u usporedbi s transnacionalnim migrantom, naročito u slučaju multilokalnih obitelji. Ipak, treba imati na umu da su hipermobilni ljudi (u geografskom smislu) izuzetak, a ne pravilo u transnacionalnom socijalnom prostoru ¹²(usp. Faist 2004:309-310; Grbić Jakopović, 2014:29). Prema mišljenju Faista, transnacionalne aktivne migrantske udruge mogu doprinijeti integraciji nacionalnih država „sazdanima“ od članova s višestrukim identitetima, posebice u pluralističkim liberalnim demokracijama koje potiču svoje članove na javno izražavanje mišljenja te ostvarivanje individualnih i kolektivnih interesa. Postoji nekoliko razlika između pojedinačnih migranata i dijasfore, koja je oblik transnacionalne zajednice, a ključna razlika je u snažnoj povezanosti dijasfore sa zemljom porijekla i rad u zemlji primitka koji je na korist domovini (usp. Faist, 2004, 311).

¹² Vidi više u Čapo Žmegač, 2010; Glick Schiller et al. 1992; Basch et al. 1994; Al-Ali i Koser 2002; King i Christou 2011.

Tablica 1. Mostovi i vrata u internacionalnoj migraciji

Prostorne dimenzije analize Stupanj političke formaliziranosti	Vrata Blokiranje ili dopuštanje izlaska, prihvatanja i (ponovne) adaptacije	Mostovi Privlačnosti i spone koje nadilaze granice nacija- država
Institucionalizirani	Nadgledanje ulaska i izlaska vizama, imigracijske regulacije, zakoni o putovnicama, regulacije azilanata i izbjeglica, pristup državljanstvu; općenito: neprijateljske, otvorene ili indiferentne vladine politike	Unajmljivanje radnika; regionalni radnički migracijski režimi; internacionalni društveni i radnički standardi; parcijalni internacionalni režim za tražitelje azila
Neformalni	Izražavanja socijalne distance; negativni ili pozitivni etnički, rasni, religijski, kulturalni, regionalni stereotipi; (ne)pristrano prihvatanje imigranata; spone između posrednika i nadgledatelja granica	Migrantske mreže socijalnih i simboličkih veza; migrantske mreže; ekonomske, kulture i socijalne veze između grupa i nevladinih organizacija unutar regionalnih migracijskih sistema

Ulogu dijasfore kao prostorne i socijalne organizacije bitno je nanovo sagledati sa stajališta postindustrijskog društva, obilježenog revolucijom u razvoju komunikacijskih tehnologija koje su značajno poboljšale mogućnosti mobilizacije, a kada govorimo o kanadskom društvu, moramo uzeti u obzir i politiku baziranu na multikulturalizmu, koji je revitalizirao etnički ponos. Stoga, većina pripadnika današnje dijasfore ne naglašava melankoliju i nostalgiju za domom, nego slave kulturnu kreativnost i socijalnu dinamiku ove zajednice. Transnacionalizam se počinje spominjati ranih 1970-tih prilikom nastajanja ne-državnih institucija i načina upravljanja koji su nadilazili granice nacionalnih država. Kasnije, pojam se odnosi na proces u kojem transmigranti kroz dnevne aktivnosti utemeljene na multilokalnosti zadržavaju socijalne, ekonomske i političke odnose koji povezuju njihovo društvo porijekla s onim u državi imigracije i kroz koje tvore transnacionalna socijalna polja koja prelaze granice nacije-države. Ove (transnacionalne) aktivnosti uključuju razmjenu resursa i informacija, brakove ili posjete i putovanja preko granica, koji se odvijaju između

članova dijaspore ili ljudi u domovini (Batarelo prema Bausch et al., 2013:71). Biti transnacionalan podrazumijeva pripadanje dvama ili više društava u isto vrijeme. Ukoliko ova razmjena izostane, ali se ljudi nastave identificirati s obzirom na etno-nacionalne karakteristike s onima u domovini i članovima iste etničke zajednice drugdje u svijetu (kroz više generacija), riječ je samo o dijaspori. Stoga, nisu sve dijaspore transnacionalne zajednice, no transnacionalne zajednice se mogu kreirati unutar dijaspora. Nadalje, dijasporu ne smijemo reducirati na makroekonomske i tehnološke tokove povezane s kasnim modernitetom. Ona je iznad svega ljudski fenomen, življen i iskustven (Batarelo prema Vertovec, 2013:71-72).

Teorije bliske transnacionalnim teorijama su tzv. teorije mrežno-posredovanih migracija. Ove teorije naglašavaju multipliciranje migrantskih mreža, koje se protežu van dosega domicilne i migratorne sredine, no i dalje ostaju usko povezane s rodbinsko-prijateljskim-zavičajnim lancima. Prema ovim teorijama, migrantsku mobilnost karakterizira „korak po korak“ migracija u kojoj migranti u sve većoj mjeri prelaze granice nacionalnih država u potrazi za boljim poslom. Naglašava se uloga obitelji i šire društvene zajednice u determiniranju migrantove volje za preseljenjem - „društvena mreža stvara socijalni kapital. Ona jest socijalni kapital“ (Grbić Jakopović, 2014:30).¹³

Pri pregledu teorija internacionalnih migracija, možemo uočiti da svaka funkcionira u objašnjenju pojedinih migracijskih fenomena u nekom njihovom obliku, ali i ostavlja otvorenim migracijska pitanja koja su van njihove domene istraživanja. Iako ne trebaju biti međusobno isključive, njihove implikacije za migracijsku politiku su vrlo različite, stoga je iznimno teško odrediti koji je suvremeni pristup ili teorija internacionalnih migracija najbolja pri proučavanju ovog kompleksnog fenomena. Mnoge znanosti usmjeravaju svoj istraživački interes na problematiku migracijskih procesa, jer jedino kroz interdisciplinarnost i multidisciplinarnost možemo „voditi dijalog oko epistemoloških, paradigmatičkih i interpretativnih aspekata te oko svekolikog teoretiziranja migracija“ (Grbić Jakopović, 2014:32). Budući da se ovaj rad fokusira na drugoj generaciji migranata, pristup srednje razine (koji naglašava važnost socijalnog kapitala koji prelazi granice nacionalnih država i kreira migrantske mreže koje djeluju u zemlji imigracije i emigracije) je možda najpogodniji pri proučavanju transnacionalnih praksi i višestrukog identiteta kod druge generacije

¹³ Vidi više u Brettel, Hollifield 2000.; Lewelen, 2002.; Castles i Miller, 2003.; Glick Schiller et al., 1992.; Čapo Žmegač, 2010.

migranata, no analiza će se odvijati i na mikro- i makro- razini kako bismo stekli što cjelovidiji uvid u migrantska iskustva.

3.5. Posljedice migracija

Živković et al¹⁴. ukratko navode posljedice migracija koje se odražavaju na emigracijsku, ali i imigracijsku zemlju:

Demografske posljedice: Pri sagledavanju demografskih promjena izazvanih migracijama, prvo u obzir uzimamo dob i spol. Do polovice 20. stoljeća uglavnom migriraju radno aktivni muškarci između 20 i 30 godina, a nakon 60-tih godina, u migracijske procese jednakim intenzitetom stupaju i žene. Posljedično, dolazi do mijenjanja dobno-spolne strukture stanovništva: intenzivne migracije mogu izazvati depopulaciju u emigracijskoj sredini, dok imigratska dobiva radni kontingent. Naravno, sve ovisi o stanju zemlje u koju se imigrira, odnosno iz koje se emigrira.

Ekonomске posljedice migracija: emigrira uglavnom aktivni, proizvodni dio društva, u koji je domicilna država ulagala tokom procesa socijalizacije i školovanja, stoga njihov odlazak podrazumijeva gubitak za emigracijsku i dobitak za imigracijsku zemlju - emigracijska zemlja bira koji joj dio radnog kontingenta nedostaje u vlastitim radnim snagama (cost-benefit teorija: imigracijska zemlja dobija sve, a nije uložila ništa).

Socijalne posljedice migracijskih kretanja očituju se u promjeni strukture i funkcioniranju cjelokupnog društva, emigrantskog i imigrantskog. Pod socijalnom strukturom u ovom slučaju podrazumijevamo relativno stabilan odnos elemenata socijalnog sustava ili osnovnih dijelova društva. U osnovne dijelove društva spadaju: sustav društvenih položaja i uloga, sustav skupina i organizacija te institucija društva. Naime, svaki pojedinac zauzima određenu poziciju unutar društva te ima određenu ulogu koja je pripisana toj poziciji. Ukoliko pojedinac odluči emigrirati, taj položaj se ispraznjava te mijenja donekle stabilnu društvenu strukturu na svim socijalnim razinama: unutar primarnih, sekundarnih grupa, ali i institucija i u svim dimenzijama života. Sustav se nakon toga nastoji prilagoditi novonastalim okolnostima stvaranjem novih odnosa. Nisu ni imigracijske zemlje pošteđene promjena u strukturi prilikom doseljavanja imigranata, prilikom čega se uglavnom naglašavaju socijalni troškovi (pr. povećan pritisak na zdravstvene ustanove, vrtiće, školski sustav, infrastrukturu itd.) i kulturne promjene (pr. troškovi uloženi u ovladavanje institucionalnog sustava

¹⁴ Vidi više u Brettel i Hollifield (2000).

imigrantske zemlje, učenje jezika i prilagođavanje novim ulogama itd.), a zanemaruju ekonomske beneficije koje dobivaju pritokom imigranata. Također, socijalna struktura ima jasno određen sustav dominacije i subordinacije koji vlada među pojedincima i grupama na svim društvenim razinama, što ne ide u korist imigrantima kada uzmemo u obzir da su upravo oni na dnu socijalne ljestvice unutar svoje skupine, bez obzira na njihove kvalifikacije jer najčešće nemaju pristup mreži važnijih socijalnih veza. Emigrantske i imigrantske zemlje imaju različite strategije adaptacije na migraciju u svrhu očuvanja svoje društvene strukture. Jedan primjer takve strategije je restrikcija ulaska/ izlaska u/iz zemlje.

Kulturne posljedice migracija vjerojatno su najlakše uočljive, no upravo s njima se najteže nosimo, bilo da imigrantske kulturne navike ne odgovaraju našoj sredini, ili kao stranci u drukčijem kulturnom okruženju. Upravo su kulturne različitosti najčešći izvor nerazumijevanja i konflikata s okolinom. Postoje različite definicije i shvaćanja kulture, no možemo je odrediti kao ukupnost materijalne i duhovne proizvodnje, ona je istovremeno i „stvaralački proces i njime stvorene tekovine, (...) sveukupnost odgovora koje čovjek daje na svoja temeljna pitanja i mnogovrsne i složene potrebe. Kultura je kumulativna (i prihvaćena) cjelina duhovnih, moralnih i materijalnih dostignuća i pregnuća, cjelokupna organizacija, nacrt i način života određenog povijesnog prostora i vremena, dakle i nacionalnih zajednica, pa onda nema etnije bez kulture, odnosno bar bez nekog stupnja njezina razvoja“ (Skledar, 1999:42). Kultura određenih društvenih zajednica se promatra kao cjelina materijalnih i duhovnih produkata njihova života i rada. Materijalna kultura se odnosi na sva dobra koja neko društvo proizvodi, dok duhovna kultura podrazumijeva ovladavanje jezikom i simbolima koji omogućavaju komunikaciju i prenošenje znanja te interiorizaciju normi i vrijednosti koji reguliraju ponašanje, vjerovanja i očekivanja pojedinca i skupina. Obrasci materijalne kulture lakše se prenose kroz internacionalne granice te oni često služe kao osnovni poticaj za socijalne promjene. Migranti ponapriju usvajaju elemente materijalne kulture nove zemlje te prilagođavaju neke aspekte duhovne kulture, poput radnih navika, drugačijih radnih uloga, životnog stila socijalne skupine kojoj pripadaju, normi ponašanja i sl. Najteže se mijenjaju internalizirani vrijednosni sustavi. Dakako, adaptacija na novu sredinu odvija se lakše što je manja diskrepancija između kultura zemalja emigracije i imigracije. Uglavnom obrazovaniji i informiraniji ljudi (obzirom na jezik i simboličke elemente nove kulture) lakše se prilagođavaju razvijenim sredinama. Imigrantski prostori iznimno su osjetljivi na promjene koje unose migranti, posebice ukoliko se one odnose na duhovnu sferu,

stoga je osjetljivost bitno veća što su kulture razdvojenije, različitije i zatvorenije. Odnosi manjinskih i većinskih skupina mogu poprimati različite oblike, a posljedice mogu ići od tolerancije, prikrivene netrpeljivosti do otvorenih sukoba (usp. Živković, Šporer, Sekulić, 1995:22-23).

Političke implikacije migracija su često predmet analiza zbivanja u nekim imigrantskim zemljama, poput Francuske i Njemačke te SAD-a. Imigranti uglavnom nemaju nikakav politički utjecaj i legalna sredstva kojima bi utjecali na politike imigrantskih prostora, budući da se nalaze pri samom dnu društvene ljestvice po pitanju političke moći. Iako nemaju direktan utjecaj na kretanje u politici imigrantskih zemalja, utječu na politička kretanja domicilnog stanovništva zbog svoje socijalne i kulturne posebnosti, što se uglavnom loše reflektira na migrante te izaziva nesigurnost i tjeskobu u njihovim krugovima. Kada govorimo o političkoj emigraciji, bitno je naglasiti kako politička emigracija konzervira stavove i vrijednosti vremena u kojem je emigrirala. U većini slučajeva, ti se stavovi i vrijednosti u zemljama emigracije s vremenom intenzivno mijenjaju, što može stvarati poteškoće u eventualnoj povratnoj migraciji i re-adaptaciji u emigrantsko društvo. Zaključno, migracije proizvode političke posljedice u imigrantskim i emigrantskim prostorima, no te posljedice nisu jednostavno prenošenje ideja i vrednota iz jednog sustava u drugi. Migranti, ili bar veći dio njih, prilagođavaju se konzervativnim zahtjevima imigrantskog društva kako bi se bolje prilagodili i opstali u njemu, što ih čini još konzervativnijima (Ibid:19-25).

Općenito govoreći, prevladava mišljenje kako je iseljavanje za domicilno stanovništvo ekonomski, demografski i socijalni gubitak, budući da to područje gubi radno sposobno, aktivno i produktivno stanovništvo. S druge strane, drži se da je migratorno područje na dobitku jer dobija radnu snagu u koju nije ulagalo (usp. Grbić Jakopović, 2014:25) No, postoje i slučajevi u kojima su migranti nositelji razvoja svojih užih ili širih zavičaja, kada investiraju kapital stečen u inozemstvu u domovini, ili unaprijede poslovanje idejama stečenim u inozemstvu. U svakom slučaju, valja primijetiti kako i emigracijska i imigracijska područja prolaze kroz značajne strukturalne promjene, posebice kada je riječ o masovnim migracijama. No, ishod migracijskih procesa uvelike ovisi o imigracijskim politikama zemlje useljenja, o čemu će više riječi biti u daljnjem tekstu.

3.6. Međunarodne migracije

Masovne prekomorske migracije koje su započele velikim geografskim otkrićima pokreću ekonomske, društvene i kulturne promjene u svijetu koji se počinje globalizirati. Neke procjene pokazuju kako je iz Europe u Novi svijet emigriralo oko 68 milijuna Europljana tokom Velikih migracija u razdoblju od 16. stoljeća do početka Prvog svjetskog rata. Upravo su imigranti imali ključnu ulogu u demografskoj ekspanziji i razvitku gospodarstva u zemljama Novog svijeta (usp. Mesić, 2002:44), pa tako i u Kanadi. Kolonizacija i kasnije industrijalizacija udaraju temelje i suvremenim poslijeratnim migracijama koje možemo promatrati u dva perioda: od kraja Drugog svjetskog rata do 1973./4. pa nadalje. Naime, u ovom periodu dolazi do prve naftne krize te se uvode stroge restriktivne politike za daljnje radne migracije u tradicionalnom imigracijskim zemljama. Iznimku čine SAD i Kanada, koje i do danas ostaju useljeničke „obećane zemlje“ te bilježe visoke stope imigracije (Ibid:76). Vrijeme naftne krize poklapa se sa zakašnjelom spoznajom o pretvaranju privremenih imigranata u trajne, stoga je odluka o njihovom daljnjem zaustavljanju bila nagla i radikalna (Ibid:102). Iako je naftna kriza bila jedan od ključnih uzroka zaustavljanja regrutiranja stranih radnika, svakako nije bila isključiv razlog, budući da u ovom vremenu nastupa i restrukturiranje tehnologije rada i sistema svjetskog gospodarstva u cjelini. Naime, prema Castelsu i Milleru (1998.), ovo stanje se ogleda u promjenama u globalnim investicijskim obrascima, s rastućim kapitalskim izvozom iz razvijenih zemalja u manufakturne industrije u nerazvijenim područjima; mikro-elektronskoj revoluciji, koja je reducirala potrebu za manualnim radnicima u manufakturi; eroziji tradicionalnih kvalificiranih manualnih zanimanja u visoko razvijenim zemljama; ekspanziji uslužnog sektora, s potražnjom za nisko i visokokvalificiranim radnicima; rastućim neformalnim sektorom u gospodarstvima razvijenih zemalja; povremenosti zapošljavanja, koja se ogleda u parcijalnom radnom vremenu i rastućim nesigurnim uvjetima zaposlenja; te rastućom diferencijacijom radne snage temeljem spola, dobi i etniciteta, putem mehanizama koji potiskuju žene, mlade ljude i pripadnike manjina u povremeni ili neformalni sektor rada (Mesić prema Castels i Miller, 2002:103). Ovi procesi neminovno vode ka sve većoj polarizaciji između razvijenih i nerazvijenih zemalja.

Kada govorimo o međunarodnim radnim migracijama, treba imati na umu raznovrsnost njenih pojava, odnosno, uzeti u obzir različite skupine radnih migranata: pojedinačni radnici na ugovor, obično na neodređeno vrijeme; radnici na ugovor regrutirani za određene poslove u skupinama; visokoobrazovani stručnjaci, rukovodeće i tehničko osoblje na kratkoročnim

angažmanima ili zajedničkim poslovima; poduzetnici; kućna posluga; sezonski radnici itd. Ove različite skupine mogu biti sastavni dio tržišta rada društva domaćina za različita razdoblja: kao trajni naseljenici, privremeni radnici ili kratkotrajni posjetitelji (Mesić, 2002:77).

Potrebno je uzeti u obzir da različite države (emigracijske i imigracijske) različito definiraju iseljenika te drukčije primjenjuju useljeničke politike. U većini zapadnoeuropskih zemalja ključni kriterij razlikovanja domaćih radnika od imigranata jest državljanstvo ili nacionalnost. Najčešće primjenjivane politike imigracijskih zemalja na pojačani prиток imigranata su: 1) potpuno isključenje, politika sprječavanja ulaska migranta u zemlju; 2) diferencijalno isključenje kojom su migranti uključeni u pojedina društvena područja, ali im je onemogućen pristup u druga područja života i funkcioniranja domaće zajednice (pr. pravo glasa, sustav socijalne skrbi). Diskriminacijske mjere u ovom slučaju mogu biti formalne i neformalne, a model se ponajprije zasniva na uvjerenju o privremenosti migrantskog rada. (Njemačka, Austrija, Belgija, Švicarska); 3) asimilacijski model, koji se temelji na politici uključivanja migranta i društvo jednostranim procesom prilagodbe: od migranta se očekuje da napuste različita kulturna obilježja iz zemlje porijekla; 4) pluralistički model, prema kojem se prihvaćaju migrantske populacije kao etničke zajednice s njihovim kulturnim posebnostima - garantiraju im se jednaka prava kao i većinskoj zajednici, uz uvjet da prihvate neke temeljne vrijednosti domaće sredine (Čičak - Chand prema Castles, 1998:59-60).

Carles Tilly istaknuo je tri faktora koja su bila presudna za tokove migracija na velike razdaljine posljednjih pet stoljeća: 1) mijenjanje geografske raspodjele mogućnosti zaposlenja; 2) demografska neravnoteža - promjene regionalnih razlika u prirodnom prirastu; 3) djelovanje i politike nacionalnih država (tj. pokretanje ratova, istjerivanje ili preseljenje određenih etničkih grupa, kontroliranje migracija) (Mesić prema Tilly, 2002:29). Pri proučavanju migracija te faktora koji utječu na migraciju, veliku uloga igra konstantno povećanje broja stanovnika, a od druge polovice 19. stoljeća posebno važnu ulogu igra razvoj prometa. Naime, izumom parnog stroja te parabroda, prekomorske migracije postaju sigurnije i brže te jeftinije. Nadalje, putnici ne ovise o hirovitosti vremenskih (ne)prilika te se pružaju mogućnosti i za sezonski prekomorski rad. U ovom periodu dolazi i do razvitka kopnenog prometa, prvenstveno kroz razvoj željeznica, a koji je posredno i neposredno utjecao na prekomorska seljenja: lakšim kretanjem stanovništva iz do tada zabačenih i znatno udaljenih krajeva u prekomorske luke te dopremanjem i otpremanjem robe u luke, što je doprinijelo

razvoju prekomorske trgovine i kapitalističke industrijske eskpanzije na obje strane oceana (usp. Mesić, 2002:30-32). Masovne moderne prekooceanske migracije povezuju se s demografskom tranzicijom i procesima modernizacije te kao takve prvo zahvaćaju Veliku Britaniju, potom njemačke zemlje i Skandinaviju, a naposljetku i Južnu Europu (Ibid:35). Osim prekooceanskih, dolazi i do ekspanzije unutareuropskih migracija, mahom iz neindustrijaliziranih u industrijalizirane europske zemlje: ovakva situacija je posebice pogodovala poslodavcima koji su dobili jeftinu radnu snagu, istodobno snizivši najamnine domaćih radnika, što je utjecalo na stvaranje ksenofobije prema imigrantima koji su se trajno odlučili naseliti u zemlju imigracije. Posljedično, dolazi i do restriksijskih imigracijskih politika koje onemogućuju trajno naseljavanje (usp. Mesić, 2002: 26-37).

Dugoročne posljedice imigracije vidljive su kod stalnog naseljavanja, čiji ishodi mogu uvelike varirati. U jednom slučaju, društvo može biti otvoreno prema migrantima, garantirajući im državljanstvo i postepeno prihvaćajući kulturnu raznovrsnost što dovodi do formiranja etničkih zajednica koje su dio multikulturnog društva. Tu su imigranti i njihovi potomci smatrani integralnim dijelom društva, koje onda oblikuje identitet i kulturu u skladu s njihovom. U drugom ekstremnom slučaju, domicilno društvo može biti hostilno prema imigrantima, odbiti njihove zahtjeve za državljanstvo i trajno naseljavanje te odbaciti njihove kulturne različitosti, što vodi formiranju etničkih manjina, čija je prisutnost uvelike smatrana nepoželjnom. U ovom slučaju, imigranti su socijalno isključeni i marginalizirani u društvu koje nastoji očuvati mit o kulturnoj homogenosti i statičnosti kulture. Većina suvremenih imigrantskih zemalja nalazi se između ova dva ekstrema (usp. Castles i Miller, 1998: 29).

Ipak, kad govorimo o migracijama, trebamo imati na umu promjenjivost konteksta i okruženja u kojima su se one odvijale, stoga nema smisla slijepo se držati određene teorije migracija, posebice od druge polovice dvadesetog stoljeća, kada dolazi do značajnih društvenih promjena koje diktiraju daljnji tijek migracija. Naime, devastirana gospodarstva brojnih zemalja nakon Drugog svjetskog rata potraživala su velik broj strane radne snage, na što se dovezuje proces dekolonizacije: nekadašnji kolonizatori se mahom vraćaju u zemlje porijekla, ali i određen broj ljudi iz bivših kolonija zahtijeva posao u bivšim metropolama, što je trend koji je prisutan još i danas. Krajem 1980-tih godina dolazi do značajnih promjena u društveno-političkom životu Europe padom socijalizma, koji bivše socijalističke zemlje uvodi u tranzicijsko doba, pri čemu se kao jedna od posljedica javljaju transferi radne snage, bilo da je riječ o vanjskim i unutarnjim migracijama. Nadalje, neke su se socijalističke zemlje

dezintegrirale, dok je u nekima buknuo i rat, što je generiralo masovne prisilne migracije, pa tako i sa područja Hrvatske. Eurointegracijski procesi olakšavaju slobodnu cirkulaciju građana unutar Europske unije, što se reflektira u demografskim promjenama u Europi; deindustrijalizacija zapadnoeuropskih zemalja i rast novih industrijskih ekonomija preusmjerava migrantske rute; ekonomska recesija u prvom desetljeću 21. stoljeća destabilizira globalno tržište rada, a politička i ekonomska previranja u velikom dijelu afričkog i arapskog svijeta (Libija, Egipat, Sirija i dr. bliskoistočne zemlje) uzrokuju nove transkontinentalne migracijske valove (usp. Grbić Jakopović, 2014:24).

Thomas Hammar (1985.) navodi četiri ključna razdoblja u međunarodnim migracijama, polazeći od ograničenja s kojima su se migranti susretali u posljednja dva stoljeća. Prvo razdoblje započinje od sredine 1800-tih i traje do početka Prvog svjetskog rata, a obilježeno je slobodnom migracijom, kako u Europskim zemljama, tako i u prekooceanskim (Mesić prema Hammar, 2002:39).

U razdoblju od početka Prvog svjetskog rata do kraja Drugog svjetskog rata, putovnice postaju korisno sredstvo pri kontroliranju međunarodnih migracija. Zbog velike nezaposlenosti u međuratnim desetljećima, osnažuju zahtjevi za očuvanje domaće radne snage od konkurencije stranaca (usp. Mesić, 2002:39).

U periodu od završetka Drugog svjetskog rata do 1973/4., diljem Europe donose se mjere za zaustavljanje radne imigracije, koje je popraćeno relativno liberalnom migracijskom kontrolom, uvjetovanom velikom potražnjom za radnom snagom u industrijaliziranim zapadnoeuropskim državama, pa čak i regrutiranjem stranih radnika, za koje se pretpostavljalo da će se vratiti u svoje zemlje porijekla (Ibid:39).

Razdoblje od 1973/4. naovamo obilježava rigorozna imigracijska kontrola, koja dopušta tek spajanje obitelji te prihvata političkih izbjeglica, uz sve veći otpor u zemljama primitka (Ibid:40).

3.7. Određenje pojma „migrant“

Već u klasičnim sociološkim teorijama nailazimo na promišljanje koncepta stranca, od kojih je ono Simmelovo možda najprepoznatljivije. Naime, Simmel u Eseju o strancu proučava vezu između poznatog i stranog. Identitet stranca portretira kao nekog tko dolazi od negdje drugdje, čiji su jezik i prakse strane, čiji je osjećaj pripadnosti djelomičan, čiji su historijski korijeni izazov za socijalnu integraciju i čije drukčije percepcije nude drukčiju

perspektivu iz kojih potom razvijaju kritičku prosudbu. Tu stranac nije tek socijalni tip: identitet stranca je prikazan da osvijetli subjektivno iskustvo ambivalentnosti, ali služi i kao metafora za razumijevanje novih modela kulturne transformacije u modernosti (bláse). Modernost Simmel shvaća kao ponovljeno upoznavanje s novim dok se gube veze sa starim, što se očituje u promjeni povijesne svijesti. Rigidne socijalne strukture zamjenjuju se fluidnim formama koje su uspostavljene kroz vezu između eksternih svojstava života i konačnih odluka koje se tiču životnog stila, koji su u stalnoj međuigri te sačinjavaju više slika, koje se potom internaliziraju i individualiziraju (Papastergiadis prema Simmel, 2000:66-68).

Dakle, modernistički pogled progresa i suvremenosti implicira raskidanje s prošlosti, a tradicija se sagledava kao inkompaktibilna s modernim načinom života. Od Simmelovog vremena, globalno društvo karakterizira sve veća ekonomska međuzavisnost, medijska povezanost, prostorna mobilnost i kulturna standardizacija, stoga su naša prvotna znanja i početna očekivanja od stranca aktivni dio socijalnog svijeta - migrant nije na marginama socijalne egzistencije, no socijalna definicija stranca uvijek je tijesno povezana s obrascima prihvatanja i odbijanja.

Konačno određenje pojma migrant nije lako ustvrditi kad uzmemo u obzir kompleksnost suvremenog, globaliziranog svijeta. Najjednostavnije rečeno, migrant je akter u migrantskom činu, no definiranje migranta ovisi o mnogim parametrima (usp. Grbić Jakopović, 2014:30). Situacija postaje još složenija kad se zapitamo kad migrant zapravo prestaje biti migrantom? Identitet migranata nije podložan eksternim kategorijama, nego je formiran njihovim vlastitim iskustvima kretanja i nastanjivanja, stoga novija literatura koja se bavi ovom problematikom naglašava upravo kompleksnost migrantove subjektivnosti. Postmoderne teorije naglašavaju važnost uviđanja jasnije uloge države i njoj odgovarajućih politika: na koji je način aktivno uključena u ideologijski kontekst migrantove svakodnevnice, ali i razumijevanje kompleksne interakcije širih socijalnih promjena i tekućih uzoraka migracija koje formiraju te politike. Nadalje, procesi globalizacije i disperzije migrantskih tokova stvaraju konceptualne poteškoće pri razlikovanju političkih izbjeglica i radnih migranata, zbog višestrukih strukturalnih promjena u internacionalnoj podjeli rada i nejednake geopolitičke transformacije povezane s globalizacijom. Radna snaga postaje multinacionalna na globalnoj razini, dok se transnacionalne kompanije pozicioniraju diljem svijeta. Suvremeni uzorci migracija donose nove obrasce mobilnosti, a zaokreti u geopolitičkim granicama i imigracijskim politikama

tvore izuzetno komplicirano polje u migracijskim studijama koje zahtijevaju fundamentalno promišljanje konceptualnih okvira u kojima se migracije promatraju. Konačno, migracije su generirale novu vezu između mjesta i pripadanja (usp. Papastergiadis, 2000:35-38).

Prema definiciji Ujedinjenih naroda međunarodni migrant je osoba koja deklarira svoju namjeru ostanka na mjestu preseljenja godinu dana ili dulje, što se uglavnom zasniva na zabilježenim promjenama boravišta, ali ova definicija postaje problematična kad uzmemo u obzir da osoba može imati više ili nijedno boravište, koje može biti privremeno ili trajno. Usto, državne politike diktiraju period priznavanja statusa imigranta (usp. Mesić, 2002:78-79).

Slika migranta u javnosti oduvijek je imala ambivaletne konotacije: kao pozitivna slika kozmopolita i pustolova, ili kao „prljavog stranca“ i „ubogog tražitelja azila“ koji „zloupotrebljavaju resurse zemlje primitika“. Potonje gledište na migranta kroz izrazito negativnu prizmu, zahtijeva politički odgovor i promišljanje odnosa stranac- državljanin. Potrebno je postaviti pitanje: kako određeni socio- politički tokovi i barijere koji konstruiraju prostornu konfiguraciju, također konstruiraju i reflektiraju različite identitetske formacije?

Identifikacija migranata s migracijom nastavlja se još dugo nakon samog čina preseljenja, stoga se i njihovi potomci nazivaju migrantima, makar bili rođeni u zemlji imigracije i u velikoj mjeri asimilirani u domicilno društvo. Različite države drukčije sagledavaju pravo na državljanstvo. Neke, poput Njemačke, vode se načelom *Ius sanguinis* koje zastupa pravo na državljanstvo putem krvne pripadnosti, dok se neke zemlje vode načelom *Ius soli*, koje garantira državljanstvo mjestom rođenja. U Kanadi svaka osoba koja ispunjava minimalne uvjete (dob, status stalnog naseljenika, vrijeme provedeno u Kanadi u minimalnom trajanju od tri godine, poznavanje engleskog ili francuskog jezika, poznavanje povijesti i kulture Kanade te čist kriminalni dosje) može zatražiti kanadsko državljanstvo. U Kanadi je dozvoljena mogućnost i dvojnog državljanstva.¹⁵ Veliku ulogu u percepciji migranta igra i državni nadzor prijelazna nacionalnih granica: na olakšano/ otežano prijelazanje nacionalnih granica utječu razlike u moći i povijesne veze između susjednih država, kao i procijenjena „ekonomska vrijednost“, kulturni status i lingvističke vještine individualnog migranta (usp. Papastergiadis, 2000: 52-60).

¹⁵ Detaljnije pogledati na Government of Canada/ Gouvernement du Canada <http://www.cic.gc.ca/english/citizenship/become.asp>

Po pitanju civilnog društva, Faist smatra kako se postojeće definicije odnose na politiku na nacionalnom nivou te ga smatra centralnim mehanizmom integriranja pluralnog društva koje je najčešće ograničeno teritorijalnim granicama države. U širem smislu, civilno društvo podrazumijeva sferu relativno autonomnih udruženja koja su oslobođena autoriteta države. U užem smislu, civilno društvo se shvaća kao cjelina koja se sama strukturira i koordinira bez strogog nadzora države. Treći smisao, koji se rjeđe javlja u teoriji odnosi se na cjelinu sekundarnih udruženja koja utječu na državnu politiku- oblikuju je i modificiraju u određenoj količini. Dakle, civilno društvo je oblik posredničke organizacije kroz koju se artikuliraju interesi i mišljenja (usp Faist, 2004:13).

Državljanstvo proklamira jednaka prava svih građana unutar jedne političke zajednice, te posjeduje određen broj institucija koje garantiraju ta prava. Ali, formalna jednakost rijetko vodi i do jednakosti u praksi. Državljanstvo je uglavnom bilo određeno u terminima kulture, vrijednosti i interesa većinske etničke grupe. Nadalje, dobivanje statusa državljanina razlikuje se od zemlje do zemlje, i uglavnom ovisi o konceptu nacije. Castles i Miller navode četiri idealno-tipska modela državljanstva:

Imperijalni model¹⁶, narodnosni ili etnički model,¹⁷ republikanski model¹⁸ te multikulturni model: definiranje nacije kao političke zajednice, temeljene na ustavu, zakonima i državljanstvu, s mogućnošću primitka novih članova kojima osiguravaju politička prava, dok u isto vrijeme prihvaća njihovu kulturnu različitost i dopušta formiranje etničkih zajednica. Pluralistički ili multikulturalistički model pristup je relativno nov, a najviše je opstao u Australiji, Kanadi i Švedskoj, iako ima utjecaja i u Nizozemskoj, SAD-u, UK-u i nekim drugim zemljama (Castles i Miller, 1998: 43).

Neki društveni teoretičari, poput Durkheima i Gellnera prepoznaju ulogu modernizacije u ovim procesima, koji prouzrokuju nesuglasja između društvene fragmentacije, odnosno heterogenizacije i društvene integracije (homogenizacije). U slučaju pojačane fragmentacije

¹⁶ Pripadanje naciji na temelju podloženosti istom izvoru moći ili vladaru (primjerice, Francuska i SAD prije revolucija). Ovaj model dopušta integraciju različitih etnija te uglavnom ima ideološki karakter, koji pomaže prekriti stvarnu dominaciju određene etničke grupe nad ostalima;

¹⁷ Pripadanje se definira u smislu etniciteta (zajedničko porijeklo, jezik i kultura), koja podrazumijeva odbijanje prava manjina na državljanstvo i uloge konstitutivnog dijela nacionalne zajednice (pr. sličan model ima Njemačka);

¹⁸ Definiranje nacije kao političke zajednice, temeljene na ustavu, zakonima i državljanstvu, s mogućnosti primitka pridošlica u zajednicu i osiguravanje političkih prava za njih, ali samo ukoliko su spremni prihvatiti nacionalnu kulturu (Francuska).

koja nije popraćena integracijskim procesom, pojavljuju se kulturni i razvojni procjepi koji znaju prouzrokovati nasilno ponašanje, s ciljem smanjivanja ili čak dokidanja kulturne, etničke i političke različitosti. U ovom slučaju, nasilje se opravdava kao jedini način za uspostavu društvenog totaliteta, ili se pokušava na umjetan način uspostaviti već donekle izgubljena društvena kohezija, u čemu veliku ulogu igraju simboli i mitovi te opća ritualizacija društvenosti. Prema Millsu (1964.), integracijski procesi mogu biti nositelji društvenog razvoja, ali mnogi uvjeti moraju biti zadovoljeni. Osim visokog stupnja razvoja gospodarstva, politike, kvalitete života i sl., za čije je ostvarivanje punog potencijala potrebno duže vrijeme, ključno je da političke, privredne i kulturne elite iniciraju takav razvoj, kojeg potom prihvaća i šire društvo (usp. Dragojević, 1999:77-78).

Odgovori na kulturnu različitost mogu varirati od države do države, no u posljednjih par desetljeća literaturom dominiraju pojmovi poput multikulturalizama, interkulturalizama, transkulturalizama i plurikulturalizama/kulturnog pluralizama, kao idealni odgovori na pitanje kulturnih različitosti unutar jedne države. No, treba imati na umu da su ovi pristupi često kontradiktorni ne samo međusobno, nego i unutar sebe te često ne slijede neku temeljnu razvojnu nit, a ponekad i zanemaruju svakodnevna iskustva te se više fokusiraju na probleme koje različitost može prouzrokovati, nego na solucije ili uzroke tih problema. Navest ćemo neke od glavnih karakteristika pojedinih pristupa, ne ulazeći u njihove detaljnije ili dubinske analize:

Wolfgang Welsch (1995.) ukratko opisuje politike koje se baziraju na uvažavanju različitosti u današnjim društvima zapadne demokracije. Multikulturalizam kao pojam javlja se krajem 1960-tih godina te je doživio mnoge preinake i različite interpretacije u desetljećima koja su uslijedila. Iako ne postoji sveobuhvatna teorija multikulturalizma, kada o njemu diskutiramo kao o programu, onda podrazumijevamo kreiranje politika, mjera, akcija i inicijativa koje omogućavaju suživot i razvoj različitih kultura unutar jedne države te potiče na razmjenu kulturnih vrijednosti i postignuća, dok se posebna pozornost posvećuje zakonodavnim, finansijskim, infrastrukturnim i programskim pitanjima (Dragojević prema Welsch, 1999:80).

Interkulturalizam ulazi u širu upotrebu u Europi krajem 1970-tih godina, s jačanjem europskih integracijskih procesa te svijesti o sve većoj ekonomskoj važnosti kulture u cjelini te kulturnih djelatnosti. To je period u kojem se primjećuje pozitivno djelovanje kulture na razvoj turizma, transporta i komunikacija, obrazovanja te razvoj manjih gradova.

Interkulturalizam se zalaže za jednaka prava i mogućnost dijaloga za sve kulturne grupe u dodiru: autohtone i imigrantske; većinske i manjinske. Od osamdesetih godina, interkulturalizam se odnosi i na širu, međunarodnu razinu, gdje iskazuje dinamiku bilateralnih i multilateralnih kulturnih odnosa od prošlosti do budućnosti (Ibid:82).

Transkulturalizam je proces uvjetovan prvenstveno globalizacijom, koja „povećava broj međunarodnih agencija i institucija, oblika komuniciranja, standardizacijom svjetskog vremena, razvojem globalnih natjecanja i nagrada te unificiranog poimanja prava čovjeka i građanina“ (Dragojević prema Global Culture, 1999:84). Transkulturalizam se zalaže za pridržavanje i poštivanje najviših dosegnutih europskih vrijednosti unutar svake kulturne suradnje te ne pogoduje nijednoj kulturi pojedinačno, nego vrijednostima nastalim na europskim tradicijama, a koje su ujedno univerzalne. Termin se sve češće odnosi na nastanak i brzo širenje tzv. transnacionalnih kultura, ali i transnacionalne kulturne orijentacije (Ibid:84).

Kulturni pluralizam jedna je od osnovnih vrijednosti i postignuća suvremenih demokratskih i razvijenih društava te u sebi podrazumijeva i omogućuje sve ostale oblike pluralizma, uz strogo pridržavanje demokratskih načela, pravila i procedura. Njime se svaka kultura promatra kao dinamična cjelina koja je također pluralističkog karaktera. Dinamika međukulturnih odnosa je osnovni produktivni resurs svakog društva jer dovodi do profiliranja vrijednosti i stavova koji omogućuju postizanje društvene kohezije i konstruktivnog samorazumijevanja. Plurikulturalizam je holistički usmjeren te ne polazi prvenstveno od zaštite pojedinca ili kultura kao posebnih entiteta, nego inzistira na zaštiti kulturne pluralnosti (Ibid:87).

4. Iseljavanje Hrvata

4.1. Iseljavanje iz hrvatskih prostora od 19. stoljeća

U Hrvatskoj stručnoj i znanstvenoj terminologiji koristi se više termina kojim se označavaju Hrvati koji žive izvan Hrvatske. Uobičajeni naziv za Hrvate koji su emigrirali u različitim periodima u razne europske države jest dijaspora, dok se termin iseljništvo koristio za označavanje transkontinentalnih migranata (usp. Grbić Jakopović, 2014:16). Budući da je riječ o heterogenim skupinama ljudi, u posljednje vrijeme koristi se termin migracija, mada u literaturi nailazimo i na pojam manjina. Taj pojam može označavati etničke, nacionalne, religijske, jezične i druge zajednice i njihove različitosti po tim osnovama među dominantnom većinom, dok može označavati i razliku u statusu, društvenoj i političkoj moći te nejednaku raspodjelu duštvenih, ekonomskih i političkih uloga, stoga je pojam manjina često povezan s određenom stigmatizacijom (Ibid:16-17).

Iseljavanje stanovništva iz Hrvatske poprima masovan karakter već u doba turskih osvajanja u petnaestom stoljeću te se nastavlja (s većim ili manjim intenzitetom) do današnjih dana, čemu su pogodovala političke, povijesne, ekonomske, socijalne, nacionalne, vjerske i druge okolnosti. No, pravi hrvatski egzodus započinje krajem devetnaestog stoljeća. Procjene su da se gotovo pola milijuna Hrvata iselilo iz domovine u razdoblju od 1880-tih do Prvog svjetskog rata, uglavnom iz ekonomskih razloga koji su se nadovezali na neriješena politička pitanja. Treba uzeti u obzir i naglu ekspanziju industrijalizacije koja je zahtijevala novu radnu snagu - posebice u SAD-u, što se također neposredno odrazilo na iseljavanje iz Hrvatske, budući da su u manje razvijenim zemljama djelovali tzv. agenti koji su prikupljali jeftinu radnu snagu za rad u Novom svijetu, prvenstveno u rudnicima, brodogradilištima i sl. Prema stručnim procjenama, izvan Hrvatske živi između 3 i 3,5 milijuna Hrvata i njihovih potomaka (usp. Grbić Jakopović, 2014:11). Nailazimo na različite poteškoće pri utvrđivanju realnog broja pripadnika hrvatske dijaspor, budući da su se iseljavanja odvijala u različitim vremenskim periodima, kada ni popisi stanovništva ni iseljeničko- useljeničke institucije nisu imale standardizirane kriterije po kojima bi bilježili nacionalnu pripadnost, stoga ni njihovi podaci nisu uvijek vjerodostojni i razlikuju se od države do države. Ovo se posebno odnosi na pripadnike stare dijaspor koji su emigrirali u vremenu Austro-Ugarske Monarhije, a koji su bili svrstavani u jedinstvene austrijske, slavenske ili južnoslavenske kategorije i sl., no prema

dostupnim podacima vidljivo je kako upravo Hrvati prednjače u ukupnom broju iseljeničke populacije (Ibid).

Do Prvog svjetskog rata, mišljenje hrvatske javnosti o emigraciji bilo je mahom pozitivno, što zbog činjenice da se u toj fazi mnogi iseljenici vraćaju, donoseći ne samo materijalna, nego i civilizacijska i kulturna dobra u Hrvatsku. No, službenih istraživanja o javnom mnijenju po pitanju ove problematike nije bilo. U komunističkom poslijeraću javno mišljenje je bilo ograničeno i cenzurirano, pa je nemoguće i registrirati njen odnos prema iseljavanju i iseljeništvu u Americi (usp. Antić, 2002:90-96), što je kasnije utjecalo i na formiranje stavova o hrvatskoj dijaspori od osamostaljenja Republike Hrvatske. Odlazak u Ameriku bio je značaj događaj ne samo za migranta, nego i za cijelo mjesto. Dotični bi neposredno pred putovanje obilazio rodbinu i prijatelje koji su mu davali pisma i pozdrave za njihove u Americi; potom bi otišao kod župnika, ispovijedio se i pričestio, a navečer bi imali večeru za rodbinu, ali i mještane: tu se pjevalo i plakalo, kao i prilikom odlaska kad bi se skupilo cijelo mjesto. Emigranta je do luke obično pratio netko od rodbine, a uzbuđenje bi eskaliralo kada bi parabrod u ime iseljenika pozdravio one koji ostaju (Antić, 2002: 115)¹⁹.

Iako su ondašnji hrvatski političari, akademici i umjetnici upozoravali na pogubne posljedice iseljavanja za zemlju, trend masovnih emigracija se nastavio i nakon Prvog svjetskog rata, mada pod drukčijim okolnostima. Zbog posljedica rata, migracijski pravci se mijenjaju: SAD, koje su bile vodeća država po primanju imigranata uvode nove restriktivske imigrantske politike i između ostalog određuju kvote za pojedine nacionalne skupine (po zakonu iz 1924., svega 671 osoba na godinu s područja ondašnje Jugoslavije mogla se useliti u SAD), a nova destinacija su zemlje Južne Amerike i Kanada. Također se povećalo iseljavanje u Australiju, Novi Zeland i Kanadu. Kao posljedica ograničavanja primanja useljenika što ga uvode prekoceanske zemlje, započinje intenzivnije iseljavanje u europske zemlje između dva svjetska rata, što je u prošlim razdobljima bila rijetkost²⁰. Između dvaju svjetskih ratova, Hrvatska je vodeća zemlja u Jugoslaviji po broju emigranata - od cjelokupnog iseljenništva s jugoslavenskog područja 53% su Hrvati (usp. Čizmić, Sopta, Šakić 2005:11-16).

¹⁹ U većini pregledane literature ne postoje jasne distinkcije između iseljavanja u SAD i Kanadu, nego se taj smjer transkontinentalnog iseljavanja Hrvata uglavnom promatrao kroz prizmu iseljavanja u Sjevernu Ameriku.

²⁰ No, za razliku od prijašnjih valova iseljavanja u prekoceanske zemlje, migracije unutar europskog kontinenta nisu imale trajan karakter. Od evidentiranih 132 144 emigranta, broj povratnika bio je 82 279 osoba (Čizmić et al., 2005:15).

Uzroci iseljavanja su uglavnom posljedica kombiniranih političko-gospodarskih uvjeta (nezavidan politički položaj Hrvata u Austrougarskoj i obje Jugoslavije naposljetku rezultirao i lošim gospodarstvom). Vinska klauzula, trgovinski dogovor između Austro-Ugarske i Italije iz 1981. godine je ogledni primjer lošeg gospodarenja: riječ je dogovoru zahvaljujući kojem je uvelike snižena carina na talijanska vina, što je imalo pogubne posljedice za dalmatinske vinogradare. Naime, u Dalmaciji je prevladavala monokultura uzgoja vinove loze, no zbog nepovoljnog političkog položaja koji je Dalmacija uživala u doba Austro-Ugarske Mornarhije, hrvatski uzgajivači nisu bili kadri utjecati na tu odluku, što je rezultiralo masovnim iseljavanjem u obje Amerike. Antić (2002.) smatra da se osnovni gospodarski uzroci masovnom iseljavanju iz Hrvatske do Prvog svjetskog rata nalaze u: agrarnoj prenapučenosti (mnogo ljudi na malo obradivog zemljišta), ukidanju kmetstva (sloboda kretanja, obavezan otkup izvanselišne zemlje itd.), prezaduženost seljaka, raspad kućnih zadruga (nova domaćinstva su tako malo da ne mogu prehraniti obitelj, a to seljaka tjera u grad i iseljništvo i pretvara ga u poluproletera), nerodne godine, agrarna kriza (uvoz žitarica iz prekontinentalnih zemalja u europske zemlje), biljne bolesti itd. Prva jugoslavenska država nije riješila nijedan od ovih problema, tek je restrikcija imigracijska politika SAD usporila proces masovnog iseljavanja, dok je komunistički kolektivizam druge jugoslavenske države upropastio gospodarstvo, no jedno vrijeme je državna represija sprječavala masovno iseljavanje. Kada se ta politika ublažila, masovna emigracija je nastavila svoj tok. Iako je politika bila posredni razlog iseljavanja iz Hrvatske do Prvog svjetskog rata, rijetki su iseljenici za koje se pouzdano može tvrditi da su emigrirali iz isključivo političkih razloga, bilo zbog neslaganja s vladajućom politikom, ili zbog izbjegavanja služenja vojnoga roka (usp. Antić, 2002:76-78). Austrougarske vlasti nisu previše uvažavale problem sve brojnijeg iseljavanja iz države, a prvi zakon koji se odnosi na emigracije donesen je za vrijeme prve Jugoslavije 1921., dok je 1926. vođena prva rasprava o tom problemu u Narodnoj skupštini. Politički emigrant u drugoj Jugoslaviji bio je demoniziran te pod nadzorom tajne policije i profesionalnih ubojica, budući da se „neprijateljska emigracija“ sustavno provodila (Ibid:83-84).

Hrvati su dolaskom na sjevernoamerički kontinent promatrani kao „bijela etnija“ (ethnics je u to doba imao negativnu konotaciju, posebice u SAD-u), koja je bila socijalno deprivirana te su bili etiketirani kao „dno bijelog urbanog društva“: bili su katolici odani starim tradicijama, odvojeni od WASP Amerike (White Anglo-Saxon Protestant) s izraženim „komunitarijanskim instinktima“: privrženi obitelji, zajednici i religiji, u potrazi za

stabilnošću, korijenima i kućevlasništvom, za razliku od WASP mobilne elite individua. No, situacija se u mnogome izmijenila kako je nova generacija „bijelih etnija“ postala bitno vidljivija i zastupljenija u srednjoj klasi (Colic-Peisker, 2008:81), a u Kanadi je veliku ulogu igralo uvođenje multikulturalističke politike, o čemu će biti više riječi u daljnjem tekstu.

Trend intenzivnog iseljavanja nastavlja se i nakon Drugog svjetskog rata, kada dominira emigracija iz političkih razloga, a pretpostavlja se da u ovom periodu oko 200 000 ljudi napušta prostore bivše Jugoslavije ili pak oni koji su iz različitih razloga bili u inozemstvu - tamo i ostaju (Čizmić, 1998:129). Naime, slomom ustaškog režima, pripadnici NDH vojske, ratni zarobljenici i politički nepodobnici napuštaju Hrvatsku te zaklon traže u europskim državama: prvenstveno u Njemačkoj, Austriji i Francuskoj. Nakon nekoliko godina provedenih u tim zemljama, bivali su upućeni u Ameriku, Kanadu i Južnu Ameriku sa statusom „raseljenih lica“. Najveći dio tih izbjeglica odlučio se trajno iseliti u prekomorske zemlje (Ibid.).

Nacionalna i politička obespravljenost u prvoj Jugoslaviji proizvela je prave „političke emigrante“, naročito nakon uvođenja šestojanuarske diktature 1929., no velik dio njih (pripadnici ustaškog pokreta, HSS-ovci, komunisti...) se zadržao u Europi kako bi bolje mogli utjecati na prilike u Hrvatskoj. Najveći kontingent političkih izbjeglica iz Hrvatske predstavljaju preživjeli s Bleiburga koji su uselili u Sjevernu i Južnu Ameriku. Od tih prvih poslijeratnih godina ne prestaju pristizati političke izbjeglice iz Hrvatske, a njihov ritam je naročito ubrzan nakon masovnih političkih čistki (poput one iz 1971./1972.) (usp. Antić, 2002:80).

Pedesetih godina dvadesetog stoljeća povećava se broj ilegalnih migracija preko strogo čuvanih jugoslavenskih granica zbog nesređenih i loših ekonomskih prilika, ali i političke diskriminacije. U ovoj fazi, slično kao i u prethodnoj, emigranti čekaju dozvolu za iseljavanje u prekomorske zemlje kao raseljene osobe. Nakon 1960-tih godina započinje novi veliki iseljenički val iz Hrvatske, potaknut lošim ekonomskim stanjem i usmjeren na europska tržišta radne snage čime završava dominacija prekomorskih migracija. Iseljenici ovog razdoblja su se običavali zvati „radnicima privremeno zaposlenim u inozemstvu“, no vrijeme je pokazalo kako ove migracije nisu imale privremenu, nego trajnu tendenciju za većinu emigranata, unatoč njihovoj prvotnoj želji da se vrate u matičnu zemlju (usp. Čizmić et al., 2005:16-17).

Pretpostavlja se da je u razdoblju od 1961.-1981. u prekomorskim zemljama bilo oko 10% iseljenih radnika i njihovih obitelji, odnosno oko 70 000 ljudi. Posljedice tog novijeg hrvatskog egzodusa, potaknutog ekonomskim i političkim teškoćama jugoslavenskog samoupravnog društva su oko 400 000 Hrvata i njihovih potomaka iseljenih od 1961.-1981. u europske i prekomorske zemlje (Ibid:18). No, ovo nije označilo zaustavljanje emigracijskih stopa u Hrvatskoj. Iseljavanje se nastavilo i iza 1981., a nanovo se intenziviralo za vrijeme Domovinskog rata. Uz ratna stradanja, višestoljetna emigracijska tradicija je čimbenik koji je ponajviše poremetio prirodan demografski razvoj hrvatskog naroda, posebice kad uzmemo u obzir činjenicu da je iz Hrvatske emigriralo uglavnom mlađe, radno aktivno stanovništvo koje je uostalom i biološki najproduktivnije, što se odrazilo na negativnim posljedicama u demografskom razvoju stanovništva, ali i na gospodarski, društveni i politički položaj Hrvata u zajednicama u kojima su u prošlosti živjeli (usp. Čizmić et al., 2005:16-22; Živković et al., 1995:19-20; Antić, 2002.).

Jedan od razloga masovnosti hrvatske emigracije je zasigurno i fenomen tzv. lančane migracije, čije su posljedice grupe Hrvata u pojedinim naseljima koje su čvrsto povezane rodbinskim, sumještanskim ili užim regionalnim vezama (pr. Višani u Kaliforniji, Dubrovčani u Peruu, Bračani u Čileu itd.). „Rezultat intenzivnih iseljavanja iz Hrvatske jesu hrvatske zajednice iseljenika diljem svijeta, ali i brojna trajna depopulirana područja na hrvatskom prostoru i promijenjena etnokulturna slika pojedinih hrvatskih regija“ (Grbić Jakopović, 2014:12).

Tablica 2. Kvantitativna procjena o Hrvatima i njihovim potomcima koji žive izvan Hrvatske

Argentina	Oko 250 000
Australija	Oko 250 000
Austrija	Oko 90 000
Belgija	Oko 6 000
Brazil	Oko 20 000
Bolivija	Oko 5 000
Čile	Oko 200 000
Danska	Oko 1 000
Ekvador	Oko 4 000

Francuska	Oko 40 000
Italija	Oko 60 000
Južnoafrička Republika	Oko 8 000
Kanada	Oko 250 000
Luksemburg	Oko 2 000
Nizozemska	Oko 10 000
Norveška	Oko 2 000
Novi Zeland	Oko 40 000
Njemačka	Oko 350 000
Paragvaj	Oko 5 000
Peru	Oko 6000
Sjedinjene Američke Države	Oko 1 200 000
Švedska	Oko 35 000
Švicarska	Oko 80 000
Urugvaj	Oko 5 000
Velika Britanija	Oko 5 000
Venezuela	Oko 5 000

4.2. Iseljavanje Hrvata u Kanadu

Postoji nekoliko preglednih radova koji tematiziraju iseljavanje Hrvata u Kanadu: Većeslav Holjevac u svom djelu *Hrvati izvan domovine*²¹ (1967.) posvećuje jedno poglavlje iseljavanjima Hrvata u Kanadu, od kraja 19. st. do 1960-tih te navodi uzroke iseljavanja i podatke o životu u novoj domovini. Posebice se bazira na socio-kulturalne aspekte života hrvatskih doseljenika u novu zemlju. Ljubomir Antić također se bavi transkontinentalnim migracijama u djelu *Hrvati i Amerika* (2002.), no teško je procijeniti koji se dijelovi rada odnose na SAD, a koji na Kanadu ili obje države. Autor podatke iznosi na temelju novinskog

²¹ O Hrvatima u Kanadi su također pisala i Snježana Ružić (2002): „U potrazi za poslom-život hrvatskih iseljenika muškaraca u Kanadi između dva svjetska rata“, u kojem navodi faktografske i statističke podatke o geografskom razmještaju hrvatskih emigranata u Kanadi, njihovom društvenom životu te oblicima organizacije u datom razdoblju, na temelju kanadskog tiska i arhiva. U radu se opisuje život „prosječnog“ muškog emigranta te utjecaj njegova odlaska na obiteljski život. Anthony W. Rasporich, Kanadanin hrvatskog porijekla izdaje monografiju „For a Better Life: A History of Croatians in Canada (1982.), koja prikazuje život hrvatskih iseljenika na marginama kanadskog društva, posebice u rudarskim i drvoprerađivačkim centrima (riječ je o ranijim migracijama u Kanadu).

tiska i arhivskih podataka. Ivan Čizmić, Marin Sopta i Vlado Šakić (2005.) objavljuju fotomonografiju *Iseljena Hrvatska*, u kojoj se velika pažnja posvećuje crkvenom i sportskom životu iseljenika te participaciji iseljeništva u osamostaljenju Hrvatske za vrijeme Domovinskog rata. No, autori ne navode izvore svojih podataka, što je čini prikladnijom široj publici, nego znanstvenicima društveno-humanističkog usmjerenja, a zamjetno je i romantiziranje dijasporских zajednica. Marin Sopta (2012.) objavljuje rad *Hrvati u Kanadi: Oblikovanje hrvatske zajednice od 1945.-1995.* u kojoj prikazuje kronološko doseljavanje Hrvata u Kanadu, osnivanje vjerskih, kulturnih i sportskih udruga i klubova s naglaskom na političku participaciju kanadskih Hrvata u politici u domovini i u destinacijskoj zemlji. Jadranka Grbić Jakopović u djelu *Multiplikiranje zavičaja i domovina: Hrvatska dijaspora: kronologija, identitet, destinacije i identitet*, izdanoj 2014. u sklopu pregleda hrvatskog iseljeništva, a referirajući se na postojeću literaturu promatra Hrvate u Kanadi u kontekstu iseljavanja u Sjevernu Ameriku. Ono što je poprilično zamjetno (u traženju i proučavanju literature na temu iseljavanja Hrvata u Kanadu) jest nedostatak recentnih etnoloških i socioloških istraživanja Hrvata u Kanadi, naročito od osamostaljenja do danas. Literature o drugoj generaciji hrvatskog iseljeništva u Kanadi ni nema (ili je autorica nije uspjela pronaći).

Ovo poglavlje ukratko će opisati povijest hrvatskog doseljavanja u Kanadu od kraja 19. stoljeća do 1990-tih te oblike organiziranja hrvatske zajednice u Kanadi u tom periodu, dok će se poglavlje „Oblici migrantskih udruženja“ fokusirati na suvremene oblike organiziranja Hrvata u Kanadi, na primjeru ispitanika koji pripadaju drugoj generaciji iseljenika, a prebivaju na širem području grada Vancouvera.

Da bismo razumjeli značaj američko-hrvatskih dodira, bit će potrebno odgovoriti ne samo na pitanje koji su čimbenici nagnali na iseljavanje gotovo pola milijuna Hrvata u Ameriku samo do prvog svjetskog rata, nego i makar dotaknuti ukupnost kompleksa koji označujemo kao „hrvatsko iseljništvo“, a tvori ga: broj iseljenika, uzroci iseljavanja, iseljenika politika i zakonodavstvo, promidžba iseljavanja, korist od iseljavanja za pojedine institucije, odnos javnosti prema iseljavanju, značaj iseljavanja (trajno ili privremeno), povratni utjecaj iseljenika na ukupnost života u domovini, spolnu, bračnu, profesionalnu, društvenu, dobnu itd. strukturu iseljenih Hrvata itd. (usp. Antić, 2002:75).

Sl.1. Brojne hrvatske naseobine u Kanadi

Drži se da „klasično doseljavanje“ Hrvata u Kanadu započinje oko 1890. godine, useljavanjem nekoliko hrvatskih obitelji u mjestu Ladner u Britanskoj Kolumbiji. Prvi hrvatski klasični iseljenici su, kao i ostali s mediteranskog i srednjeeuropskog područja bili „rasno nepoželjni“, jer su smatrani nepogodnima za farmere u surovoj kanadskoj klimi. Hrvate se sagledavalo u kontekstu mediteranaca i kao takvima im nisu bili pretjerano skloni (usp. Antić 2002: 148-150, Grbić Jakopović (2014.), Čizmić et al (2005.)).

Iseljavanje Hrvata u Kanadu odvijalo se simultano s masovnim iseljavanjem iz domovine u različite krajeve svijeta, ali uz neke osobitosti. Naime, za vrijeme najvećih prekoceanskih iseljavanja od 1880.-1914., Kanada je primila tek neznatan dio hrvatskih emigranata, a oni koji su se nastanili u Kanadi u ovom periodu uglavnom su došli iz SAD-a (prvenstveno s područja San Francisca, gdje su već postojale brojne hrvatske naseobine), zahvaćeni „zlatnom groznicom“ u dolini Fraiser Rivera. Uglavnom su se bavili održavanjem pomorskih linija između Vancouverskog otoka i otoka Sitka u ondašnjoj ruskoj Aljasci. Nakon što je Rusija prodala Aljasku SAD-u za 7 200 000 dolara, put prema sjeveru je postao još otvoreniji te nailazimo na hrvatske trgovce krznom i drugom robom po Aljaski. Hrvatske ribarske naseobine u Kanadi su ustanovljene još 1871. godine, kada Britanska Kolumbija pristupa Konfederaciji, a nakon otvaranja transkanadske željezničke pruge između Montreala i Vancouvera 1885. godine, pojačana je i trgovina ribom, što je dalo maha hrvatskoj ribarskoj industriji u Vancouveru koja je do današnjih dana jednim dijelom ostala u hrvatskim rukama. Na početku 19. stoljeća, vlasti prigovaraju diobama seljačkih zadruga, a hrvatski je čovjek radi plaćanja troškova diobe i poreza padao u ruke bankovnih agenata, koji su prodavali

zemlju u bescjenje zbog podmirenja dugova. U tom periodu pojavljuju se i brojni putnički agenti koji zagovaraju gospodarske prednosti Kanade; ponajprije veće zarade u gradovima i mogućnost kupnje zemlje po niskim cijenama. Prva iseljavanja bila su uglavnom pojedinačna, a među njima gotovo da i nije bilo žena. Doseljenici su uglavnom bili veoma siromašni, a novi život u Kanadi često je bio borba za goli opstanak. Tek je početak izgradnje transkontinentalne željeznice omogućio da se na osnovi ugovora uvozi strana radna snaga, što je rezultiralo ublažavanjem restriktivne imigracijske politike. Do Prvog svjetskog rata, unatoč svim poteškoćama, hrvatski imigranti uspijevaju stvoriti dvije hrvatske naseobine: Salut S.T. Marie i Port Arthur na jezeru Superior u Ontariju (usp. Ivanda Serdar, 1998:79-80).

Doseljavanje Hrvata u Kanadu nije bilo osobito veliko do Prvog svjetskog rata te procjene ukazuju na oko 5000 hrvatskih doseljenika (Holjevac prema Kružić²², 1967:11). Uzroci iseljavanja su uglavnom posljedica kombiniranih političko-gospodarskih uvjeta (politički položaj Hrvatske u Austrougarskoj i obje Jugoslavije rezultirao lošim gospodarstvom)²³. Prvi hrvatski emigranti u Kanadi bili su mahom tipični seljaci koji su postali radnici u rudarskoj, šumarskoj i ribarskoj industriji²⁴, a potom su se zapošljavali u industriji čelika, automobilske industriji i građevinarstva. Neki od njih su se vraćali s manjim ili većim kapitalom te ga investirali u obnovu vlastitog kućanstva, ili su pomagali razvoju svog zavičaja, podižući crkvene tornjeve, gradeći škole, ambulante, domove kulture; neki su pak financijski potpomogli elektrifikaciju svojih mjesta i unaprijeđenje obrta. No, bilo je i različitih percepcija Novog svijeta. Neki su se vraćali bez kapitala, ozbiljno narušena zdravlja, kao invalidi, a nerijetki su i poginuli u tvorničkim nesrećama. Ali, za većinu njih koji su otišli, Amerika je postala trajno boravište, bez obzira na uspješnost u poslu i zaradi. Prve generacije hrvatskih useljenika u Americi doživljavane su ambicioznima i radišnima, a mnogi od njih su radili po dva posla kako bi osigurali svojoj djeci bolju budućnost kroz obrazovanje (Grbić Jakopović, 2014:95).

²² Iz „Hrvati u Kanadi“, Hrvatski radnički kalendar za 1939. godinu.

²³ Detaljnije pogledati na 41. str. rada

²⁴ Prva generacija doseljenika posebice se istaknula u ribarstvu, u koje su unijeli brojne inovacije bez koji bi ribarstvo u Britanskoj Kolumbiji bilo nezamislivo. Ribarski brodovi hrvatskih iseljenika tih godina bili impresivna flota te je u kanadskom dnevnom listu „Vancouver Sun“ 1938. potvrđeno da su Hrvati „veliki faktor u ribarskoj industriji Britanske Kolumbije“ (Holjevac, 1967:168)

Sl.2. Mario Puratić, izumitelj

Sl.3. Hrvati drvosječe

Razdoblje neposredno nakon Prvog svjetskog rata nije obilježeno značajnijom migracijom Hrvata u Kanadu - tek u periodu od 1924.-1928. dolazi do značajnijeg priljeva hrvatskog stanovništva, budući da je tadašnja kanadska politika poticala imigraciju za naseljavanje ogromnih prostranstava zemlje i ispunjavanje zahtjeva nagle ekspanzije industrijalizacije za radnom snagom. Upravo u ovom razdoblju SAD prakticira restriksijsku politiku doseljavanja, što je bio dodatan motiv za migraciju u smjeru Kanade. Nacionalne kvote na imigraciju pojedinih etničkih skupina, prvenstveno manje poželjnih južноеuropskih naroda nametnute 1924. su bile izraz zabrinutosti da su oni suviše strani i da se neće moći u potpunosti asimilirati u američko društvo (Colic- Peisker, 2008:82)). Prema statističkim podacima 1931. Hrvatska zajednica u Kanadi brojila je 10 450 osoba, koji su uglavnom uselili u Kanadu nakon 1921. godine (usp. Čizmić, Sopta, Šakić, 2005:127-129). Pred Drugi svjetski rat, registrirano je 170 naselja u Kanadi s hrvatskim stanovništvom. Sve do poslije Drugog svjetskog rata, Hrvati u Kanadi su bili su na društvenoj ljestvici niže od onih u SAD-u., kao i u nekim zemljama Južne Amerike. Početkom 30-tih godina, toliko su se etablirali da su mogli započeti s procesom spajanja obitelji, a pred Drugi svjetski rat počeli su polako hvatati korak s onima u SAD-u. Glavne karakteristike hrvatskih doseljenika drugog vala slične su onima iz prvog: golema većina potječe sa sela te pripadaju jeftinoj radnoj snazi koja je radila najteže fizičke poslove u Kanadi (usp. Sopta, 2012:63).

Nakon Drugog svjetskog rata priljevom novih doseljenika mnoga stara hrvatska naselja se preporođuju te nastaju još neka nova naselja. Prema jednoj procjeni (Katica Ivanda Serdar) u Kanadu je od 1947.-1951. došlo približno 7000 osoba koje su preživjele poslijeratne marševe smrti ili logore (tzv. displaced person camps po Austriji, Italiji ili Njemačkoj). Prva skupina tih ljudi stigla je 1947. „zahvaljujući kanadskim vlastima ili rodbini u Kanadi“ (Antić, 2002:151), a pristizali su uglavnom iz drugih europskih zemalja pod pokroviteljstvom Caritasa. To je period kada, za razliku od starih emigranata, dolaze i školovane osobe i

profesionalci (inženjeri, liječnici, profesori, svećenici, učitelji, znanstveni radnici itd.). Mnogi dolaze i s barem djelomičnim poznavanjem engleskog ili francuskog jezika te s namjerom permanentnog naseljavanja u Kanadi. Iako u početku prihvaćaju i teške fizičke poslove, brže napreduju od stare emigracije, uče jezik, mnogi sklapaju brakove s domaćim stanovništvom, a još jedna bitna odlika je i sve veća participacija žena u migracijama, stoga prema statistikama iz 1961. godine, zabilježeno je 56% muškaraca, a 44% žena u imigraciji u Kanadu (usp. Antić 2002:152-156). Dakle, nakon Drugog svjetskog rata u Kanadu pristižu hrvatske političke izbjeglice, uglavnom u rudarska mjesta sjevernog Ontarija, a potom u Toronto, Montreal, Windsor, Winnipeg i Vancouver. Liberalnija politika bivše Jugoslavije koja je dozvoljavala slobodniju emigraciju pokreće masovno iseljavanje Hrvata u Kanadu 1960-tih i 1970-tih godina prošlog stoljeća te, uz Australiju, Kanada prima najveći broj hrvatskih iseljenika. Rezultat ovih kretanja je oko 250 000²⁵ Hrvata i njihovih potomaka u Kanadi danas. Zadnjih četrdeset godina Hrvatima u Kanadi je bilo vrijeme političkog naboja i sazrijevanja, školskog i športskog povezivanja, vrijeme implementacije u poslovni i politički život Kanade te vrijeme gradnje mostova između demokratske Kanade i Hrvatske (usp. Čizmić, Sopta, Šakić, 2005:132-133). Američki „bijeli etnički pokret“ on 1950-tih naovamo bio je dio aktivnog angažmana postizanja inkorporacije u američki identitet. Uključenje „bijelih etnija“ u američki identitet, etnički identitet načinio je simboličnim ili/i proizvoljnim te bivanje Amerikancem „miješanog porijekla“ postaje prednost, stvar izbora i čak potencijalna prednost (Colic- Peisker, 2008:83). To je ujedno i period u kojem se Hrvati počinju uspješnije organizirati u Kanadi: od 1960-tih pa do 1990-tih, a već 21. travnja 1988. osnovana je Katedra hrvatskog jezika i kulture na Waterloo sveučilištu u Ontariju, unatoč velikom otporu jugoslavenske ambasade (usp. Antić, 2002: 156, Ivanda Serdar, 1998:84).

Kao što Holjevac primjećuje: „Nemoguće je iscpno obuhvatiti svu djelatnost hrvatskih iseljenika u Kanadi, jer mnoge događaje nije moguće osvijetliti zbog nedostatka izvornih podataka“, no iz ovog kratkog prikaza možemo zaključiti kako je aktivnost „hrvatskih iseljenika u Kanadi, kao i njihov interes za zbivanja u domovini, trajno obilježje njihova života u novoj postojbini“ (1967:179).

Nakon više od pola stoljeća u Americi, druga i sljedeće generacija hrvatskih migranata „bijelih etnija“ uspjeli su izdignuti u društvu te imati barem „simbolični identitet“, koji su

²⁵ Dok Grbić Jakopović (2014) navodi brojku od oko 250 000 Hrvata i njihovih potomaka u Kanadi danas pozivajući se na podatke Državnog ureda za Hrvate izvan Hrvatske, Čizmić et al. (2005.) i Antić (2002.) navode brojku oko 200 000.

mogli zadržati ili odbaciti svojevoljno. Colic-Peisker navodi kako su imigranti iz ne-europskih zemalja počeli stizati 1970-tih te su južноеuropske narode učinili „manje vidljivim etnijama“ te su zauzili njihovo mjesto na tržištu rada, dok su oni krenuli uzlaznom putanjom na ljestvici socijalne mobilnosti (2008:82).

Kada govorimo o suvremenim migracijskim procesima u Hrvatskoj, neizostavno je spomenuti veliki broj iseljenih osoba za vrijeme Domovinskog rata, kao i ekonomske migrante u 21. stoljeću, posebice mlade, obrazovane ljude, koji se nemaju priliku profesionalno usavršiti u Hrvatskoj, stoga odlaze u inozemstvo, što se u literaturi naziva „odljevom mozgova“ (brain drain). Mnogi su za svoje stalno ili privremeno odredište izabrali Kanadu. U posljednjih nekoliko godina zamjetan je porast odlaska visokoobrazovanih osoba iz Hrvatske u Kanadu, u koju idu ili u individualnom aranžmanu, ili u okviru programa poput Work in Canada²⁶, koji nudi posao na dvije godine, a nakon toga i mogućnost stalnog boravka. Razlozi zbog kojih ljudi odlaze iz Hrvatske su razni, ali na prvom mjestu i dalje je nezaposlenost²⁷, odnosno loša gospodarska situacija.

Hrvatska i Kanada imaju dobre bilateralne odnose od osamostaljenja Hrvatske 1991., a 1993. se uspostavljaju i diplomatski odnosi između dviju zemalja, stoga su kanadske vlasti ukinule zahtijevanje vize za hrvatske građane koji putuju u Kanadu u ožujku 2009. Na službenim stranicama kanadske vlade istaknuta je uloga hrvatsko-kanadske zajednice u bilateralnim sporazumima u kulturnoj, socijalnoj, ekonomskoj i političkoj domeni. Posebnu ulogu u promicanju bilateralne trgovine imaju The Canadian-Croatian Chamber of Commerce²⁸, kojoj je sjedište u Torontu te Kanadsko-hrvatska poslovna mreža (Canadian-Croatian Business Network (CCBN)²⁹, sa sjedištem u Zagrebu. Kanadski premijer Stephen Harper je istaknuo ključnu ulogu kanadskih Hrvata u razvijanju trgovine i investicijskih prilika između dviju zemalja na svom govoru u svibnju 2012. Kanada je predstavljena u Hrvatskoj kroz svoju ambasadu, koja se nalazi u Zagrebu, dok se hrvatska ambasada u Kanadi nalazi u Ottawi³⁰.

²⁶ Vidi više na Work in Canada, <http://www.canadajobs.org/?gclid=CLuEhID3msECFZTLtAodanEAIg>

²⁷ Jutarnji list, <http://www.jutarnji.hr/hrvatsku-u-tri-godine-napustile-32-000-ljudi--vecina-otisla-u-kanadu/1044433/>

²⁸ Vidi više na The Canadian-Croatian Chamber of Commerce, <http://croat.ca>

²⁹ Vidi više na Canadian-Croatian Business Network, <http://www.ccbn.hr/en/introduction.html>

³⁰ Vidi više na Government of Canada, http://www.canadainternational.gc.ca/croatia-croatie/bilateral_relations_bilaterales/index.aspx?lang=eng&menu_id=8

Promatrano iz današnje perspektive, u Kanadi možemo razlikovati čak pet generacija hrvatskih doseljenika, iako su se u SFRJ navodile tek tri generacije. Prema vremenu i okolnostima iseljavanja, Hrvate u Kanadi možemo podijeliti na: 1) Prva ili najstarija je tzv. Pionirska generacija s početka stoljeća; 2) Druga generacija je stigla u vremenu između dva svjetska rata, zbog istih političko- gospodarskih razloga kao i prva, jer se u novonastaloj Kraljevini SHS nije mnogo toga promijenilo u korist Hrvata; 3) Treću generaciju Kanađana hrvatskog porijekla predstavljaju djeca druge generacije koja su rođena i odgojena u Kanadi; 4) Četvrta generacija dolazi u Kanadu neposredno nakon Drugog svjetskog rata, a ovaj val useljavanja možemo podijeliti na dvije faze: a) u prvoj fazi dolaze hrvatske izbjeglice koji su preživjeli poslijeratne marševe ili logore, tzv. Displaced person camps. Nova grupa doseljenika pridonosi i otklanjanju dezinformacija koje su jugoslavenskom propagandom ušle u pojedine hrvatske zajednice; b) drugu fazu četvrte generacije čine pripadnici tzv. planirane emigracije. U to vrijeme, u Hrvatskoj mladi masovno iseljavaju, što je bilo potaknuto i od strane jugoslavenskih vlasti liberalizacijom izdavanja radnih putovnica. Mnogi od njih su imali stručnu ili sveučilišnu naobrazbu. Val useljavanja četvrte generacije nešto je smanjen sredinom sedamdesetih godina, ali nije prestajao do devedesetih. 5) Petu generaciju hrvatskih Kanađana čine djeca četvrte generacije useljenika. Ova je grupa, zajedno s prethodnom, značajno pridonijela procesu akulturacije, što je posebice vidljivo u odanosti spram dvije kulture, jezicima i tradicijama. Nastoji se očuvati kultura iz zemlje porijekla, uz istovremeno usvajanje elemenata iz kulture dominantne skupine (usp. Ivanda Serdar, 1998:81-82).

4.3. Multikulturalizam u Kanadi

Odmah nakon Drugog svjetskog rata Kanada provodi politiku masovne imigracije te se suvremeni migranti sve više selektiraju prema potrebama kanadskog tržišta rada, pa se potiče ulazak obrazovanih i visokokvalificiranih osoba. U usporedbi s europskim iskustvima, u Kanadi, kao i nekim ostalim tradicionalnim imigracijskim zemljama, olakšana je uzlazna socijalna mobilnost imigranata. Osim visokokvalificiranih, kanadska imigracijska politika dopušta primitak humanitarnih migranata, izbjeglica i azilanata. Pri tom je Kanada, kao i SAD i Australija do kraja 80-tih početnu proceduru primitka provodila uglavnom u izbjegličkim kampovima ustanovljenim u zemljama prvog azila-često s turističkim ili drugim privremenim

vizama, odakle su migranti potom tražili izbjeglički status (Mesić prema Heršak i Čičak-Chand, 2002: 138).

Kanada slijedi obrasce imigracijskih politika zemalja poput SAD-a i Australije nakon 1945. U početku, prihvaća samo Europljane, od kojih su većinu sačinjavali Britanci, ali u ovom periodu Istočni i Južni Slaveni također igraju važnu ulogu u doseljavanju u Kanadu.³¹ Nadalje, ohrabreno je spajanje obitelji, a na imigrante se počinje gledati kao na stalne rezidente i buduće državljanine (usp. Castles i Miller, 1998:75). Od 80-tih godina dvadesetoga stoljeća, ukupna je imigracija u Kanadu u znatnom porastu, s tim da je zamjetan pad europskog kontingenta, a sve važniji rast imigracije iz Azije, Afrike i Srednjeg Istoka, Kariba i Latinske Amerike. Novim imigracijskim programom Kanada pokušava privući kvalificirane i obrazovane imigrante koji nedostaju na domaćem tržištu rada, dok je imigracija vezana uz spajanje obitelji u znatnom padu, jer su postroženi uvjeti obiteljski sponzorirane imigracije, kako bi se spriječilo njihovo prebacivanje na socijalne fondove (Mesić, 2002:138).

Multikulturalizam kao službena politika Kanade nije nastao (kao što bi možda logično pomislili) kao odgovor na sve veću etničku pluralizaciju kanadskog društva, s ciljem uspješnije integracije novopridošlih imigranata. Multikulturalizam se uspostavlja usred zaoštrenih odnosa dviju indigentih kanadskih zajednica: anglokanadske i franko-kanadske. Naime, početkom 1960-tih na kanadskoj političkoj sceni javlja se militantni kebeški separatistički pokret koji zahtijeva dokidanje anglokanadske ekonomske, političke i kulturne dominacije. Iako možemo usporediti slučaj SAD-a (bijelci u odnosu na ne-bijelce) i Kanade (anglokanadani u odnosu na frankokanadane), postoje neke bitne razlike: u Kanadi, deprivilegirana etnička skupina koja je utoliko brojčano zastupljena da može imati značajni politički utjecaj je bijela, stoga etnicitet tu ne igra važnu ulogu, za razliku od situacije u SAD-u. No, postoji jezična barijera koja može biti vidljiva isto koliko i rasne razlike. Nadalje, Franko-kanadani su uvelike koncentrirani na području Quebeca, (povijesnog) osvojenog teritorija gdje čine 80% populacije, što im daje povijesno i simbolično opravdanje za eventualno potraživanje vlastite države s francuskim kao službenim jezikom, kao odgovor na etničku deprivilegiranost u odnosu na anglokanadsku populaciju (usp. Porter, 1975:268-270).

³¹ U 50-tih i 60-tim godinama dvadesetoga stoljeća, najveći migrantski tokovi dolaze iz Njemačke, Italije i Nizozemske, ali nakon dokidanja diskriminacijske politike koja je podržavala samo doseljavanje bijelaca Europljana (tzv. White Paper iz 1966.), okosnicu imigracije čine imigranti iz Jamajke, Indije, Portugala, Filipina, Grčke, Italije i Trinidada.

U svjetlu tih okolnosti, 1963. Osniva se Kraljevska komisija za dvojezičnost i dvokulturalnost, a 1969. Francuski postaje drugi službeni jezik Kanade. Tadašnji kanadski premijer Trudeau proglašava „multikulturalizam u dvojezičnom okviru“, koji se nadalje razvija kao svojevrsni kanadski model multikulturalnog identiteta, za razliku od američkog tradicionalnog melting-pot modela (Mesić, 2002:138-139).

No, kada govorimo o kanadskom društvu, trebamo imati na umu i ostale etničke skupine, koje su ekstremno raznolike. Stoga, kanadsko društvo možemo promatrati kao mozaik naroda. Nakon franko-kanadskih potraživanja za priznavanjem svojih prava u Kanadi, i ostale etničke organizacije traže svoje pravo na predstavljanje te dvojica od deset zastupnika u Kraljevskoj komisiji za bilingvalnost i bikulturalizam dolaze iz različitih etničkih grupa. Iako je bilo opiranja modelu multikulturalizma, Trudeau ističe kako multikulturalizam ima integrativnu, a ne dezintegrativnu svrhu te čini Kanadu „posebnim i snažnijim mjestom, budući da različite etničke skupine pridonose cjelokupnom društvu svojim kvalitetama te Kanada dobiva na snazi kombiniranjem tih kvaliteta. Vlada treba raditi zajedno s različitim etničkim grupama te pomoći im da opstanu, ne u obliku folklora, nego živućeg elementa kanadskog kulturnog mozaika“³² Glavna dva cilja kanadskog multikulturalizma su: opstanak etničkih jezika i kultura te iskorjenjivanje rasizma (usp. Porter, 1975: 268-304).

Kanadski akt za ljudska prava iz 1977. Zabranjuje diskriminaciju temeljenu na rasi, porijeklu i religiji. Multikulturalizam i jednaka prava potvrđeni su u Kanadskoj povelji prava iz 1982., dok je akt koji dokida diskriminaciju marginaliziranih grupa (žene, vidljive manjine, autohtoni stanovnici i invalidi) pri zapošljavanju donesen 1986. godine. Multikulturalistički akt iz 1987. naglašava multikulturalizam kao središnju odliku državljanstva u Kanadi i postavlja temelje za kulturni pluralizam. No, iako u teoriji sve grupe imaju jednaka prava u kanadskom društvu, neosporna je činjenica da i dalje postoji diskriminacija prema indigenoj populaciji te crncima i Azijatima. Nevoljnost autoriteta da odgovore na rasističke napade bili su glavni uzrok politizaciji i otporu među „vidljivim manjinama“ (Castels i Miller, 1998:218). Škvorc smatra kako multikulturalizam omogućava manjinskim kulturama da se osjete „prisutnima“ u dominantnom diskursu što udovoljava nekim njihovim zahtjevima za kulturnom posebnošću, dok s druge strana omogućava i državi da ima uvid i kontrolira njihovu „drugost“, koja im je gotovo izmakla kontroli. No, s obe strane su se pojavila negodovanja, pa čak i zajedljivosti: zajednice su se često smatrale reduciranima na „lokalnu

³² Govor premijera na Ukrajinsko- kanadskom kongresu, Winnipeg, Manitoba, 9. Listopada 1971.

kuhinju i narodne plesove te pokoji proračunski dolar za etničke novine, radio programe i subotnje škole“, dok su desno orijentirane nacionalističke politike smatrale kako se proračunski novac troši na poticanje i produbljivanje razlika između manjine i dominantnog društva (2010:87). Napominje kako je multikulturalizam političko sredstvo kontroliranja zajednica, kojim se održava moć i manipulira glasovima na političkim izborima. Stoga, i politika uvažavanja različitosti je tek „jezik nagovora“ nametnut u svrhu kontrole, koji je zajednice pretvorio u „samodovoljne izolirane identifikacijske cjeline s cjelokupnom u sebe zatvorenom strukturom“, koja ima vlastito vodstvo (političko, vjersko, kulturno) te tržišno usmjerene objekte (sport, mediji i sl.). Ta pojedina „društva u društvu“ imali su i još uvijek imaju vlastite novine, televizijske programe, pjevače, folklorne ansamble, klubove, organizacijsku strukturu, koordinaciju udruga, glasnogovornike itd. , što im daje osjećaj posebnosti i samodostatnosti, ali u okviru svjetonazora i sustava vrijednosti koji su konstruirani i nametnuti da oblikuju njihove stavove i prema zemlji domaćinu i prema imaginarnoj domovini (Ibid:89). S druge strane njihove su političke elite međusobno komunicirale, lobirajući za vlastite interese, ali i podliježući političkoj kontroli tijela koja su ih, u odnosu na većinsku politiku australske ili kanadske vlade, financijski i politički kontrolirala, a često njima i manipulirala jezikom koje su za njih proizveli iz pozicije hegemonijske nadmoći i ustaljenog reda stvari u kojem su njihova uloga i mjesto bili unaprijed zadani (Škvorc, 2010:90).

U svakom slučaju, multikulturalizam je zasigurno jedna od najbitnijih odrednica suvremenog kanadskog društva i možda "najuspješnijeg kanadskog izvoznog proizvoda... sretne priče koju Kanadani rado primaju i šire" (L. Warley), ali istovremeno i fenomena koji, prema nekima, predstavlja poteškoću u oblikovanju nacionalnog identiteta, odnosno ima negativan utjecaj na politiku jačanja kanadskog jedinstva u različitim aspektima. No, bez obzira na suprotstavljena stajališta u debati o multikulturalizmu u kanadskom kontekstu, Kanada je izvrsan primjer modernog multikulturnog društva, a kanadski je pristup multikulturalizmu u izvještaju UNESCO-ve Svjetske komisije za kulturu i razvoj istaknut kao primjer na koji bi se trebale ugledati i druge države.³³ Također, zanimljivo je podsjetiti da je multikulturalizam u Kanadi dio službene vladine politike još od početka 70-ih godina prošlog stoljeća, a 1988. usvojen je i Zakon o multikulturalizmu (Canadian Multiculturalism Act) u kojem se između ostalog ističe sljedeće: "Multikulturalizam je fundamentalna karakteristika

³³ (Multiculturalism: A Policy Response To Diversity, 2001)

kanadskog naslijeđa i identiteta, koji osigurava neprocjenjivi resurs u oblikovanju budućnosti Kanade“ (Bačić, 2011:224).

5. Etnicitet, nacija, kulturni i nacionalni identitet

5.1. Između individualizma i kolektivizma

Jedna od velikih debata koja se u Europi vodi od 18. stoljeća, dakle od samog začetka moderne države, jest treba li se raspodjela moći legitimirati na temelju racionalnosti ili na temelju (kulturnih, kolektivnih) identiteta, što ima snažne reperkusije i na rasprave o državljanstvu i svim beneficijama koje pojedinac može ostvariti pomoću njega. Debata uključuje šarolik raspon mišljenja i ljudi: od onih koji žele da se sve temelji isključivo na funkcionalnosti i razumu, onih koji pak preferiraju neke identitetske forme a druge ne, do onih koji smatraju da je korijen svim društvenim problemima identitetske prirode te se i na taj način ti problemi moraju rješavati. Razum i racionalnost omogućuju razumijevanje akcija, konzistentnost, prediktabilnost i mogućnost da propitkujemo motive i dajemo im smisao. S druge strane, kolektivni identitet pruža pojedincu sigurnost u zajednici i osjećaj solidarnosti kroz dijeljenje istih uzoraka mišljenja i okruženja u kojem možemo naći sebi slične. Davanje prednosti jednoj ili drugoj kategoriji može imati jako negativne posljedice, stoga idealni pristup raspodjele moći je balans između identiteta i racionalnosti. Zašto uopće promišljati o identitetskim politikama u 21. stoljeću? Većina velikih teorija s kraja 19. i prve polovice 20. stoljeća (posebice one anglo-saksonskog miljea), etnički identitet su sagledavale kao nešto iracionalno što će ljudi odbaciti čim se vrte svojim istinskim interesima, baziranim na univerzalnoj racionalnosti. Ovo mišljenje su crpili iz ideja Prosvjetiteljstva, koje je zagovaralo da se svi oblici moći baziraju stogo na razumu. Prema tome, ništa nije sveto ili pošteđeno istraživanja ili propitkivanja. Nadalje, liberalizam kao dominantna doktrina Zapada počiva na uvjerenju kako su pojedinci autonomni u svom djelovanju i jedini odgovorni za svoje sudbine, što je u opoziciji s potraživanjima kolektivnih identiteta. Prema marksizmu, postoji jedan primarni identitet, koji dolazi u formi ekonomskog interesa-kolektivni identiteti bi bili izvedenice istog, a svi ostali kolektivni identiteti bili bi odbačeni kao forme „lažne svijesti“, pa tako i etnički i nacionalni identitet. Ekonomski identiteti, prema marksistima, vremenom bi nadišli kulturne identitete (usp. Schöpflin, 2002:9-11).

Veliki dio 20. stoljeća, činilo se kako je racionalistički pristup prevagnuo, čemu je u korist išao slom nacizma i fašizma (koji su se gledali kao politike proizašle iz temeljenja moći na identitetu) te pokrenuti proces integriranja Europe. Sve do 1980-tih, činilo se kako je racionalnost trijumfirala u tom stabilnom poretku kontroliranom od strane države, a kolektivni

identiteti nisu imali značajnu ulogu u zemljama zapadne demokracije. Rasprava o njima bila bi utišana pod okriljem racionalnosti, budući da su oni sami po sebi „iracionalni“, stoga ni ne ulaze u rasprave. No, padom Berlinskog zida dolazi do oživljavanja etničke paradigme i uviđanja važnosti kolektivnih identiteta koji zahtijevaju novo propitivanje distribucije moći. Ljevičari su se oduvijek smatrali braniteljima prosvjetiteljske logike i racionalnosti, koja ne dijeli ljude s obzirom na etnicitet ili nacionalnost, nego prvenstveno promatra društvo kroz prizmu ekonomskih odnosa, koja je univerzalnija od bilo kojeg drugog atributa. No, 1960-tih i 1970-tih, ljevičari na Zapadu okreću svoje interese i nekim drugim skupinama koje se razlikuju od većine s obzirom na spol, rod i rasu, a koji su zbog tih obilježja marginalizirani u društvu i kojima kapitalizam ne može osigurati socijalnu pravdu. Identiteti bazirani na ekonomiji jednostavno nisu bili dovoljno snažni da izdrže veće socijalne promjene ili da upravljaju ne-ekonomskim identitetima: simbolička sfera kulturne zajednice je dominantna nad njima i oni ostaju ograničeni na ekonomske aktivnosti. U svjetlu tih okolnosti, ljevičari počinju priznavati legitimnost etniciteta te traže solucije za priznavanje kulturnih različitosti sa svoje političke pozicije (Ibid:13-9).

Suvremeno doba obilježeno je slabljenjem odnosa između zajednice i osjećaja pripadnosti, stoga se suvremene zajednice konstruiraju u kontekstu višestrukih i parcijalnih pripadanja. Nadalje, modernizacija i liberalizacija Zapadne Europe imala je za posljedicu i sve manje zajedničkog unutar svake nacionalne kulture, i sve više zajedničkoga svake kulture s ostalima. Odnos etničnosti i kulture je isprepleten, višestruk i kompleksan. Sve veća pozornost unutar akademske zajednice poklanja se načinu na koji se zajednica i kulturni identiteti konstantno transformiraju pod posredstvom kulturne difuzije i sve većoj mobilnosti ljudi. Kulturni identiteti u modernom i postmodernom svijetu nipošto nisu potpuni i unificirani te su nužno multikulturalni - podložni stalnoj konstrukciji i dekonstrukciji (usp. Mesić, 2000:282-285).

Zbog utjecaja moderne tehnologije i promjena izazvanih procesima modernizacije, većina „stranaca“ danas dijeli sličan zajednički okoliš, stoga se nameće pitanje kako je moguće da potpuno različite grupe žive zajedno u okviru svakodnevice na manjem prostoru? Moramo se prisjetiti da multietničke države nisu izum novijeg doba, nego datiraju još iz doba velikih carstava, koja su imala drukčije pristupe za integriranje tih različitosti u svoj sustav. Gross smatra kako je državljanstvo vitalni zajednički nazivnik „koji povezuje različite ljude, etničke grupe i svima omogućuje ista prava, bez diskriminacije od strane države u hijerarhiji prihvaćenih standarda, koja se izdiže iznad etničkih i rasnih identifikacija“ (Gross u Krase,

2004:152). Gross SAD vidi kao ogledni primjer građanske države koja je zasnovana na principima demokracije te njeguje multietničnost. Iako priznaje postojanje diskriminacije i predrasuda koje nisu potpuno izbljedjele iz američkog društva, vjeruje kako će vremenom one iščeznuti poštivanjem ljudskih i građanskih prava te zbog naravi političke kulture države (Ibid), što se može primijeniti i na Kanadu te njenu službenu politiku koja se temelji na multikulturalizmu i uvažavanju različitosti.

Ukratko, modernizacijske teorije predviđale su povlačenje ili dokidanje partikularističkih identiteta, pa tako i etničkih, u odnosu na univerzalnije i slobodnije obrasce povezivanja ljudi - ideje proizašle iz prosvjetiteljstva. Logika modernosti počiva na emancipaciji pojedinca od posebne kulturne zajednice, odnosno zajedničkog kolektivnog horizonta značenja, čime je osigurala širenje u globalnim razmjerima. No upravo zbog toga, ona ljudima ne pruža povezanost s specifičnim značenjima i vrijednostima proizašlim iz njihove kulture: stvara se egzistencijalni vakuum koji se može ispuniti jedino vraćanjem specifičnim oblicima kolektivnog identiteta i kulturne vezanosti. Stoga, obnovu etniciteta, nacionalizama i drugih oblika kulturnih partikularizama moramo shvaćati kao vitalni dodatak modernitetu (Mesić prema Merwe, 2006:49). Danas nailazimo na jačanje različitih oblika etničnosti i etno-nacionalizma, dok uloga nacije-države gubi na svojoj važnosti u postmodernom kontekstu, gdje se ruše sve velike ideologije, a nadnacionalne institucije preuzimaju funkcije koje su donedavno pripadale isključivo državama. Tradicionalno imigracijske zemlje od Drugog svjetskog rata do danas su iskusile značaj priljev imigranata obilježen s dva bitna procesa: mijenjanje migracijske naravi iz privremenu u trajnu te politički odgovor zemalja imigracije na nazočnost migranata i etničku raznolikost u svojoj sredini (usp. Čičak-Chand, 1998:57-59).

Treba napomenuti kako su različiti „nacionalni odgovori“ na imigraciju potaknuti različitim povijesnim iskustvima formiranja nacija-država, odnosno drukčijim interpretacijama kulturnog i nacionalnog identiteta.

5.2. Esencijalizam vs. konstruktivizam

U proučavanju identiteta ističu se dva pravca: **esencijalizam** i njegovi predstavnici smatraju da sve jedinice neke kategorije dijele neku „bitnu“ kvalitetu te ističu postojanje objektivnih entiteta bitnih razlika među ljudima, koje nisu podložne socijalnim ili kulturnim promjenama, primjerice: rasa, spol, seksualna orijentacija i socijalna klasa, dok predstavnici

konstruktivizma smatraju da se stvarnost se ne može razdvojiti od načina na koji joj kultura daje neki smisao. Socijalni proces određuje koji je skup genotipskih i fenotipskih razlika socijalno relevantan te određuje i značenje tih razlika (Mesić, 2000:288).

Starija etnološka i antropološka praksa tretirala je etnos kao primordijalnu pojavu koja proizlazi iz kulturnog repertoara i tradicije te su se istraživanja odnosila uglavnom na etnogenezu i kulturološko opravdanje takvih ideoloških i političkih programa. Etnos je podrazumijevao osjećaj zajedništva na temelju istog teritorija, religije, vlasti, normi i vrijednosti, stoga su se istraživanja fokusirala na specifičnostima naroda: jezik, kultura, običaji, vjerovanja, mitovi i sl.³⁴ Stoga se etnologija, kao znanost o narodu i narodnoj kulturi i u Hrvatskoj konstituira kao „čuvar etnijskih biljega“ (Grbić Jakopović, 2014:37). Teorije primordijalizma u znanostima društvene i humanističke provenijencije zasnivaju se na mišljenju da nacionalizam ima porijeklo u starijim oblicima ili dubljim slojevima grupnog identiteta i međugrupnih odnosa. Sam izraz primordijalno ima više značenja: prvotno, izvorno, prirodno, primarno, bitno, nepromjenjivo, neizrecivo, predmet odanosti ili posvećenosti i ono što je izvan svjesne kontrole. Zajedničko primordijalističkim teorijama jest uvjerenje da su nacije duboko ukorijenjene, bilo u društvenoj ili individualnoj svijesti. Jedan od istaknutih primordijalista novog kova, Clifford Geertz, tvorac je tzv. interpretativne antropologije, čija je bit da kulturi prilazi kao tekstu, a antropologiji znanošću koja je usmjerena na interpretaciju tog teksta. On inzistira na značenjima kulturne semiotike, a ne na traženju kulturnih zakonitosti te naglašava važnost razlikovanja društva i kulture. Za njega je kultura temeljna značenjska struktura uz pomoć koje ljudi interpretiraju svoje iskustvo i upravljaju svojim aktivnostima, dok je društvo stvarna mreža društvenih odnosa. Njegova teorija zasniva se etnicitetu kao potrazi za identitetom kako bi se steklo njegovo javno priznanje te se zadovoljila društvena potreba za priznavanjem sebe kao vrijednog i time se udovoljilo potrebi za prosperitetom, čime se otklanja osjećaj inferiornosti i isključenosti iz centara svjetske moći. Geertz (1963.) upotrijebljava izraz „primordijalna vezanost“, za koju smatra da je mnogo jača od građanske vezanosti (temeljene na poštivanju građanskih obaveza i pravnih normi) u postkolonijalnim državama. Naime, te veze proistječu iz prirodnog afiniteta, a ne socijalne interakcije i ukoliko dođe do „primordijalnog nezadovoljstva“ (na

³⁴ U 19. stoljeću, ideja nacionalne države te jedinstvene nacije koju država okuplja na svom teritoriju je relativno nova, stoga diljem Europe dolazi do procesa identifikacije koji su imali za zadatak heterogene skupine ljudi povezati u homogenu nacionalnu zajednicu, što se naziva *infracionalnim lokalizmom* (usp. Grbić Jakopović, 2014:37).

temelju rasnih, jezičnih, kulturnih, religijskih i sl. dimenzija) uvelike prijeti dezintegracija zajednice. Geertz primordijalne veze smatra u izvjesnoj mjeri i političkim konstruktom, jer služe u političkim borbama u određenom trenutku razvitka novih država. Pierre L. Van den Berghe prevagu etničke solidarnosti u odnosu na ostale oblike društvene solidarnosti vidi u biološkim osnovama društvenosti koji sačinjavaju najdublju, srodničku vezu, stoga je etničnost za njega prošireno srodstvo. Prema njemu, etničnost izvire iz ljudskih gena. Da bi čovjek ostvario svoj biološki imperativ, a to je produživanje svog bića putem srodstva, čovjek odabire sebi najveću sličnu grupu, a to je etnička grupa. Stoga, prema van den Bergheu, etničnost je nastavak nepotizma, a nepotizam nastavak egoizma. Altruizam, prema njemu, je „ultimativni oblik genetske sebičnosti“ (usp. Katunarić, 2003:150).

Ukratko, primordijalističke teorije etnicitet tumače kao primaran oblik identifikacije za sve pojedince zbog toga što ljudska bića imaju snažnu psihološku potrebu za pripadnošću, prihvaćenošću od strane drugih i potrebi za samopoštovanjem, što etnicitet najbolje omogućava s obzirom da pojedinac nikad nije sam i ne može biti izbačen iz svoje etničke grupe: fokusira se na psihološkim i unutarnjim dimenzijama etniciteta koje se izražavaju kroz „primordijalne veze“, koje su opisane kao neizbježne i prisilne, iako sam etnicitet nije nepromjenjiv, ali ga sudionici takvim vide (usp. Grbić Jakopović prema Geertz, 2014:44).

Nasuprot primordijalistima, modernisti objašnjavaju naciju kao proizvod industrijalizacije, političke demokratizacije, masovnog obrazovanja i medija. Prema njima, nacionalizam prethodi naciji i konstruiran je prema zamisli nove političke i kulturne elite. Modernistička teorija je dala svoj doprinos gdje god je opći, globalni sustav moći doveden u eksplicitnu vezu s lokalnim oblicima identiteta. Znanstvenici s područja humanističkih i društvenih znanosti su uvidjeli da vanjska kategorizacija i raspodjela moći ponekad igraju važniju ulogu od primarne socijalizacije i enkulturacije u kreiranju etničkog identiteta. Stoga se uzima u obzir i fluidnost i promjenjivost samog pojma, dinamičnost procesa identificiranja te varijabilnost povezanosti pojedinca od situacije do situacije (usp. Katunarić, 2003:150-151, 181,261; Grbić Jakopović, 2014:42-44). Njihova se viđenja granaju prema instrumentalizmu, situacionizmu, interakcionizmu, konstrukcionizmu. Instrumentalizam se često referira na konstruktivizam, po kojem su etničke zajednice također produkt ideoloških konstrukcija identiteta zajednica od strane kulturnih i političkih elita te da su grupne granice socijalni konstrukt. Situacionizam podređuje kolektivne identitetske forme (pa tako i etnički identitet) situaciji. Prema situacionistima, pojedinac ovisno o situaciji mijenja ponašanje (pr. u nekim situacijama

ponaša se kao „pripadnik plemena“, a u drugima kao „građanin“). Interakcionizam ukazuje na samopercepciju zajednice u interakciji s drugima, koja se najčešće odvija na granicama sa susjednim zajednicama. Developmentalizam tumači da je zajednica ljudi udruženih na etničkoj osnovi nestabilan oblik zajednice koja je nastala razvojem industrijalizacije, stoga će se dezintegrirati ili zamijeniti novim oblikom zajedništva u postindustrijskom razdoblju (Grbić Jakopović, 2014:55).

Noviji autori odbacuju evolucionističko poimanje društva te odustaju od izgradnje općenitijih teorijskih polazišta. Tako primjerice Castells društvenu svijest opisuje kao mrežu odnosa i značenja s idejama, predodžbama i vizijama zajedničkog života, uključujući mitove i utopije raznih žanrova, koje on naziva „komunalnim nebesima“. Taj svijet je izgrađen na tri različita identiteta: „legitimirajući“, kojeg uspostavljaju vladajuće ustanove kako bi racionalizirale svoju dominaciju; „identitet otpora“, kojeg stvaraju podređeni u sustavu moći kako bi sebe zaštitili i odvojili od vladajućeg identiteta i ustanova; te „projektni identitet“, kojeg izgrađuju ljudi koji pokušavaju promijeniti svoj položaj u društvu, kao i dotadašnje društvene odnose (Katunarić prema Castells, 2003:277-278). Charles Taylor govori o „politici identiteta“ i „politici priznavanja“. Identitet je, prema Tayloru „odgovor na pitanje tko sam ja ili tko smo mi, odakle dolazimo i sl., a odgovor se dobiva jedino u interakciji s drugima jer identitet uključuje razliku, a politika identiteta ujedno je politika razlike i politika priznavanja (Katunarić prema Tayloru, 2003:293). U etnologiji se posebna važnost pridaje Frederiku Barthu³⁵, koji uključuje elemente primordijalizma i modernizma, a koji zasniva svoje teze na međusobnoj komunikaciji i interakciji grupa zbog čega neki njegov rad nazivaju i teorijom graničnih transakcija. U tim procesima, uključene grupe se žele distancirati i stvoriti granice među sobom, što čine prema samo njima svojstvenim pravilima selekcijom odabranih simbola koji su u datom momentu posebno markantni članovima zajednice. Unatoč promjenjivosti kulturnih elemenata, što uključuje i spomenute simbole, identitet zajednice opstaje. Iz toga možemo zaključiti da su identiteti (lokalni, regionalni, nacionalni itd.) komplimentarni te jedan drugog ne dokidaju, a proizlaze iz subjektivnog osjećaja pripadnosti i različitosti od drugih. Svoje koncepte nadopunjava 1994. u zborniku *The Anthropology of Ethnicity. Beyond Ethnic Groups and Boundaries*, gdje naglašava ulogu kulture u kreiranju identiteta. Naime, kultura je trajna, različita od zajednice do zajednice, promjenjiva, ponekad

³⁵ Ovo se prvenstveno odnosi na Barthov uvodni tekst zbornika (jednostavno nazvan *The Introduction*) *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Cultural Difference* iz 1969. godine.

nepovezana i čak kontradiktorna te nejednako raspodjeljena među ljudima koji su na različitim položajima unutar istog društva. Ta su svojstva rezultat prenošenja, ali i širenja kulture, jer svatko od nas ima vlastita iskustva unutar neke kulture. Stoga, potreban je uvid u pojedinačna iskustva kako bi otkrili etničku dimenziju identiteta. Nadalje, Barth koncept ekoloških niša zamjenjuje arenama, kao širim interakcijskim poljima. Osim pojedinca (mikrorazina), uvažava se i obitelj kao sjecište individualnih iskustava i identiteta - arena u kojoj se odvijaju identifikacijski procesi. Osim obitelji, važnu ulogu igra i šire socijalno okruženje (mezorazina) te naposljetku država, odnosno državne politike (Grbić Jakopović prema Barth, 2014:46-48). „Suvremene koncepcije vežu etnički identitet uz pojam društvene zajednice, ukoliko pod tim pojmom podrazumijevamo određenu društvenu strukturu, zajednicu koja je združena na osnovi biološke povezanosti ili nekih drugih posebnih društvenih odnosa, a kulturni identitet uz tradiciju, ukoliko pod pojmom tradicije shvaćamo akumulirano kolektivno iskustvo neke zajednice (ekološko, prostorno, političko, religijsko, estetsko, kao i iskustvo vezano uz interakcije s drugim zajednicama“ (Grbić, 1994:121).

5.3. Etnos- etnija- etnicitet

U američkoj znanosti i nekim zapadno-europskim sredinama, etničnost se poistovjećuje s pojmom rase, što se primarno odnosi na biološko porijeklo te pojedine kulturne oznake. Sam pojam etnosa također je doživio stanovite promjene. Etnos je mnoštvo ljudi koji, općenito govoreći, tvore koherentnu zajednicu. Iako postoje različitosti u definiranju pojmova etnosa i etnija, posebice u američkoj i europskoj tradiciji, obje strane se slažu kako su za opstojnost etnije bitni subjektivni, ali i objektivni osjećaji pripadnosti nekoj zajednici. Premda je dugo postojala polemika između zagovornika primordijalističkog i konstruktivističkog pristupa, nekako je došlo do suglasnosti da je etnos proizvod kako subjektivnih, tako i objektivnih čimbenika. Također, sa sigurnošću možemo tvrditi da etnije imaju vlastitu povijest i ne mogu se jednostavno izmisliti ili trenutno stvoriti da bi udovoljile nekim interesnim skupinama; te traju u vremenu, unatoč ponekad velikim promjenama u općedruštvenom sklopu (usp. Heršak, 1998:16-18). U skladu s ovim zaključcima, možemo tvrditi kako su etnos i etnija „vrsta zajedništva koja se prenosi i održava u transgeneracijskom hodu“ (Ibid:18). Druga važna odrednica etničnosti je postojanje etničke svijesti, koja je važan faktor u preživljavanju i opstanku određenih etnija. Iako su ove zajednice povijesne, one evoluiraju i mijenjaju se u vremenu (usp. Heršak, 1998:19). Neki istraživači ovog fenomena smatraju kako su jezik,

religija, etničko porijeklo, tradicija, svijest o posebnosti i snažna unutrašnja povezanost članova neizostavni elementi razlikovanja etnija, no lako je vidljivo da više etnija može dijeliti isti jezik, religiju, porijeklo, tradiciju i dr.

Poriv za pripadanjem određenoj etniji te tzv. „etničko oživljavanje“ možemo potražiti u okolnostima suvremenog svijeta u kojem živimo, gdje čovjek nije ukorijenjen u svom vremenu i u konstantnoj je interakciji s društvenim silama koje ga nadilaze. „Etničke grupe, i to naročito tamo gdje su se odigrale eruptivne promjene društvenih sistema, preostaju kao uporišta na koja se on može obratiti i pretvoriti ih u svoju intimu, u mjesto afektivnog pripadanja, a što svijet uznapredovale racionalnosti nemilosrdno potiskuje. Ako pri tome bude pretopljen u svoj etnos i potone u mit, on to i ne primjećuje, jer mu spoznaja nije prioritetna. Uostalom, postoje i mitske istine, a ne samo one znanstvene, a etnos je nositelj obiju vrsta istina“ (Dugandžija, 1998:32).

Suprotno etimološkom značenju riječi, identitet neke skupine, etnosa ili naroda u povijesnome smislu ne predstavlja istovjetnost, kao što ni pojam identifikacije koji ga prati ne znači potpuno poistovjećivanje (Bertoša prema Heršak i Jelić, 2006:15). Određenje samog identiteta je nejasno, a općenito se zamišlja kao privlačnost i povezanost među onima koji se identificiraju slično, dok isključuje druge koji ne ispunjavaju kriterije pripadanja. Pripadanje nekoj zajednici je ljudski imperativ, koji služi ne samo kao sredstvo sigurnosti i zaštite, nego kao i okruženje u kojem čovjek tumači svijet oko sebe i daje značenje fragmentiranim iskustvima svakodnevnog života (Mesić, 2000:281). Samo definiranje etničkog identiteta i objašnjavanje njegove posebnosti znanost nije precizno utvrdila. Takav postupak stavljanja etničkog identiteta u određeni kalup ne bi mnogo pridonio rasvjetljavanju nečeg što je u konstantnoj preobrazbi i ne uzima uvijek istu formu. Eriksen navodi da se pojam etnosa u današnjoj socijalnoj antropologiji može predočiti kao „odnos između grupa koje sebe smatraju kulturno različitim i od drugih se takvima percipiraju“ (Dugandžija prema Eriksen, 1998:30).

5.4. Etnički i nacionalni identitet

Pogrešno je zamišljanje identiteta kao nepromjenjivog dijela stvarnosti, kao konstantu odrednicu društvenog ustroja nekog etnosa. „Hrvatski se identitet branio, izgrađivao i održavao u neprestanoj evoluciji. Pri tom je uspio obraniti svoju opstojnost, no pod cijenu osebujne asimilacije i akulturacije“ (Bertoša, 2006:20). Hrvatska nacija se oblikovala, osim pod utjecajem nekih političkih i društvenih razloga, ponajprije na temelju kulturnih

čimbenika, poput tradicionalne narodne kulture, standardiziranog narodnog jezika i književnosti, izobrazbe te katoličke vjere, kao osnovnih integrativnih čimbenika. Teritorijalna i gospodarska povezanost i državnost u duljem povijesnom razdoblju uvjetuju nastanak sličnih psiholoških obilježja i nacionalnih osobitosti, što se posebice očituje u kulturi koja, uz univerzalne ljudske sadržaje i značajke, izražava i one posebne i specifične nacionalne. Svaka etnija i nacionalna kultura, posebice u višenacionalnim zajednicama u kojima dominira jedna nacija, teži kulturnim posebnostima kao jednoj mogućnosti očuvanja svojeg (ugroženog) kulturnog i nacionalnog identiteta (Skledar, 1999:42). U suvremenoj etnološkoj i antropološkoj misli, odbačene su kategorizacije etniciteta kao povijesno nepromjenjive i zauvijek dane društvene i kulturne kategorije. Ljudi mogu mijenjati svoj etnički identitet, ili njegovati višestruke etničke identitete tokom života. Auguštin navodi kako su istraživanja nacionalnog i etničkog identiteta u bivšoj multinacionalnoj državi nerijetko imala ideološku ili sumnjivu podlogu te nisu provedena istančana istraživanja koja bi mogla objasniti procese kojima je oblikovan suvremeni hrvatski identitet. Umjesto toga, često se pozivalo na slavnu prošlost „od stoljeća sedmog“ uz navođenje povijesnih uzora, dok se dinamična strana etniciteta u potpunosti zanemarila, ostavivši sa strane suvremene procese koji su utjecali na oblikovanje hrvatske svijesti (Rihtman Auguštin, 1998:48-49).

Određeni osjećaj nacionalnog i kulturnog identiteta uvijek je proizveden putem selektivnih mehanizama kulturne reprodukcije. Nacionalne kulture konstruiraju identitete produciranjem značenja o naciji s kojima se možemo identificirati: ona su sadržana u pričama koje se pričaju, sjećanjima koja povezuju njezinu sadašnjost s prošlošću i predstave koje su od toga konstruirane (Mesić prema Solomos i Schuster, 2000:82). Bitna odrednica kulturnih i nacionalnih identiteta je korištenje znakova, odnosno simbola. Simbol je „osjetilno predočena i uočljiva duhovna tvorba, a osnovna mu je funkcija da iskaže neki predmet, pojavu ili pojam, a značenje je duhovni sadržaj koji određuje pojmove i pojave u čovjekovom svijetu“ (Skledar, 1999:47). Jedna od važnih funkcija simbola kod pojedinaca, ali i društvenih skupina, jest identifikacija i autoidentifikacija društvenih, kulturnih i nacionalnih entiteta, što im omogućuje njihovu društveno-kulturnu egzistenciju. U svakom slučaju, ukoliko želimo uspostaviti adekvatnu identitetsku politiku, moramo razumjeti simboličku dimenziju identiteta, što uključuje ulogu simbola, mitova i rituala koji su dijelom kulturne reprodukcije određenih zajednica. Naposljetku, kultura je mjesto konstruiranja značenja i davanja smisla svijetu u kojem živimo, a čovjek je u svojoj biti društveno biće (usp. Schöpflin, 2002:26).

Prema Hastingsu (2003.), etnicitet je grupa ljudi zajedničkog kulturnog identiteta i govornog jezika te je osnovni element razlikovanja u svim prednacionalnim društvima, ali može preživjeti i kao način dodatnih razlikovanja s vlastitim lojalnostima unutar utvrđenih nacija.

Nacija je mnogo samosvjesnija zajednica nego što je to etnicitet. Etničke grupe se smatraju prethodnicom nacije, jer kad se etničnost poveže s političkom voljom i ulogom države u njenom oblikovanju, javljaju se neki od uvjeta za stvaranje nacije. Nacija, kao što kaže Anderson, jest zamišljena, ali je i toliko stvarna da odlučuje životom i smrću onih koji joj pripadaju, kao i o sudbini drugih etnosa, jer bez značajnih Drugih, ni ona sama ne bi postojala ili imala svijest o sebi i svojoj posebnosti. Formirana je od jednog ili više etniciteta i obično se identificirala s vlastitom književnošću: nacija posjeduje ili traži pravo na politički identitet i samostalnost kao narod, zajedno s kontrolom određenog prostora.

Država-nacija je država koja sebe identificira u smislu određene nacije čiji pripadnici nisu samo podanici jednog suverena, nego čine i horizontalno povezano društvo kojem dotična država pripada. Na taj način postiže jedinstvo karaktera države i naroda. Državni suverenitet odražava povijesni identitet tog naroda, pripada samo njemu. U idealnom slučaju, granice i karakteristike dotične političke zajednice poistovjećuju se sa samosvjesnom kulturnom zajednicom. No, većina država-nacija zapravo se sastoji i od grupa ljudi koje ne pripadaju vladajućoj kulturi, niti se osjećaju pripadnicima vladajuće nacije. Većina modernih država zasnovana je na pretpostavci da su države- nacije (Hastings, 2003:15; Dugandžija, 1998:40).

Ideal nacionalnih država je nepodijeljena odanost određenoj državi, što se teško može primijeniti na migrante, čija je odanost (možda) podijeljena između dviju država. Većina današnjih društava je pluralna, što podrazumijeva ujedno i da su multi-etničke, višejezične i okupljaju pripadnike različitih religija. Čovjek neizostavno ima više identiteta: lokalni, regionalni, nacionalni, religijski, profesionalni itd., koji se više ili manje mobiliziraju ovisno o okolnostima. Etnički identitet pogodan je za brzo udruživanje svojih pripadnika, pozivanje na prošlost te pobuđivanje emocija i prisnosti u službu obrane od stvarnih ili zamišljenih neprijatelja. No, pretjerano oslanjanje na jedan identitet znači i zapostavljanje drugih odrednica čovjekova bića i njegovo osiromašenje kao pojedinca (usp. Dugandžija, 1998:40).

Nacija i suvremena država zapravo je europski konstrukt čiji se začetak veže uz Francusku revoluciju, a nastaje internom kulturnom homogenizacijom unutar teritorija nacije-države. Nacionalni identitet nužno se afirmira u odnosu na Druge, onih koji se nalaze van tih

teritorijalnih granica (na horizontalnoj razini), ali i između različitih skupina unutar tog društva, nastojanjem eliminacije različitosti (vertikalna razina). Kao što Kymlicka primjećuje, postoje razlike između multikulturnih društava danas te on naglašava distinkciju između multinacionalnih i polietničkih država (iako je većina multikulturnih država i jedno i drugo), što olakšava praktični dio pri krojenju službenih politika i odbacuje model prema kojem su kulturne različitosti unutar društva tek barijera u integriranju manjina u većinsko društvo (usp. Campani, 2004:55). Campani smatra kako je kanadski model multikulturalizma uspio više nego u drugim državama svijeta zahvaljujući nedostatku mita o dominaciji i monolitnoj kulturi, koji je utkan u europske države, budući da nitko nije „pokorio“ kanadski teritorij. Postavlja se pitanje kako multikulturalizam, kao službena doktrina neke države, koja promovira interkulturni dijalog i razmjenu, utječe na stvaranje na države- nacije i njenog jedinstvenog identiteta? Konstrukcija multikulturalizma ne podrazumijeva tek puko prepoznavanje kulturne različitosti u nekom društvu te davanje nekih prava na očuvanje kulturne posebnosti manjinama, nego zahtijeva i duboko promišljanje procesa izgradnje nacije i njenog identiteta (koji se pri tom ne shvaća kao puka refleksija državne politike) - koji može biti višestruk, a da pritom nije dezintegrativni čimbenik neke nacije- države (Ibid:65).

Prema Andersonu, nacionalnost je kulturna tvorevina posebne vrste koja uživa i danas snažan emocionalni legitimitet. Nacija je zamišljena politička zajednica, i to zamišljena kao istovremeno inherentno ograničena i suverena. Zamišljena zato što pripadnici čak i najmanje nacije nikad neće upoznati većinu pripadnika svoje nacije, pa čak ni čuti o njima, no ipak u mislima svakog od njih živi slika njihovog zajedništva zamišlja se kao ograničena jer čak i najveće nacije koje broje i milijardu ljudi, imaju određene, iako rastezljive granice, s one strane kojih se nalaze druge nacije. Nijedna zajednica ne zamišlja da se poklapa s ljudskim rodom. Nadalje, nacija se zamišlja kao suverena jer se pojam pojavio onda kad su prosvjetiteljstvo i revolucija razbili legitimitet hijerarhijskoga dinastičkog kraljevstva koje vlada po milosti božjoj. Naposljetku, nacija se zamišlja kao zajednica zato što se bez obzira na stvarnu nejednakost i izrabljivanje koje mogu u njoj vladati, ona uvijek poima kao snažno horizontalno prijateljstvo (1990:17-18). Svaki individualni akter „zamišlja“ zajednicu u kojoj će svoju slučajnu egzistenciju pretvoriti u „sudbinsku“, sudbinu sebe i zajednice. Sve su dakle zajednice, osim možda one „licem u lice“ – imaginarne. Stoga one nisu i ne mogu niti dijeljene, klasificirane na kontinuumu „lažnih“ i „pravih“, „dobrih“ i „loših“. Tek način, stil zamišljanja zajednica, daje nam pravo da ih razlikujemo (Ibid:9). Razvoj suvremenih

nacionalnih država Anderson pripisuje stjecaju kapitalizma, tiskarske tehnologije i neumitne raznovrsnosti ljudskog jezika koji su omogućili stvaranje novog oblika zamišljene zajednice, koja je svojom osnovnom morfologijom postavila scenu za suvremenu naciju. Danas je evidentno da se konkretno oblikovanje suvremenih nacionalnih država nipošto ne poklapa s određenim dosegom pojedinog tiskanog jezika. Dodaje kako se sredinom 19. stoljeća počinje u Europi razvijati ono što Seton-Watson naziva „službenim nacionalizmom“. Ti su nacionalizmi bili povijesno „nemogući“ sve do pojave pučkih jezičnih nacionalizama, budući da su u svojoj srži bili odgovori vladajućih grupa kojima je prijetilo izopćenje iz pučkih zamišljenih zajednica, ili marginalizacija (Anderson, 1990:49-50, 101).

Anthony Smith (1996., 1998., 2003., 2007.) također proučava etničko porijeklo nacije i nacionalizama te je prozvan utemeljiteljem etnosimbolizma, pravca koji podcrtava kontinuitet između predmodernih i modernih oblika društvene kohezije. Prema njemu, postoji misao o kontinuumu u etničkoj jezgri svake zajednice koja najprije postaje etnijom, a ispunjavanjem nekoliko uvjeta, ta etnija prerasta u naciju. Prepletanjem i interakcijom etnonima, mitova, povijesnih sjećanja, elemenata zajedničke kulture, povezanosti sa zavičajem ili domovinom i solidarnošću, nastaje povijesna kulturna zajednica s osjećajem zajedničkog identiteta, a koja je proizašla iz lokalizma i nostalgije sedentarnog poljoprivrednog stanovništva za bivšim zavičajem (nastaje već u brončano doba na Srednjem istoku i širem prostoru Egejskog mora na razne strane svijeta). Napominje kako etnije možemo pronaći kako na povijesnoj sceni, tako i u nekim modernim industrijaliziranim državama. Dodaje da etnije nisu bile univerzalni model društveno-kulturne organizacije, ali definitivno bitni kao i ostali oblici zajedničkog života. Smith kroz taj povijesni prikaz želi naglasiti perzistentnost etnija na različitim kontinentima u različitim povijesnim razdobljima, no nije će primordijalizam kao opciju. On govori o „paradoksu etniciteta“ kojemu je temelj promjenjivost u perzistentnosti i perzistentnost kroz promjenu (Grbić Jakopović 2014:50).

5.5. Identitet i migracije

Kulturni identitet je sinteza svih materijalnih i duhovno-kulturnih tvorevina i djelatnosti, ukupnosti datih i traženih odgovora na bitna ljudska pitanja i osnove potrebe određenog socio- kulturnog prostora, što ga čini zasebnim, vlastitim, autohtonim - ukratko, autentičnim (Rajković prema Skledar, 2004/5:251). Kulturni identitet predstavlja zbroj raznih oblika

ophođenja koji dopuštaju nekoj grupi da se međusobno prepoznaje u osobnoj izvornosti, ali koji i drugi prepoznaju kao njima različit. On daje skupini osobiti smisao pripadnosti, ali i spoznaju o vlastitoj opstojnosti u vremenu, vlastitoga kontinuiteta, unatoč evolucijama i mijenama. Kulturni identitet pruža idealnu sliku o nekoj skupini i stvara u njoj osjećaj povezanosti s poviješću koju je proživjela i kolektivnu sudbinu koju doživljava. Carrier navodi misao Jeana Piageta koji naglašava koliko se svijest o individualnosti neke skupine duboko prožima s postojanjem skupine „različitih“: „Onaj koji nikad nije razumio ideju mogućega pluralizma i nema nikakve svijesti o osobnoj individualnosti“. Identitet počinje doživljavati krizu kada skupina izgubi mogućnost da sama određuje svoju budućnost, ali i ako je ugrožena njezina sposobnost da opstoji kao posebnost. Kada se društvene skupine iznenada nađu u kulturnom ambijentu koji im je nepoznat, nerazumljiv i prijeteći, nastupa stanje duboke dezorijentacije, tzv. kulturni šok (Bertoša prema Carrier, 2006:19-21), no bitno je razlikovati kulturni od nacionalnog identiteta.

Migracije predstavljaju iznimno važan čimbenik višebrojnih izraženih identiteta. U zapletenim, prijelomnim i potresnim zbivanjima ranoga srednjovjekovlja, hrvatski je identitet proživljavao osebujnu povijest koja je mnoge odrednice i sastavnice unijela i u današnji politički kolektivni imaginarij. Kulturni identitet pruža realnu sliku o nekoj skupini i stvara u njoj osjećaj povezanosti s poviješću koju je proživjela i kolektivnu sudbinu koju proživljava. Po tom su i migracije osobit fenomen, jer se ne radi samo o premještanju pojedinaca ili većih ili manjih skupina iz jednog mjesta u drugo, nego podrazumijeva i „osebujnu seobu kolektivne i individualne svijesti, mentaliteta, pa i identiteta“ (Bertoša 2006:23). Selidbene struje označavaju smjerove kretanja pojedinih većih ili manjih skupina, katkad tek ponekih obiteljskih nukleusa i pojedinaca, ali isto tako označavaju i kretanje identiteta. Istraživanje hrvatskog etničkog prostora pokazuje kako migracije slabe tradicionalnu opstojnost identiteta na nekom području, katkad pridonose i njihovom iskorijenjivanju, ujedno prenoseći identitete u mjesta seoba, gdje se stari identiteti susreću s novima, prolaze faze akulturacije i asimilacije, kako bi se u konačnici pretvorili u identitete novih i drugačijih odrednica, što će se nastojati prikazati i na primjeru druge generacije hrvatske dijaspe u Kanadi. Na mijene i preobrazbe identiteta utječu i unutarnje prilike, političke, gospodarske i društvene napetosti, prijevori i sukobi, posebice u doba ratova ili stradanja (Ibid:21).

Proces migracije ne prestaje činom preseljenja. Nakon imigracije, na migrantu predstoji donošenje taktičke odluke o odbacivanju ili zadržavanju svog etničkog identiteta. Kada u

razmatranje uzmemo mogućnost migranta da prihvati beneficije koje nudi domaćinska zemlja u zamjenu za odricanje od vlastitog etno-nacionalnog identiteta, kao i mogućnost sklapanja miješanih brakova, jasno je da u takvim uvjetima procesi asimilacije djeluju brže. Što je onda krucijalno za opstanak etničkog identiteta u transnacionalnoj zajednici poput dijaspore? Prvi element koji odlučujuće djeluje na osnivanje etničke zajednice jest način doseljavanja. Možemo govoriti o homogenom ili heterogenom naseljavanju: homogeno se odnosi na ono doseljavanje kada se cijela skupina iseljavala (ili pak pojedinci i skupine) iz istog užeg prostora i useljavali se zajedno u novi, ali teritorijalno relativano povezan prostor. Takvo doseljavanje omogućava osnivanje homogene zajednice, slične onoj u zemlji porijekla. Pripadnike ove zajednice veže „sličnost po mjestu iz kojeg dolaze, po običajima, religiji, obrascima ponašanja, jeziku (dijalektu), vrednotama, često sličnom obrazovanju i sličnom tipu posla koji su obavljali i koji sada obavljaju“ (Živković, Šporer, Sekulić, 1995:34)³⁶, što također možemo uočiti i kod hrvatskog iseljeništva u Kanadi (više o tome u poglavlju „Oblici migrantskih udruženja). Prema Shefferu (1986.), riječ je o aktivnom sudjelovanju u organizacijama osnovanim od članova dijaspore, a Tölöyan (1996.) proširuje ovo viđenje tvrdnjom da je potrebna svojevrsna žrtva od članova koji su odlučili zadržati svoj etnički identitet u novoj zemlji te da se dijaspora može formirati ukoliko članovi nadiđu sferu etničke enklave, uspostave veze sa zemljom porijekla, (hrvatskim) dijasporama diljem nove zemlje (i svijeta) te s tekovinama dominantnog društva unutar domaćinske zemlje. Riggs (2000.) u elemente potrebne za formiranje dijaspore i zadržavanje etničkog identiteta u imigracijskoj zemlji navodi i ulogu solidarnosti i grupne kohezije, kao primordijalne, kulturne i instrumentalne elemente njihovih kolektivnih identiteta (u Batarelo, 2013:31-32).

Dinamičnost kulture očituje se u njoj sposobnosti da stvori spone između povijesti određene grupe i njenih tradicija sa stvarnim situacijama u migracijskom procesu. Stoga, iznimno je važno razumjeti razvoj etničkih kultura, stabilizaciju individualnih i grupnih identiteta i formiranje etničkih zajednica kao dio istog procesa. No, taj proces ovisi i o neprestanoj interakciji s državom te različitim institucijama i grupama u zemlji imigracije, kao

³⁶ Za razliku od homogenog naseljavanja, heterogeno je više pod utjecajem službene imigracijske politike stimuliranja asimilacijskih procesa. Hoće li se osnovati manje ili više organizirana skupina, ovisi o nizu čimbenika (...) . Pojedinci mogu biti vrlo različiti i jedina zajednička karakteristika koja ih veže jest etničko porijeklo i zajednički kulturni obrasci koje povremeno žele ostvarivati. Premda se radi o pojedincima različitih karakteristika i interesa, njihovo je povremeno okupljanje motivirano potrebom da se bave istim kulturnim sadržajima i organski su upućeni jedni na druge, ali inače su različiti i utopljeni u šire društvo (Živković, Šporer, Sekulić, 1995:34).

i s društvom u zemlji emigracije. Iz ovog možemo zaključiti kao imigranti i njihovi potomci nemaju statičan, zatvoren, homogeni etnički identitet, nego dinamične višestruke identitete, na koje utječu kulturni, socijalni i drugi faktori (usp. Castles i Miller, 1998:37).

U klasičnom smislu dijaspora označava zajednice ljudi dislociranih iz zemlje porijekla kroz migraciju, imigraciju, progon, posljedicu kolonijalne ekspanizije (Batarelo prema Braziel i Mannur, 2013:69). No, za razumijevanje suvremenih odnosa unutar dijaspora, moramo imati na umu da su subjekti dijaspora hibridni i heterogeni: kulturno, lingvistički, etnički i nacionalno, što pokreće raspravu o stalnosti identiteta: subjekti dijaspora proživljavaju dvostruku (ponekad i višestruku) identifikaciju te su skloni razviti hibridne i višestruke forme identiteta koji nije „čist“ kao kod pripadnika njihove etnije u domovini. Dijaspore su integralni dio nacije, ali na specifičan način - oni su dio takozvane trans-nacije. Stvaranje i upravljanje migrantskim mrežama je ključno za opstanak dijaspora, no ukoliko je sadržaj mreža u velikom nesrazmjeru s domaćinskim društvom, može biti izvor sukoba između dijaspora i domaćinskih društava (Ibid:70).

6. Oblici migrantskih udruženja

6.1. Hrvatska iseljenička društva i njihova uloga u očuvanju etno-nacionalnog identiteta

Prve godine doseljavanja Hrvata u Kanadu nisu obilježene organiziranjem u zajednicu, budući da u tom vremenu doseljavaju pretežito muškarci - samci bez obitelji, ali između dva svjetska rata oblikuju se prva važnija hrvatska naselja i život migranata se počinje institucionalizirati te organizirati na vjerskoj, političkoj i gospodarskoj razini. Ovomu pridonosi i vrijeme velike gospodarske krize 1930-tih kada imigrante umjesto boljeg života i prosperiteta zahvaćaju besposlica i depresija, pa čak i beskućništvo. No, to stanje je pridonijelo solidarnosti i čvršćem okupljanju hrvatskih doseljenika, koji tada razvijaju društvene, kulturne i socijalne aktivnosti kako bi pripomogli potrebitim članovima zajednice jer u to doba nije bilo druge socijalne skrbi (više vidi u Čizmić et al., 2005.; Sopta, 2012:63).

Hrvatske zajednice zabilježavaju porast u kanadskim gradovima krajem 1920-tih, prvenstveno zbog pritoka onih koji su radili po manjim okolnim mjestima, rudnicima, šumama i gradilištima. Počinju djelovati folklorni i tamburaški sastavi i zborovi te se grade hrvatski nacionalni domovi diljem Kanade, a ponajviše u pokrajinama Ontariju, Saskatchewanu i British Columbiju (usp. Sopta, 2012:63). Upravo je gradnja nacionalnih domova pomogla pri nastajanju kompaktnih hrvatskih etničkih zajednica kroz promicanje hrvatskog jezika, kulture i glazbe te organiziranju društvenog, političkog, kazališnog i karitativnog života. Djelovanjem crkvi i nacionalnih domova, koji su svojevrsni simboli nacionalnog identiteta, hrvatski doseljenici (barem dio) u Kanadi su se uspjeli organizirati u vidljivu etničku skupinu. Tada Hrvati počinju nastupati kao nacionalno svjesna zajednica koja nije željela da ih kanadska vlada poistovjeti s Jugoslavijom koja ih je predstavljala, ali koju su oni doživljavali kao strano tijelo. Već su na kanadskom popisu stanovništva iz 1931. godine zahtijevali su da ih se izdvoji kao posebnu nacionalnu skupinu, umjesto da ih se svrstava pod Jugoslavena (usp. Čizmić, Sopta, Šakić, 2005:129-132).

Hrvati u Americi su uglavnom živjeli među svojim sunarodnjacima, što je posljedica rodbinsko-prijateljsko-zavičajnog lančanog tipa doseljavanja: uklopili su se u način stvaranja naselja tipa kolonija, što je imalo i praktičnu osim emotivne dimenzije. Zahvaljujući tome, lakše su se (samo)organizirali u pronalaženju poslu, osnivanju dobrotvornih društava, podizanja crkava i dr. Bili su izrazito privrženi svojim obiteljima, a brojne životne priče

govore da su se prve generacije doseljenika držale zajedno do smrti. Štoviše, na gradskim su grobljima često imali svoje „četvrti“ (usp. Grbić Jakopović, 2014:96-97).

Samo su rijetka naselja u Americi koja su utemeljili Hrvati i makar jedno vrijeme bili prevladavajuća etnička grupa. No, i tada su veze među njima bile jako čvrste. Osim jedni za druge, vezivali su se i za ambijente, a u slučaju udaljenosti, Hrvate su povezivale duhovne spona, zajednička društva. Katoličke župe, novine...(usp. Antić 2002: 121). Hrvati su dolaskom na sjevernoamerički kontinent promatrani kao „bijela etnija“ (ethnics je u to doba imao negativnu konotaciju), koja je bila socijalno deprivirana te su bili etiketirani kao „dno bijelog urbanog društva“: bili su katolici koji su bili odani starim tradicijama, odvojeni od WASP Amerike (White Anglo-Saxon Protestant) s izraženim „komunitarijanskim instinktima“: privrženi obitelji, zajednici i religiji, u potrazi za stabilnošću, korijenima i kućevlasništvom, za razliku od WASP mobilne elite individua. Suprotstavljeni pojmu „etničkih Amerikanaca“ s „autohtonim Amerikancima“, katolici naspram protestanata, ono što su neki suvremenici promatrali kao „netopljive etnije“ (detaljnije pogledati u poglavlju o doseljavanju Hrvata u Kanadu). Ali, situacija se u mnogome izmijenila kako je nova generacija bijelih etnija postala bitno vidljivija i zastupljenija u srednjoj klasi (Colic- Peisker, 2008:81). Američki „bijeli etnički pokret“ on 1950-tih naovamo bio je dio aktivnog angažmana postizanja inkorporacije u američki identitet. Uključenje „bijelih etnija“ u američki identitet, etnički identitet načinio je simboličnim ili/i proizvoljnim te bivanje Amerikancem „miješanog porijekla“ postaje prednost, stvar izbora i čak potencijalna prednost (Colic- Peisker, 2008:83). U proučavanju suvremenog etno-nacionalnog identiteta druge generacije Hrvata u Kanadi, moramo imati na umu kanadski multikulturalizam, koji je pospješio njihovu integraciju u kanadsko društvo s jedne strane, i pomogao pri očuvanju hrvatskog etno-nacionalnog identiteta (barem kod nekih, u različitim oblicima) s druge.

Sheffer (2003.) navodi tri faze razvoja dijaspore: u **prvoj fazi** grupa migranata odlučuje se za stalno naseljenje u zemlji imigracije. Oni koji su snažno povezani s rodbinom u domovini, najviše se oslanjaju na nju, ili pak na vlade imigracijske zemlje ukoliko se susretnu s težim problemima. Ponekad se migranti (malo upućeniji) obraćaju ambasadama svoje zemlje za hitne slučajeve, a neki u ovoj fazi pribjegavaju različitim civilnim društvenim organizacijama i religijskim institucijama u imigracijskoj zemlji (usp. Batarelo prema Sheffer, 2013:29). Ukoliko se radi o lančanoj migraciji (koja je bila nerijetka za Hrvatsku), migranti se nastoje naseliti u enklavama, najčešće u globalnim gradovima te udružuju snage s ostalim

pripadnicima njihove etničke skupine kako bi stvorili grupe podrške i organizacije koje im pomažu da zadrže kontakte s domovinom i bolje se snađu u novom okruženju.

Hrvatski doseljenici u Americi održavali su snažne veze te su se nastojali samoorganizirati kako bi lakše prebrodili specifične probleme koji se vežu za etničke grupe u dijaspori. Velika većina njih bila je okupljena u relativno malom broju naselja u koji bi bili grupirani u pojedinim četvrtima, čemu je posredovalo spomenuto lančano iseljavanje. U naselju su uglavnom obitavali doseljenici s istog užeg područja u domovini, koji su bili vezani rodbinsko-prijateljskim vezama (homogeni tip migracija³⁷). Nadalje, u novoj domovini Hrvate povezuje i srodnost zanimanja, sličan položaj na društvenoj ljestvici, katolička vjera i ine spone koje su nerijetko bile puno važnije od onih koje je nametala formalna organizacija. Usporedno s takvim neformalnim okupljanjima, Hrvati su u Americi utemeljili nekoliko tisuća društava različitog značaja (usp. Antić, 2002:195; Grbić Jakopović, 2014:97).

U **drugoj fazi** migranti formuliraju njihove ciljeve te su bolje upoznati s novim društvenim, političkim i ekonomskim okruženjem i postaju svjesni prednosti daljnje organizacije. U ovoj fazi javljaju se pitanja njihova identiteta, identificiranja, solidarnosti i odanosti. Ukoliko su odlučili ostati za stalno u novoj zemlji, ali odbijaju punu integraciju ili asimilaciju, onda dolaze do **treće faze**, u kojoj posvećeni članovi postupno rade na glavnim strategijama koje se dotiču i domaćinske zemlje i domovine, u skladu s uvjetima koji prevladavaju u te dvije zemlje; potom operacionaliziraju procedure, utvrđuju strukturu za njihove organizacije, osnivaju te organizacije te uspostavljaju veze s relevantnim akterima (Batarello prema Sheffer, 2013:29-30).

Kuti (2012.) razlikuje eksterne i interne aspekte migrantskih organizacija, gdje se interni aspekti odnose na političku participaciju i integraciju migranata, a eksterni na ulogu koju udruženja igraju kao akteri u građanskom i političkom životu. Migrantske organizacije promatrale su se kroz teoriju „strukture političkih prilika“, tj. ideje da mobilizacijski potencijal i uspješnost migrantskih organizacija u postavljanju i ostvarivanju zahtjeva migranata ovisi o „strukтури političkih institucija i konfiguracija političke moći u određenom društvu primitka“ (Jettinger u Kuti, 2012:36), no i taj je pristup doživio izmjene uvođenjem kulturnih, materijalnih i organizacijskih elemenata. Chung (2005.) dodaje i etničke strukture oportuniteta, tj. internu dinamiku moći spram izvanjskih struktura političkog oportuniteta. Smatra da je formiranje političkih procesa (uz mainstream strukture političkog oportuniteta) i

³⁷ Detaljnije vidjeti na 66. str.

„distribucija resursa također ovisna o internoj dinamici moći koja oblikuje političke aktivnosti etničkih neprofitnih organizacija“ (Chung u Kuti, 2012:38). No, ovaj pristup istraživanju migrantskih organizacija nastaje u okviru nacije-države te ne razmatra transnacionalni prostor. No, u posljednje vrijeme, sve više dolazi do oslanjanja na transnacionalnu perspektivu u društvenim znanostima uvažavanjem činjenice da migranti nakon preseljenja „razvijaju i održavaju višestruke veze: obiteljske, ekonomske, socijalne, organizacijske, religijske i političke, koje premošćuju granice gradeći socijalna polja koja povezuju njihovu zemlju porijekla i njihovu zemlju primitka (Glick i Schiller et al. u Kuti, 2012:39).

Hrvatske organizacije imaju nekoliko karakterističnih uzroka: organiziranje domaćina i doseljenika drugih nacionalnosti, karakteristična prostorna rasprostranjenost naših iseljenika, nedostatna zainteresiranost zemlje iseljenja za posebne iseljeničke probleme, zadovoljenje duševne i nacionalne potrebe za zajedništvom te tradicija organiziranja u domovini. Udruživanje je bilo i stvar prestiža, odnosno kulturne i društvene razine dotične iseljeničke naseobine. Hrvati u Americi su posebni po okupljanju oko jednog glazbala više od stotinu godina: tamburice, kao svojevrsne inkarnacije Hrvatske u Americi, koja je često spadala među najnužnije što bi emigrant ponio iz domovine u Ameriku (usp. Antić, 2002: 207).

6.2 Dijaspورا

Bez obzira radi li se o javnoj, političkoj ili znanstvenoj raspravi, njezini sudionici izdvajaju najčešće tri područja društvenih odnosa koje obilježava etničnost kao strategija grupnog djelovanja, a to su: etničnost migrantskih grupa, njihova kulturna i politička prava; dosadašnji stupanj asimilacije etničke ili nacionalne manjine unutar većinskog društva te etnički identitet većinske populacije, s naglaskom na pitanje ksenofobije (Božić, 1998:85). Od posljednjeg velikog migracijskog vala, formirale su se brojne migrantske zajednice, u formalnim i neformalnim oblicima: od okupljališta i kafića do poduzeća i udruga s različitim karakterom kojima je zajednički nazivnik bio etnicitet. Pretpostavka je da se s različitim migrantskim zajednicama diferenciraju i različite migrantske skupine, koji nisu prepoznatljivi samo međusobno, nego i među većinskom populacijom. Sljedeći stupanj razvoja etničkih skupina je njihovo organiziranje i artikuliranje političkih akcija, najčešće s ciljem učvršćenja vlastitog pravno-političkog položaja, a to je proces koji još traje (Ibid:86-87).

U proučavanju i konceptualiziranju dijaspore u društvenim znanostima, još danas se prate pretpostavke Cohena (1997.), Safrana (1991.) i Sheffera (1986.) koji dijaspore vide kao jasno

ograničene grupe koje su u jasnom odnosu prema državama porijekla. Božić (2001.) navodi da su dijaspore zamišljene zajednice s jasnim etničkim identitetom koji proizlazi iz simboličke veze s domovinom, bez obzira na društvene veze u domaćinskoj zemlji (Božić, 2012:14). James Clifford (1994.) smatra da su dijaspore kulturni fenomen za čije je određenje puno važnije što se događa onkraj njenih granica jer upravo to omogućuje sadržaj pojma dijaspora, stoga se ona može odrediti jedino nasuprot naciji-državi i ideji autohtonosti. Dijaspora je za njega prvenstveno društvena praksa koja se može, a ne mora vezati za konkretne aktere. Stuart Hall (1990.) i Paul Gilroy (1992.) naglašavaju potrebnost odvajanja od metodološkog grupizma pri proučavanju dijaspora te hibridizaciju, fluidnost, kreolizaciju i sinkretizam u identitetu dijaspora. Brubaker (2005.) dijasporu izjednačava s pozicijom s kojom se „pripadnici“ zamišljene zajednice mogu identificirati te za čije se ciljeve mogu boriti ili ih u potpunosti ignorirati. Martin Sokefeld (2006.) proučava kako se ljudi mobiliziraju za takve identitete. Dijasporu vidi kao zamišljenu transnacionalnu zajednicu, no i samo zamišljanje ujedinjuje ljude u geografskim odvojenim mjestima. Prema Sokefeldu, dijaspora kombinira subjektivne i objektivne kriterije te u proučavanju istih, treba uzeti u obzir diskurzivne konstrukcije zamišljanja zajednice, transnacionalne raspršene zajednice (jer ih prvenstveno ta raspršenost odvaja od ostalih zamišljanja zajednice). Upravo zamišljanja i diskursi zajedničkog identiteta razlikuju dijasporu od drugih transnacionalnih formacija jer pretpostavljaju svijest o zajedništvu, ali i razvijanjem imaginarija i simbola za održavanje društvenih veza preko granica nacija- država (u Božić, 2012:17). Morawska (2011.) smatra da pripadnici dijaspora, za razliku od ostalih transnacionalnih formacija, uspijevaju formirati čvršću komunalnu organizaciju i domovinsku povezanost s novim oblicima identiteta koji zapravo nisu bili prisutni prije procesa dijasporizacije. Stoga, moramo pratiti kako različiti uvjeti oblikuju reprezentaciju dijaspora i domovine (Ibid:17).

Prema Faistu, transnacionalne aktivne migrantske udruge „mogu doprijeti integraciji nacionalnih država „sazdanoj“ od članova s višestrukim identitetima, posebice u pluralističkim liberalnim demokracijama koje potiču članove na ostvarivanje individualnih i kolektivnih interesa“ (2004:328). Dijaspore je specifični oblik transnacionalne zajednice koji zahtijeva novo promišljanje u skladu s promjenama izazvanih globalizacijom i modernizacijom³⁸, a koja je dugo vremena bila izvan znanstvenog interesa kao anakronijske i marginalne političko-socijalne organizacije. Tomu je doprinosila i činjenica da je većina

³⁸ Vidi više u poglavlju „Migracije.“

migranata do druge polovice dvadesetog stoljeća pokušavala skriti svoje etno-nacionalno porijeklo, što je bilo poticano i od same države primitka. Dugo vremena se asimilacija smatrala najpoželjnijim modelom integriranja imigranata u šire društvo. Bivanje dijelom dijasporo značio je hrabar iskorak u odnosu na dominantnu politiku. Čak su i razvijena demokratska društva dijasporu razmatrala kroz prizmu etno-nacionalne različitosti te se smatralo da je njihov karakter privremen. No, često su ih etiketirali kao potencijalno opasne, neželjene i kao destabilizirajući faktor društva. Situacija u domovini također nije bila povoljna, posebice za vrijeme Jugoslavije koja je na dijasporu gledala kao na prijetnju unutarnjoj stabilnosti i sigurnosti države, stoga pripadnici hrvatske dijasporo nisu mogli računati na podršku i pomoć iz domovine (usp. Batarelo prema Sheffer, 2013:14-15).

U Hrvatskoj se dijaspora najčešće promatra kroz tri diskursa: u umjetnosti se dijaspora najčešće povezuje s osjećajem kronične nostalgije, melankolije i žala te sa sviješću o domovini kao idealiziranom mjestu koje odiše smislom. Domovina je u ovom kontekstu prostor divljenja, mjesto hodočašća, posjećivanja; prema njoj se osjeća dug te postoji nada za povratak u nju. U ovom slučaju, identitet dijasporo se gradi u relacijskom prostoru sačinjenom od vizije, sjećanja, žudnje i fantazije koje su rezervirane za napuštene, mitske prostore predaka, negoli za stalno mijenjajuće urbane prostore (Božić, 2012:9-10). Drugi način prezentacije dijasporo u javnom diskursu jest zamišljanje dijasporo kao „populacije s jasnim i jedinstvenim etničkim identitetom koji se preklapa s dominantnim etničkim identitetom u domovini, jasno konceptualiziranog kao nacija-država, a koji se razlikuje od dominantnih etničkih identiteta u zemljama u kojim zamišljeni pripadnici dijasporo žive. Uz to, zamišljena je i svijest o zajedništvu svih pripadnika dijasporo, bez obzira na to u kojoj zemlji ili kojem kontinentu se nalazili, što ih pretvara u jedinstven etitet koji se onda imenuje, kao npr. iseljena Hrvatska (usp. Božić, 2012:10). U ovoj prezentacijskoj shemi dijasporo kao globalnog entiteta, ne uzimaju se u obzir međusobne različitosti u identitetskoj prezentaciji pripadnika dijasporo, nego se svode na zajednički nazivnik etniciteta, za koji se pretpostavlja da je isti kao i u domovini i svuda po svijetu, bez obzira na imigracijsku zemlju te stvaranja alternativnih oblika identiteta, njegovih hibridiziranih, sinkretnih i višestrukih izvedenica.

U Hrvatskoj se dijaspora u suvremenom kontekstu reprezentira kao transnacija, koja ima mogućnost glasovanja i predstavljanja u Saboru, što im daje pravno-političku konceptualizaciju. Tölöyan (2001.) naglašava da je transnacija „relativno integriran zbroj teritorijaliziranog državnog sektora u domovini, kvazidržavnog sektora u regijama susjednih

zemalja i sektora dijaspora“. Michel Laguerre smatra da transnacija nije samo zbroj različitih ravnopravnih sektora, nego „politički aranžman koji umanjuje granice između države i dijaspor, a koji rezultira transformiranjem nacije. Dijaspore se u transnaciji konstruira kao zajednica ili provincija domovine te tako postaje dijelom nacije koja je nadrasla vlastiti teritorij“ (u Božić, 2012:13). Kad pogledamo političku aktivnost dijaspor/a prema domovini i odazivu na hrvatske političke izbore, teško je promatrati hrvatsku dijasporu kao dio transnacije.

Kako su procesi globalizacije i postmoderni tokovi utjecali na dijasporu? U klasičnom smislu, kao što je prethodno spomenuto, dijaspora označava zajednice ljudi dislociranih iz „centra“, zemlje porijekla. No, moderne dijaspor su bazirane na svijesti o multilokalnosti i „fragmentiranim sjećanjima“, koji produciraju nekoliko povijesti, „zajednica“ i sebstva. Njihovom kompleksnom mrežom socijalnih odnosa, transmigranti stvaraju fluidne i višestruke identitete utemeljene na njihovom društvu porijekla te društvu domaćinske zemlje. Dok se neki migranti identificiraju s jednim društvom više nego s drugim, većina ih zadržava nekoliko identiteta koji ih simultano povezuju s više od jedne nacije. Zadržavajući mnoge drukčije rasne, nacionalne i etničke identitete, transmigranti su sposobni iskazati otpornost globalnim političkim i ekonomskim uvjetima i situacijama, iako ih ponekad višestruka identifikacija može izložiti ranjivosti i nesigurnosti (Batarello prema Glick Schiller et al, 2013:94). Globalizacija utječe na temeljite **promjene u svjetskoj ekonomiji**, koja se odlikuje bržim i stabilnijim transakcijama između različitih subsektora zahvaljujući boljim sredstvima komuniciranja, jeftinijem transportu, novitetima u internacionalnom tržištu rada, aktivnostima multinacionalnih kompanija i efektima liberalizacije trgovine i protoka kapitala. Ovi zaokreti u svjetskoj ekonomiji utječu i na percepciju dijaspor u domaćinskim zemljama (posebno njenog poslovnog dijela) te ih promatraju kao potencijalne agente za širenje tržišta na zemlje iz kojih dolaze, (a koje uglavnom nisu bile uključene u svjetsko tržište) a ne kao one „koji su na teret“ domaćinskoj zemlji. Mijenjaju se i **forme internacionalnih migracija**: naglašavaju se ugovorni odnosi na određeno vrijeme, obiteljski posjeti umjesto migriranja cjelokupnih obitelji; a promjene se ponajprije očituju u povećanoj mobilnosti svjetskog stanovništva: ljudi su općenito mobilniji (manje se nastanjuju za stalno u imigracijskim zemljama te ne potražuju državljanstvo). Dijaspore i u ovom segmentu suvremenosti imaju prednost, budući da se svijest dijaspor kreće u dvije ili više lokacija, naginju „ugovornim“ selidbama i promjenama boravišta, za

razliku od permanentnog naseljavanja destinacijskih zemalja (usp. Batarelo, 2013:74). **Razvoj globalnih gradova** je još jedna odlika postmodernog društva, a nastaju kao odgovor na intenzificiranje transakcija i interakcija između različitih segmenata svjetske ekonomije i njihove koncentracije u određenim gradovima, čiji je značaj veći u njihovim globalnim nego nacionalnim ulogama te su internacionalni i kozmopolitski. Ovo se očituje i na percepciju dijaspore, čija je kozmopolitnost u prošlosti bila izvor sumnje i smatrana je nedostatkom. No, utjecajem globalizacijskih procesa, višejezične vještine dijaspore, upoznatost s više kultura i posjedovanje kontakata u drugim zemljama čine ih kompetitivnima u internacionalnom radu, uslugama i tržištima kapitala. Hall smatra kako je „rekonstrukcija imaginarnih, poznatih mjesta u globalnoj postmoderni koja je uništila identitete specifičnih mjesta i apsorbirala ih u postmoderni vrtlog različitosti“ potaknula pokrete u kojima ljudi traže uporište i pripadnost (u Batarelo, 2013:75). I u ovom slučaju dijaspore imaju značajnu prednost kao mostovi između partikularnih i univerzalnih obrazaca identificiranja. Poznavanjem više jezika i kultura mogu se nazivati kozmopolitima, dok istovremeno uglavnom zadržavaju tradicionalne kulturne vrijednosti i solidarnost. Ova kombinacija, prema Cohenu, pogoduje uspjehu u poslovnom svijetu koji traži takve kvalitete (u Batarelo, 2013:76). Obilježje suvremenog svijeta potaknuto globalizacijom jest i **deteritorijalizacija socijalnog identiteta**, koji je pravi izazov za naciju-državu u svojatanju prava na državljanstvo na temelju odanosti zasnovanoj na višestrukoj ili hibridnoj identifikaciji. Perlmutter opisuje svjetske organizacije vertikalno: po nacijama-državama i regijama; te horizontalno, na višestrukim sistemima interakcija: dakle, zajednice koje nastaju dijeljenjem interesa, mišljenja i vjerovanja, okusa, temeljem istog etniciteta ili religije, životnog stila, mode, glazbe itd. Dijaspore (gledajući horizontalno) su deteritorijalizirane, (barem) dvojezične i sposobne da premoste jaz između globalnog i lokalnog (Perlmutter u Batarelo, 2013:77). U eri globalizacije dolazi do značajnih promjena i u sferi **komunikacija i etničkog identiteta**: ističu se međusobne sličnosti između mnogih zapadnjačkih demokratskih zemalja; između društava u razvoju; između indigenih etničkih manjina i etno-nacionalnih dijaspore. Širenje liberalnih, socijalnih, ekonomskih i političkih ideja iznimno je ubrzano posredstvom novih oblika komunikacije. Potraga za identitetom također je jedna od odlika postmoderne (između individualnog i kolektivnog, primordijalnog i konstruktivističkog - pogledati detaljnije u poglavlju „Etnicitet, nacija, kulturni i nacionalni identitet“).

No, kako je razvoj komunikacija povezan s etničkim identifikacijskim procesom? Dijaspore koriste nove oblike medija kako bi povećali dostupnost domovine i domaćinskih vlada te za intenzivnije komuniciranje među članovima, što im domovinu čini bližom no ikad prije, udaljenu tek klik miša te uvelike pospješuje njihovo međusobno komuniciranje i održavanje grupne kohezije. Satelitski TV i Internet live streaming u kombinaciji s društvenim mrežama, posebice za pripadnike druge i treće generacije migranata bitno olakšavaju „upoznavanje domovine“. Ono što su za prvu generaciju iseljenika bila okupljanja u hrvatskim klubovima i sl., za njih je okupljanje u cyberspace-u. Prednost novih komunikacijskih sredstava je i laka dostupnost svima, a ne tek nekolicini ili elitama. Kao što će razgovor s pripadnicima druge generacije u Kanadi pokazati, cyberspace snažno utječe na stvaranje (fluidnog) identiteta dijaspora.

Da sumiramo, globalizacijski procesi za dijasporu donose: masovni i jeftiniji prijevoz, instant komunikacije na velike udaljenosti (Internet, TV), elektronsko bankarstvo te lakši pristup informacijama (usp. Batarelo, 2013:79).

Potrebno je napraviti distinkciju između dijaspora u klasičnom smislu riječi, koja je podrazumijevala odanost „izgubljenoj“ domovini, makar po cijenu neslaganja s većinskim društvom u novom okruženju te fluidne, dinamične dijaspora, koja razvija višestruke odanosti zemlji porijekla, ali i zemlji rođenja. Postoji nekoliko razlika između pojedinačnih migranata i dijaspora, a ključna razlika je u snažnoj povezanosti dijaspora sa zemljom porijekla i rad u zemlji primitka koji je na korist domovini. No, ulogu dijaspora kao prostorne i socijalne organizacije bitno je nanovo sagledati sa stajališta postindustrijskog društva, obilježenog revolucijom u razvoju komunikacijskih tehnologija koje su značajno poboljšale mogućnosti mobilizacije, a kada govorimo o kanadskom društvu, moramo uzeti u obzir i politiku baziranu na multikulturalizmu, koji je revitalizirao etnički ponos. Stoga, većina pripadnika današnje dijaspora ne naglašava melankoliju i nostalgiju za domom, nego slave kulturnu kreativnost i socijalnu dinamiku dijaspora.

Kada govorimo o dijaspori, bitno je razjasniti nekoliko koncepata koji su usko povezani s njom. Jedan od tih koncepata je uloga zemlje primitka. Pripadnici dijaspora državu primitka doživljavaju kao privremeno boravište, a sebe gostima na duže vrijeme, što je povezano s mišljenjem kako postoji samo jedna domovina iz koje su potekli ili iz koje su bili disperzirani. Zemlja domaćin se drukčije postavlja prema dijaspori: može je tretirati kao stranca unutar vlastitog teritorija, ili je pak eksploatirati za vlastite ciljeve. U multikulturalnim društvima

poput kanadskog, nameće se pitanje vlastima kako će se postaviti prema stvaranju dijasporских zajednica te razvijanje kakvih i kojih veza između dijaspore i matične zemlje će dopustiti, budući da svaka država teži nepodijeljenoj političkoj odanosti. Multikulturne politike nastale na uvažavanju različitih kulturnih orijentacija, emocionalnih identifikacija, jezičnih praksi i izvanteritorijalnih interesa razlikuju državljanstvo od nacionalnosti i te različitosti doživljavaju kao prednosti koje obogaćuju sveukupno društvo. Drugi ključni koncept je domovina, centralni teritorij iz kojeg pripadnici dijaspore ili njihovi potomci dolaze. Glavno pitanje za migrante pionire ili one koji su netom stigli u novu zemlju hoće li zadržati sponu s matičnom zemljom ili će prekinuti daljnje kontakte. Oni koji zadržavaju veze sa zemljom porijekla iz različitih razloga, čak i u drugoj i trećoj generaciji (dakle, oni koji su rođeni i odgajani u zemlji primitka) zamišljaju domovinu njihovih predaka i vlastitom domovinom kojoj se eventualno žele vratiti ili pošto-poto održati sponu s njom (usp. Batarelo prema Riggs, 2013:3-4). Nadalje, Riggs pravi razliku između onih koji odlaze i onih koji ostaju u kontaktu, nazivajući potonje dijasporom, a prve disperzijom. Dijasporom pak smatra one koji imaju neformalne kontakte s domovinom³⁹ i aktivni su u zajednici. Cohen (1996;1997) donosi modernistički pristup kriterijima za oblikovanje klasične dijaspore:

- 1) Disperzija iz zemlje porijekla u dvije ili više stranih regija, često potaknuta traumatičnim događajem koji kasnije služi kao kohezivno sredstvo zajedničkim sjećanjem nad povijesnom nepravdom (pr. Politički emigranti iz Hrvatsk u Kanadu nakon Drugog svjetskog rata).
- 2) Odlazak iz zemlje porijekla u potrazi za poslom, radi trgovanja i sl. (pr. migracije iz Hrvatske u Kanadu koje su se odvijale nakon 1960-tih).
- 3) Kolektivno sjećanje i mit o domovini: njenoj lokaciji, povijesti i postignućima. Ideja zajedničkog porijekla je uobičajena odlika svih dijasporских zajednica koja je utkana u njihovu svijest i daje im legitimnost.
- 4) Idealizacija domovine i kolektivna predanost njenom očuvanju, obnavljanju, sigurnosti i prosperitetu, pa čak i njenom stvaranju.

³⁹ Formalni kontakti odnose se na one koji su financirani od strane domovine da borave u inozemstvu, poput diplomata, vojnika, novinara, poslovnih ljudi, špijuna itd. (Batarelo prema Riggs, 2013:5)

- 5) Razvoj inicijative za povratak u domovinu.
- 6) Snažna etnička svijest grupe koja opstaje kroz dugi period, a bazira se na osjećaju različitosti od drugih, zajedničkoj povijesti i vjerovanju u zajedničku sudbinu.
- 7) Problematičan odnos s domaćinskom zemljom.
- 8) Empatija i solidarnost za članove dijaspore u drugim zemljama.
- 9) Mogućnost napredovanja u domaćinskim zemljama tolerancijom pluralizma, što se posebno očituje na drugoj generaciji dijaspore koja najvjerojatnije ne bi imala priliku za obrazovanje ili viši životni standard da su im roditelji ostali u ruralnom hrvatskom okruženju (usp. Batarelo prema Cohen, 2013:19-23).

6.3. Druga generacija hrvatskih migranata u Vancouveru

Nakon proučavanja postojeće relevantne literature o migracijama, etničkom identitetu i dijasporama u kontekstu suvremenog doba te promjenama iznjedrenih globalizacijom i modernizacijom koji su zahvatili gotovo svaki aspekt ljudskog života, provedeni su dubinski intervjui među deset pripadnika druge generacije hrvatskih migranata u Vancouveru. Ključne riječi koje opisuju identitet dijaspore u postmodernom diskursu su: kozmopolitski, kreolski i hibridni, posebice kada govorimo o drugoj generaciji, čija se socijalizacija odvijala na više od jednog kulturnog polja i čije su forme izražavanja kulture i identiteta često samosvjesno odabrane, sinkretizirane i stvorene iz više no jednog kulturnog naslijeđa. Stoga, za proučavanje „fluidnosti“ dijaspore najbolje je uzeti drugu generaciju migranata, koja je produkt različitih iskustava, stanja uma i osjećaja identiteta (usp. Batarelo 2013:9-10).

Intervjui su provedeni korištenjem Skype-a te su fokusirani na samopercepciju etno-nacionalnog identiteta među kazivačima te eventualnu hibridnost, sinkretizam i višestrukost etno-nacionalnog identiteta. Prvi dio intervjua s drugom generacijom hrvatskih migranata u Vancouveru se odnosio na njihove roditelje, odnosno na prvu generaciju useljenika u Kanadu. Roditelji kazivača su došli u Kanadu nakon 1960-tih (većina tek u 80-tim), iz različitih dijelova Hrvatske (uglavnom iz Dalmacije i Slavonije) iz ekonomskih razloga. U Kanadu su došli kako bi pronašli posao i poboljšali životni standard. Iako im nije bila namjera ostati u Kanadi, privremena migracija se pretvorila u trajnu nakon što su osnovali obitelj s

partner(ic)om iz hrvatske zajednice⁴⁰. Sudionici su mladi ljudi (u dvadesetima), koji su rođeni i odrasli u Kanadi te su prihvaćeni i integrirani u kanadsko društvo te žive u kozmopolitnom i globalnom gradu - Vancouveru. Uglavnom su studenti koji usto i rade part time (honorarne) poslove. Sudionici su mahom odabrali engleski jezik kako bi se lakše i bolje izrazili u intervjuu, no u pojedinim odgovorima bi prelazili na hrvatski jezik, i to dijalektalne oblike hrvatskog koji su odgovarali kraju u domovini iz kojeg su došli njihovi roditelji.⁴¹ Tek je dvoje sudionika odabralo odgovarati na hrvatskom jeziku (iako su se poslije zbog lakoće komuniciranja prebacili na engleski jezik)⁴², a zanimljivo je da upravo oni pokazuju obilježja klasične dijaspore, dok ostali pokazuju elemente fluidne dijaspore, koja naglasak stavlja na osjećaj pripadnosti, više nego na aktivno djelovanje unutar dijasporske zajednice te čiji pripadnici imaju hibridizirane, sinkretske, kreolske ili višestruke identitete, ili nužno ne smatraju Hrvatsku (jedinom) domovinom.

Popis sudionika⁴³

Tina, dob 26-30, rođena u Kanadi, studentica (klasična dijaspora)

Lana, dob 26-30, rođena u Kanadi, visokoobrazovana (fluidna dijaspora)

Ana, dob 19-25, rođena u Kanadi, studentica (fluidna dijaspora)

Kathy, dob 19-25, rođena u Kanadi, studentica (fluidna dijaspora)

Michael, dob 19-25, rođen u Kanadi, student (fluidna dijaspora)

Ivica, dob 19-25, rođen u Kanadi, student (klasična dijaspora)

Ante, dob 26-30, rođen u Kanadi, student (fluidna dijaspora)

Ivan, dob 26-30, rođen u Kanadi, visokoobrazovan (fluidna dijaspora)

Marina, dob 19-25, rođena u Kanadi, studentica (fluidna dijaspora)

Rosana, dob 19-25, rođena u Kanadi, studentica (fluidna dijaspora)

6.4. Etno-nacionalni identitet druge generacije dijaspore

Cohen (1997.) primjećuje da se u razdoblju kasnog moderniteta u postindustrialnim zapadnim zemljama kolektivni identitet konceptualizira kao set kulturnih interakcija koje dovode u pitanje samu ideju „doma“ i „domaćinske“ zemlje zbog načina migracija i

⁴⁰ više u poglavlju Uloga obitelji u očuvanju hrvatskog identiteta

⁴¹ Više o načinu odabira sudionika te sastavljaju pitanja za intervju u poglavlju Metodologija

⁴² Autorica rada je prevela sve navode ispitanika.

⁴³ Sudionici su označeni nadimcima u svrhu zaštite njihova identiteta.

mobilnosti koje ne slijede nikakve zakonitosti i koje uključuju posjećivanje, studiranje, sezonski rad, turizam i sl., umjesto selidbe cijele obitelji, nastanjivanja za stalno te traženje državljanstva. Ovaj fenomen možemo zamijetiti i kod ispitanika, budući da je većina njih mobilna te posjećuju Hrvatsku od ranog djetinjstva, bilo zbog ljetovanja ili posjete obitelji te je smatraju svojom domovinom s kojom je vežu korijeni njihovih roditelja te rodbina koja je ostala u Hrvatskoj:

- (1) I Hrvatsku i Kanadu smatram domovinom...Živim u Kanadi cijeli svoj život, ali ipak...moji korijeni su hrvatski, znaš...tako da, obje zemlje (smatra domovinom op.a.) (Rosana).⁴⁴
- (2) Instinktivno bih odgovorila Hrvatska (za domovinu) prvo, ali da nisam u Kanadi i netko me izvan Kanade pita, rekla bih Kanada. A kad sam u Kanadi, rekla bih Hrvatska (Ana).⁴⁵

No, i među drugom generacijom dijaspore ističu se oni koji se ne smatraju Kanađanima, a Kanadu doživljavaju više kao privremeno boravište nego domovinu.

- (3) Volim Hrvatsku... I da, smatram je domovinom, odatle je moja obitelj. Idem u Hrvatsku posjetiti obitelj, samo što ih imam priliku vidjeti tek svako četiri godine, stoga zna postati jako emotivno ponekad...I to nije moja daljnja rodbina...To su moji bratići i sestrice u prvom koljenu, moji stričevi...Definitivno je jako posebno kada dođem (u Hrvatsku). Volim vidjeti svoju obitelj. Ići na selo, u Sinj, u Split... sve je to veoma bitno. To je moj dom... (Ivica)⁴⁶.
- (4) I consider Hrvatska to be my homeland (Hrvatsku smatram svojom domovinom), jer tu su moji korijeni, tu su mi roditelji rođeni, i kad sam tu osjećam se da sam „home“(doma, op.a.) (Tina).

Na upit kako bi subjektivno odredili svoj nacionalni identitet, gotovo svi kazivači su izrazili višestruke forme identiteta, koje reproduciraju istodobno, iako neki od njih priznaju da postoje razlike u percipiranju etno- nacionalnog identiteta u ovisnosti jesu li u Kanadi ili u Hrvatskoj (svi ispitanici su više puta posjetili Hrvatsku). Neki ispitanici su naglasili kako postoje razlike u njihovom, subjektivnom percipiranju etno-nacionalnog identiteta u odnosu na neke Hrvate u domovini, koji ih ponekad promatraju kao Kanađane ili hrvatske Kanađane, neovisno o njihovom samoidentificiranju:

⁴⁴ „I consider both Croatia and Canada to me my homeland... I live in Canada my whole life, but still...my roots are Croatian... you know...so... both.“ (Rosana). Sve citate s engleskog jezika na hrvatski prevela autorica rada.

⁴⁵ „On instinct I would say Croatia (to be her homeland) first, but if I'm not in Canada and somebody outside Canada is asking me, I would say Canada. And when I'm in Canada I would say Croatian.“ (Ana)

⁴⁶ I love Croatia...and yes, I consider it my homeland, that's where my family is from. When I go to Hrvatska to see my family, only I get to see them every four years so it gets pretty emotional sometimes...and that's not my distant family...it's my first cousins, my uncles... it's definitely very special to come there (Croatia). I love to see my family. Going to the selo, going to Sinj, going to Split...that's all really important stuff. That's my home... (Ivica)

- (1) Rekla bih da je kanadsko- hrvatski (o nacionalnom identitetu). Rekla bih da je poprilično jednako raspoređen. Mogu biti i Kanadanka i Hrvatica u Kanadi cijelo vrijeme (Kathy).⁴⁷
- (2) Rekao bih da je hrvatsko- kanadski (nacionalni identitet)...Ali da, postoje situacije kada moram biti više Kanadanin ili Hrvat. Na primjer...kada sam u Kanadi, više sam Hrvat, a kada sam u Hrvatskoj, više sam Kanadanin...definitivno možeš (istovremeno izražavati oba nacionalna identiteta u Kanadi), ali kada odem u Hrvatsku, gdje su svi Hrvati, ali mene doživljavaju i kao Kanadanina. Kada (u Hrvatskoj) pričam hrvatskim s prijateljima i obitelji, oni čuju kanadski naglasak.... i znaju da nisam iz Hrvatske, da živim negdje drugdje, ali ja sam i dalje Hrvat (Ante)⁴⁸.
- (3) Hrvatsko- kanadski (nacionalni identitet)... Oba u isto vrijeme. Nisi Hrvat, nisi Kanadanin, negdje si u sredini (Lana)⁴⁹.
- (4) Smatram se Hrvaticom....Dosta sam povezana s Hrvatima, posebice onima koji idu u crkvu (hrvatsku crkvu, op.a.) i na „kolo“, više nego s mojim školskim kolegama koji nisu Hrvati... Ne slavim kanadske blagdane poput Dana Kanade i sl., niti se smatram Kanadankom uopće, iako sam rođena i odgojena ovdje i imam i kanadsko državljanstvo (Tina).⁵⁰

Velik broj ljudi koji ima ili razvija neki oblik hrvatskog identiteta na različitim kontinentima nije ni zatražio hrvatsko državljanstvo, pa čak i velik broj ljudi koji živi izvan Hrvatske i posjeduje hrvatsko državljanstvo nije u velikom broju glasovao. Tako su 2011. godine od 411.758 birača u dijaspori samo 5, 13% izašlo na izbore (Božić, 2012:13).

- (1) Ne, nemam dvojno državljanstvo, tako da nikad nisam glasovala na hrvatskim političkim izborima...Niti sam toliko upoznata s političkom scenom u Hrvatskoj. Ako i čujem nešto, to je vjerojatno od mojih roditelja. Ali politika, čak i u Kanadi...Nije

⁴⁷ *I would say Canadian- Croatian (about national identity). I would say it's pretty evenly split. I can be both Canadian and Croatian full time in Canada" (Kathy).*

⁴⁸ *(About national identity) I would say it's Croatian- Canadian...but yes, there are situations when i have to be more Canadian or Croatian. For example... when I'm in Canada, I'm more Croatian, and when I'm in Croatia, I'm more Canadian.... You definately can (on being both Croatian and Canadian at a same time), but when you go to Croatia, everyone is Croatian there, but what they see is me being Canadian also. When I speak Croatian to my family and friends there (Croatia), they hear my Canadian accent...and they know I'm not from Croatia, that I live somewhere else, but I'm still Croatian (Ante).*

⁴⁹ *Croatian- Canadian (about national identity)...Both at a same time. You're not Croatian, you are not Canadian, you are somewhere in the middle (Lana).*

⁵⁰ *I consider myself to be Croatian... I associate a lot with Croatian people, especially those that go to church and kolo more so than my schoolmates that are not Croatian... I don't really celebrate Canadian holidays such as Canada day etc. and therefore don't really consider myself Canadian at all, even though I was born and raised here and due to the fact I have dual citizenship (Tina).*

moje polje i nemam mnogo interesa za nju, niti imam posebno educirano mišljenje o njoj (Rosana)⁵¹.

Iz razgovora s kazivačima, može se zaključiti kako je trenutni interes za hrvatsku političku scenu, ali i politiku općenito poprilično slab, posebice među drugom generacijom dijaspore. Kanada omogućuje dualno državljanstvo te ga većina kazivača posjeduje, ali uglavnom ne koriste svoje pravo da glasaju na hrvatskim političkim izborima. Nadalje, uz tekuću hrvatsku politiku vežu uglavnom negativne konotacije, što je preslika i općeg dojma o hrvatskoj političkoj sceni i u domovini.

(1) „Imam dvojno državljanstvo, ali nikad nisam glasovala (na hrvatskim političkim izborima). Nakratko sam bila upoznata s njom (hrvatskom političkom scenom) jer dok sam boravila tamo (u Hrvatskoj), bilo je zbilja frustrirajuće...hmm, informacije (o političkim zbivanjima u domovini) sam dobila od prijatelja i obitelji, ali nisam uključena (u hrvatski politički život) jer- nisam tamo! Ni moji roditelji nisu politički aktivni. Sigurna sam da imaju vlastite poglede i potporu različitim udruženjima, ali nisu aktivni“(Lana)⁵².

(2) „Imam dvojno državljanstvo (hrvatsko i kanadsko) i nikad nisam glasovao na hrvatskim političkim izborima... Imam malo znanja o hrvatskoj politici, no ne dovoljno, nisam upoznat s tim. Tu i tamo pročitam nešto o politici (hrvatskoj)...na Internetu. U Slobodnoj Dalmaciji! Moje osobno mišljenje o hrvatskoj politici? Ne znam...korumpirana?“
Moji roditelji nisu politički aktivni, niti sam i ja... Premlad sam da bih bio uključen u politiku (smijeh) (Ante).⁵³

Kao što Urry zaključuje, fluidnost među drugom generacijom moderne dijaspore očituje se kroz svijest o multilokalnosti i „fragmentiranim“ sjećanjima. Dakle, za razliku od klasične, aktivne dijaspore, naglasak se ne stavlja na djelovanje unutar dijasporske zajednice, nego na osjećaj pripadnosti istoj. Ali, fluidi nisu konkretni i mogu poprimiti različite oblike, stoga mogu potaknuti pripadnike dijaspore na snažnije identificiranje s matičnom zemljom i

⁵¹ „No, I don't have dual citizenship so I've never voted on Croatian political elections...and I'm not introduced to political scene in Croatia very much. When I hear something, it's probably from my parents. But politics, even in Canada....It's not my field and I don't have much interest in it, nor do I have very educated opinion about it“ (Rosana).

⁵² „I have dual citizenship but I've never voted (on Croatian political elections) I was introduced to it briefly (to Croatian political scene) because when I was there (in Croatia) it was really frustrating...hmm, and I've got information (about politics in homeland) from friends and family, but I'm not involved because- I am not there! My parents are not politically active either. I'm sure they have their views and their support for different associations, but they are not active“ (Lana).

⁵³ „I have dual citizenship and I've never voted on Croatian political elections... I have a little bit of knowledge about the politics in Croatia, but very...not enough, I don't know about that. I read here and there about politics...on Internet. Slobodna Dalmacija! My opinion towards Croatian politics? I don't know...corrupt? My parents are not politically active, and neither am I...I'm too young to be involved in politics (laugh)“ (Ante)

intenzivnije aktiviranje unutar zajednice, no pod utjecajem vanjskih faktora (u domaćinskoj zemlji) mogu se rastočiti u simbolični identitet (Batarelo prema Urry, 2013:11).

Situacija u koju su migranti ulazili predstavljala je veliki izazov: od emotivnog, društvenog, kulturološkog, pa čak i ekološkog šoka do procesa adaptacije, integracije te nerijetko (posebice u ranijim migracijskim fazama) asimilacije, koja se znala odvijati i pod prisilom, a ne samo prirodnim tokom. U takvim okolnostima, migranti su mijenjali zanimanja, odricali se ili mijenjali (ili bili primorani na mijenjanje) osobna imena i obiteljska prezimena te su prihvaćali jezik dominantne većine nauštrb materinskog jezika. Takva situacija nerijetko je pobuđivala nostalgiju, stoga se većina migranata nastojala držati zajedno te su pozivali rodbinu i prijatelje iz „staroga kraja“, odlazili u domovinu po bračne partnere, nastojali njegovati vlastite običaje i vjeroispovijest. Zahvaljujući tome, milijuni njih, usprkos paralelnoj uspješnoj integraciji i adaptaciji u gospodarskom i javnom životu domaćinske zemlje (koja se u dosta slučajeva pretočila u asimilaciju), su uspjeli sačuvati i hrvatski etnički i kulturni identitet, što je najbolje vidljivo iz brojnih kulturnoumjetničkih, političkih i sportskih društava i klubova, dobrotvornih, vjerskih i znanstvenih organizacija itd. (usp. Grbić Jakopović, 2014:13). Ovim udruženjima nastojala se njegovati i prikazati hrvatska tradicija, očuvati materinski jezik te održati veze sa zavičajem. No, suživot u novim postojbinama za iseljenike donosi i potrebu prihvaćanja tradicija novih domovina, stoga se u svakodnevnom životu i kulturnom stvaralaštvu hrvatske dijaspori i iseljništva prepleću razni kulturni utjecaji te se stvaraju sinkretska iskustva i identiteti (Ibid).

Osim vanjskih čimbenika koji pogoduju nastajanju novih etničkih grupa kao manjina, postoje i drugi opći čimbenici, a to su najčešće: geopolitički odnosi emigracijske i imigracijske zemlje (geografska udaljenost te eventualni politički savezi koje zemlje dijele); oblik i smjer veza s društvom iseljavanja (članstvo u zajedničkim političkim, ekonomskim i sličnim savezima olakšava pravno-politički status migranata kao pojednaka i oduzima politički prostor migrantskim etničkim institucijama); oblik i period migracije (dobrovoljnost, odnosno prisilnost migracije); veličina migrantske grupe (što je grupa manja, nastojat će se prevenirati gubljenje etničkog identiteta od aktivnih članova migrantske zajednice, a u slučaju velike migrantske grupe, vjerojatnije je da će angažirani članovi smatrati kako je to važan argument za priznavanje etničke grupe kao manjine); sociogeografska pozicija članova te grupe (što su kompaktnije naseljeni, mogućnosti da se organiziraju su znatno bolje); ekonomske karakteristike migrantske etničke grupe (primjerice postojanje zasebne ekonomske niše unutar

ekonomske strukture imigracijskog društva može dovesti do povezivanja ekonomskog i kulturnog interesa određene etničke migrantske grupe i stvaranja vlastite etničke manjine) te oblik odnosa između migrantskih zajednica (u ideal-tipskim uvjetima političke suradnje različitih migrantskih grupa povećavaju se mogućnosti za organiziranje slično klasnome pri čemu etničke razlike imaju sekundarnu ulogu). No, ni ovi čimbenici ne mogu sasvim objasniti stvaranje novih etničkih manjina (usp. Božić, 1998:93-97). Dijaspore također nisu stagnirajući entiteti, nego (kao i ostale socijalne i političke formacije) rastu, smanjaju se ili dezintegriraju kao rezultat dinamičnih procesa.

No, koja je uopće razlika između etničkih skupina (etnija) i dijaspora? Tölölyan tvrdi da je najuočljivija razlika između etnije i dijaspore mjera u kojoj se etnička skupina obveže zadržati veze s domovinom i srodnim zajednicima (dijasporama) u drugim državama. U slučaju etnije, te su veze odsutne ili slabo izražene i manifestiraju se više na individualnoj razini, nego na razini cjelokupne zajednice; vjerojatnost za njihovom samoprezentacijom i organizacijom u kulturnoj i političkoj sferi u domaćinskom društvu ili izvan njega (u drugim državama) je minimalna. Ali, ne možemo podvući fiksnu liniju između etničkih i dijasporskih zajednica, budući da one često znaju biti zamagljene u stvarnim životnim i često se isprepleću. Riječ je o fluidnim, poroznim granicama. Svakako bitna karakteristika suvremene etno-dijaspora jest i povećana mobilnost njenih pripadnika, koja granice čini još nejasnijima (usp. Batarello, 2013:35-39).

6.5. Uloga obitelji u očuvanju hrvatskog identiteta

Kada govorimo o očuvanju etničkog identiteta (u bilo kojoj formi) među drugom generacijom migranata, trebamo istaknuti ulogu obitelji, jer je „ipak za prenošenje etničkog identiteta i za izgradnju vrijednosti i stavova u djece obitelj i dalje osnovni posrednik u procesu socijalizacije“ (Živković, Šporer, Sekulić, 1995:65). Većina roditelja ispitanika (pripadnici prve generacije iseljenika) je poznavala nekog iz njihova kraja koji je prethodno emigrirao u Kanadu te koji su im pomogli pri pronalasku smještaja i posla. Bili su upoznati s hrvatskim udrugama u Kanadi, a većina njih je i danas aktivna u njima, posebice u udrugama religijskog i kulturnog karaktera, dok je interes za politički angažman opao nakon 1990-tih.

- (1) Majka i njezini roditelji, moji baba i dida, su došli u Kanadu kad je moja mama imala 5 godine, oko 1970. godine. Baba je imala brata što je isto došla u Kanadu iz Hrvatske, i znali su neki prijatelji iz istoga mista da je baba rođena što su isto došli u Kanadu. A

otac mi je doša u Kanadi sam kad je ima oko 22 godine, za mamu, da se vjenčaju (Tina).

- (2) Moj se tata preselio u Kanadu s 22 godine, mislim. Preselio se Iz Zadra u Montreal. Imao je obitelj u Montrealu: njegova teta je živjela u Montrealu sa svojim mužem i obitelji, tako da je živio s njima neko vrijeme kada je stigao. Došao je raditi, tako da je ponio vizu i radio. Ostao je (sa tetom) nekoliko godina dok se nije preselio u Vancouver, u kojem je također imao obitelj koja je prethodno došla u Kanadu raditi.“ (Ivica)⁵⁴
- (3) Da, mamin djed i njegovi prijatelji (su prethodno radili u Kanadi)...Mislim da je nekoliko njegovih prijatelja došlo u Kanadu prije njega, stoga su (djed, baka i majka) bili u Princeton-u (gdje i djedovi prijatelji), ali ne znam kod koga su odsjedali, morat ću pitati mamu (smijeh). (Glavni razlog zbog kojeg su se odlučili na emigraciju) Financijski razlozi. Kada su se moji djed i baka preselili, mislim da je bio rat i da su bili jako, jako siromašni, stoga su odlučili poboljšati život u Kanadi (Marina)⁵⁵.

Iz izjava kazivača možemo vidjeti kako je i u ovom periodu iseljavanja iz Hrvatske prevladavao lančani tip iseljavanja, gdje su rodbina ili prijatelji (koji su prethodno emigrirali) utjecali na migrantovu konačnu odluku o preseljenju. Nakon što su stigli u Kanadu, povezali bi se s hrvatskom zajednicom u gradu u kojem su boravili (tada je stupanj organiziranja Hrvata u Kanadi bio veći, nego što je slučaj kod „stare“ dijaspor; vidi više u 6.7. poglavlju Političke i humanitarne aktivnosti Hrvata u Kanadi) te su stvarali migrantske mreže (detaljnije u 3. poglavlju Migracije) kojima su se povezivali međusobno (u Kanadi, među pripadnicima hrvatske zajednice) i s rodbinom i prijateljima u domovini.

- (1) Moji su roditelji bili upoznati s hrvatskim udrugama u Kanadi jer je tatin stric bio svećenik ovdje, veoma uključen u hrvatske asocijacije... Moji roditelji su uključeni u hrvatsku zajednicu općenito, ovdje imamo Hrvatski centar, i tata je još tu aktivan, još otkako je došao ovamo... I bio je uključen u HSP kada je tek došao i to je to, no nije više uključen u to (HSP) (Ivan)⁵⁶.

⁵⁴ „My dad moved to Canada when he was 22, I think. He moved from Zadar to Montreal. He had family in Montreal: his mom's sister lived in Montreal with her husband and family so he lived with them for a bit when he first arrived. He came there for a work, so he brought visa and he worked. He stayed there (with his aunt) for a few years until he moved to Vancouver and he already had family here (Vancouver) who had previously come to Canada to work“ (Ivica).

⁵⁵ Yes, my mom's grandfather and his friends , ... I think few of his friends came in Canada before him, so they stayed in Princeton when they first came. But i don't know with who did they stay, I'll have to ask my mamma (laugh). (Main reason for their emigration were) financial reasons. I think when my grandparents moved, I think,i think there was a war and they were very, very poor, so they moved to make their life better in Canada (Marina).

⁵⁶ My parents were familiar with Croatian associations in Canada because dad's uncle was a priest here, who was very involved in Croatian associations...He was involved in Croatian community in general, we have a Croatian center here, and he is still involved with that, ever since he came here... and he is involved with HSP when he first came here and that's pretty much that, he is not involved with that anymore (Ivan).

- (2) Moj je otac imao pomoć drugih Hrvata u traženju poslu pri dolasku u Kanadu, njegove obitelji. Da, roditelji su bili upoznati s djelovanjem hrvatskih udruga u Kanadi. Znam da je mama bila jako uključena u rad Ujedinjenih Hrvata u Kanadi⁵⁷, a tata je bio podosta uključen u Crkvu i slično, ne znam točno koja organizacija... (Michael)⁵⁸.

U procesu migracije, sudionici ne mijenjaju samo svoje kulturno okruženje, nego i socijalni položaj, koji je u domaćinskim zemljama uglavnom niži. No, postoji radno-profesionalna dimenzija koja utječe na socijalnu mobilnost prema gore ili dolje (detaljnije vidjeti u. 3. poglavlju „Migracije“). Ukoliko uz niži socijalni položaj izostane socijalna mobilnost ka gore, adaptacija na domaćinsku zemlju je bitno otežana. Ali, vrijedi i obratno: ukoliko dođe do socijalne mobilnosti prema gore, dobre ekonomske kompenzacije, migrant uspješno amortizira niži socijalni status te integracija biva olakšana (Živković et al., 1995:12).

Većina naših ekonomskih emigranata u Kanadi je uspjela ostvariti uzlaznu socijalnu mobilnost, omogućiti sebi ili svojoj djeci obrazovanje i podići si životni standard, što bi bilo praktični nemoguće da su ostali u domovini u teškim uvjetima u kakvim su živjeli. Iako su prihvaćali teže fizičke poslove kad bi došli, imali su mogućnost napredovanja i većina njih se uspjela izboriti za bolji život za sebe i obitelj:

Mater ima university degree (sveučilišnu diplomu), a otac je isto završio "trades certificate"(trgovačka škola) za zanata. Otac je radio u brodogradilište u Splitu, i sada u Vancouveru je glavni šef i welder (varioc) na brodogradilište, a mater radi kao administrative assistant (administrativni referent) u bolnici u Vancouveru (Tina).

„Promatrano kroz prizmu teorija društvenih mreža, možemo uočiti da obiteljski život (posebice sklapanje braka s pripadnicima iste etičke zajednice), odabir provođenja slobodnog vremena, način odgoja djece (primjerice odabir vanškolskih aktivnosti), te zavidna važnost religioznosti uvelike pridonose očuvanju nacionalnog identiteta iseljenika i kod druge generacije migranata“ (Rajković Iveta, 2011:362), što će se detaljnije vidjeti u daljnjem tekstu. U kontekstu obiteljskog doma, većina sudionika ističe kako su njihovi roditelji nastojali očuvati svijest o hrvatskom etno-nacionalnom identitetu, stoga su od malenih nogu učili hrvatski jezik, pohađali mise na hrvatskom jeziku i družili se sa pripadnicima hrvatske zajednice u Vancouveru, ali i šire. Posebno je uočljiv angažman ispitanika u udrugama

⁵⁷ O Ujedinjenim Hrvatima u Kanadi (United Croats of Canada) vidi više u Sopta, 2012:231-236.

⁵⁸ „My father had a help in finding a job from other Croats in Canada, his family. Yes, my parents were familiar with Croatian associations in Canada. I know my mom was very involved with United Croats of Canada and my dad was really involved with the Church and the stuff like that, I don't know precisely which organization...“ (Michael).

kulturnog i vjerskog karaktera, koje su pomogle pri očuvanju hrvatskog etno-nacionalnog identiteta te upoznavanju pripadnika hrvatske dijaspor iz drugih dijelova Kanade, ali i iz ostalih zemalja.

(1) Uključena sam u rad folklornog ansambla Hrvatski vitezovi⁵⁹...Aktivna sam članica od svoje 6. godine plešući kolo... Od 2009. sam pomoćni učitelj kola i tajnica Upravnog odbora... Također sam bila uključena u Tamburaški orkestar kardinal Stepinac⁶⁰ nekoliko godina. Pohađam hrvatsku župu u Vancouveru (Immaculate Heart of Mary, op.a.)svaki tjedan i pomagala sam s dječjom liturgijom tokom mise (Tina)⁶¹.

(2) Potpredsjednica sam Hrvatskih vitezova, što je poput folklornog ansambla. I također sam član UKH-a (Ujedinjeni kanadski Hrvati) (Kathy)⁶².

Kazivači ističu važnost obitelji u svom životu i navode kako upravo u obiteljskom okruženju njeguju određene hrvatske tradicije, poput pripremanja hrvatskih jela, ili proslave hrvatskih blagdana u širem obiteljskom okruženju. Od tradicionalnih hrvatskih jela, najčešće navode sarme, arambaše (tradicionalno sinjsko jelo) i palačinke (njihova percepcija tradicionalnog hrvatskog jela), a jela se spravljaju prema receptima koji kruže u obitelji nekoliko generacija. Spravljanje hrvatskih jela uglavnom se odvija za veće blagdane, kada se skupi cijela obitelj te se pohađa misa na hrvatskom jeziku, nakon čega slijedi okupljanje obitelji. Tada razgovaraju na hrvatskom jeziku, pjevaju hrvatske pjesme i sl.⁶³

⁵⁹ Vidi više na Hrvatski folklorni savez http://www.cccffw.com/index.php?option=com_content&task=view&id=20&Itemid=36

⁶⁰ Vidi više na Tamburaški orkestar kardinala Alojzija Stepinca <http://www.toks.ca/index.php?lang=hrvatski>

⁶¹ *I am involved in the Hrvatski Vitezovi kolo ensemble..I have been an active member since 6 years old dancing in the group...And since 2009 have been an assistant kolo teacher and secretary on the board of directors.... I was also involved in the tamburaški orkestar Kardinal Stepinac for a few years as well. I attend the Croatian parish in Vancouver, Immaculate Heart of Mary on a weekly basis and was helping with the children's liturgy during mass (Tina).*

⁶² *I'm the vicepresident of Hrvatski vitezovi here, which is like a Kolo group. And then I'm also member of UKH (United Croats of Canada) (Kathy)*

⁶³ *We go to Croatian church and we all come back for a big family dinner for all relatives that are here (in Vancouver)...all day- all night. We speak Croatian, everthing is kind of Croatian, it's not Canadian. We eat sarma than. And pečenje and salata (smijeh)...So, I celebrate big holidays amoung my all family in Canada. We celebrate at home, not in Croatian homes or so...(Ana) (Prijevod: Idemo u hrvatsku crkvu i onda se svi vratimo za veliku obiteljsku večeru za rodbinu ovdje (u Vancouveru)...cijeli dan i noć smo zajedno. Govorimo hrvatski, sve je nekako u 'znaku hrvatskog', ne kanadskog. Onda jedemo sarmu. I pečenje i salatu (smijeh). Dakle, 'velike' blagdane slavim među sa cijelom hrvatskom rodbinom koja je u Kanadi. Slavimo doma, a ne u Hrvatskim (nacionalnim) domovima ili slično (Ana). Christmas? Mostly Croatian traditions. It's more Catholic, we celebrate Catholic Christmas (Božić? Uglavnom hrvatske tradicije. Više je katolički (za razliku od anglo-kanadskih protestantskih običaja, op.a.) We do midnight mass, misa u ponoć (polnoćka) i to sve. Misa je na hrvatski i mi sve(i), moj(a) cijeli(a) obitelj u(iz) Vancouver(a) dođe u jedan (jednu) kuću (člana obitelji, op.a.) i mi imamo večeru i to sve. So, mostly Croatian traditions, little bit of Canadian stuff, like presents...stuff like that (Me: we have presents too.. laugh). Ok, than it's all Croatian (laughs) (dakle, uglavnom se oslanjamo na hrvatsku tradiciju, tek nešto malo kanadske, poput darivanja i slično... (Ja: I u Hrvatskoj se daruje za Božić). Ok, onda je sve hrvatsko (smijeh)... Samo jedan (na upit o pjevanju hrvatskih Božićnih pjesama)...ja znam ljude koji*

Većina kazivača smatra bitnim i da njihov budući životni partner dolazi iz hrvatske zajednice te da njihova (potencijalna) djeca njeguju svijest o hrvatskom porijeklu, da budu uključeni u hrvatske udruge u Kanadi te da njeguju hrvatski jezik⁶⁴.

6.6. Uloga Hrvatske katoličke crkve u očuvanju hrvatskog identiteta

Jedna od glavnih uloga u dijasporskim zajednicama pripada vjerskim predvodnicima, koji u određeno vrijeme predstavljaju ključnu ulogu u očuvanju kohezije među dijasporskom zajednicom: vjerske dužnosti ih drže na okupu i pružaju im duhovnu podršku u zahtjevnim vremenima (usp. Batarelo, 2013:63). Vjerske zajednice održavaju etno-nacionalni identitet migranata, štiti granice grupe, njeguje koheziju među članovima i ohrabruje na zadržavanje kontakta s domovinom (Batarelo prema Sheffer, 2013:63). Zasigurno, to je jedan od ključnih razloga dugovječnosti određenih dijaspora. Zamjetan je utjecaj religije na očuvanje identiteta druge generacije hrvatske dijasfore u Vancouveru te većina kazivača ocjenjuje religiju kao veoma bitnu u njihovom životu, a vjerske dužnosti prakticiraju (gotovo) svake nedjelje, nakon čega se druže s ostalim pripadnicima zajednice:

- (1) Ooh...najvažnije! (Koliko mu je važna religija u životu) Bog i Hrvati! Idem u župu Prečista Srca Marijinoga⁶⁵. Želio bih da mogu ići svaki tjedan, ali rekao bih dvaput mjesečno (koliko često pohađa misu). Prije sam bio ministrant! (Ante)⁶⁶

Sve više prisutni procesi sekularizacije mogu pogodovati bržoj asimilaciji i slabljenju veza sa domovinom među pripadnicima dijasfore (Batarelo prema Hammon and Kee, 2013:63), no među ispitanicima religija i dalje igra važnu ulogu u životu. Jednu od važnijih uloga pri očuvanju hrvatskog nacionalnog identiteta u Kanadi igra Katolička crkva. U Kanadi su hrvatske župe osnovane nakon onih u SAD-u, mahom u posljednjih četrdeset godina, budući da je većina hrvatskih iseljenika u Kanadu stigla nakon Drugog svjetskog rata. Danas u Kanadi postoji 19 župa sa 25 svećenika, a kojima u radu pomaže 14 redovnica. Svi su oni

znaju više, ali ja znam samo jedan: Tiha noć! Ima nešto mali(o) (o slavljenju u hrvatskim klubovima ili nacionalnim domovima), ali više u kuću (Ivica).

⁶⁴ *It's pretty important (that life partner belongs to Croatian community), not like a dealbreaker, but it's pretty important. Yes, I want my children to be aware of their origin...I would really like that my kids are able to speak Croatian....same things I did basically, same involment in community(Lana).* (Prijevod: Poprilično je važno (da životni partner pripada hrvatskoj zajednici, op.a.); nije da je nepremostiva razlika, ali je poprilično važno. Da, želim da moja djeca danas- sutra budu svjesna svog (hrvatskog, op.a.) porijekla...Zbilja bih voljela da govore hrvatski...uglavnom da rade iste stvari kao i ja, da su jednako uključeni u zajednicu (Lana).

⁶⁵ Vidi više na Immaculate Heart of Mary, <http://www.heartofmary.ca/>

rođeni u domovini s kojom održavaju uske veze. Sve župe imaju crkve i dvorane, a negdje i prostorije za hrvatsku dopunsku školu. Hrvatske su župe mjesta koja privlače najveći broj sunarodnjaka u kojima se odvijaju ne samo vjerske, nego i kulturne aktivnosti s naglaskom na rodoljubnim vrijednostima. Hrvatske subotnje škole su u organizaciji župe, a učitelji su dobrovoljci. Osim školskih aktivnosti, župe izdaju i tjedne biltene koji su katkad pravi časopisi, a neke već godinama imaju vjerske radio-stanice (usp. Stanković, 1998:30). Većina kazivača je istaknula važnu ulogu religije u svom životu, kao i redovno obavljanje vjerskih dužnosti te sudjelovanje u župnim aktivnostima. Evidentna je uloga Hrvatske katoličke crkve u očuvanju hrvatskog nacionalnog identiteta među iseljeništvom u Kanadi:

- (1) „Da, idem u hrvatsku crkvu svake nedjelje... za mene je religija jako bitna i uobičajeno idem u hrvatsku crkvu Prečisto Srce Marijino (Immaculate Heart of Mary) svake nedjelje, ali u posljednje vrijeme radim nedjeljama. Idem kad ne radim... Da i ne (o sudjelovanju u župnim aktivnostima), jer naša župa ne organizira mnogo aktivnosti, ali kada jest, onda sudjelujem u njima“ (Marina).⁶⁷
- (2) „Sve moje hrvatske prijatelje ovdje ja sam našao u hrvatska crkva ovdje. Mi nemamo baš crkva ovdje kao Sveto Srce Marijino. I ova crkva ona ima za djecu da uče...da uče hrvatski i... i.. ovaj... katolik (katolički vjeronauk). Ja sam bio mali, samo 5- 6 godina kad ja sam počeo i kad ja sam išao u hrvatsku školu svaki petak u 8 sati u noć i tamo gdje sam ja upoznao sve moje hrvatske prijatelje i to sve“(Ivica).
- (3) Pohađala sam Hrvatsku školu kad sam bila mala. To je bilo organizirano pri župi. Tako da sam uključena i u župne aktivnosti. Počela sam (pohađati Hrvatsku školu) s 5 godina, i tako sve do Krizme, dakle do 13. godine. Poprilično dugo, rekla bih (Ana)⁶⁸.

⁶⁷ „Yes, i go to Croatian church every Sunday... I find religion to be really important, i go to Croatian church in Vancouver, called Immaculate Heart of Mary, and I usually go every Sunday, but lately, I've been working on Sundays. I go when I don't work. ...Yes and no (about attending activities in parishes), because our parish doesn't have a lot of activities, but when it does, I participate in it“ (Marina).

⁶⁸ „Hrvatska škola in my parish kad sam bila mala (on attending activities carried out by Croatian parish) That's through the parish. Well, so I guess I'm involved in parish's activities also. I've started it while I was in kindergarden, when I was 5, and than all way up to krizma, so that's 13....pretty long, I would say“(Ana).

Sl. Hrvatska katolička župa Srca Marijina (Immaculate Heart of Mary), East Vancouver

6.7. Hrvatske škole i uloga materinskog jezika u dijaspori

Zanimanje za pitanje jezika, kao jednom od ključnih identifikacijskih čimbenika na svim razinama (lokalnoj, regionalnoj, etničkoj, nacionalnoj, transnacionalnoj) jača koncem 20. stoljeća, pa tako i u etnologiji jer su ipak jezik i govor osnovno sredstvo komunikacije (Rajković, 2004/5:244).

Prvi valovi hrvatske emigracije u Kanadi bili su podložni snažnom procesu asimilacije, stoga projekti osnivanja župa i hrvatskih škola nisu zaživjeli. Tek nakon Drugog svjetskog rata, kada dolazi do bolje organizacije Hrvata u Kanadi, interes za učenje hrvatskog jezika je nanovo porastao te se otvaraju tečajevi za učenje hrvatskog jezika pri hrv. župama. Iz skromnih početaka koji datiraju u 1961./62., uskoro će se razviti snažan pokret za hrv. škole ne samo u Kanadi, nego i u svijetu. Sustav Hrvatske izvandomovinske škole Amerike i Kanade-Croatian Schools of America and Canada (HIŠAK- CSAC) utemeljen je 1974. sa zadaćom: koordiniranja škola hrv. jezika i kulture, organiziranja i vođenja seminara za pripremanje učitelja, pripremanja i izdavanja udžbenika i drugih nastavnih pomagala za učenike i učitelje,

povezivanja hrv. škola diljem svijeta međusobno i sa školskim sustavom država u kojima djeluju.⁶⁹

Podaci Državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske ukazuju da je hrvatska nastava u Kanadi danas integrirana u sustav osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja, a ostvaruje se velikim djelom na području provincije Ontario, odnosno na području Toronta, Mississauga i Oakvillea te drugim mjestima. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa podupire nastavu didaktičkim materijalima i organiziranjem seminara za stručno usavršavanje učitelja u Kanadi ili u Hrvatskoj na tradicionalnom ljetnom seminaru za učitelje pripadnike hrvatske nacionalne manjine i iseljenika. Najznačajnija visokoškolska ustanova u Kanadi koja podučava hrvatski jezik, književnost, povijest i kulturu je Sveučilište u Waterloo.⁷⁰

Danas u Kanadi na visokim učilištima postoji nekoliko lektorata hrvatskog jezika:

- Centar za hrvatske studije
- University of Waterloo, Ontario
- Lektorati hrvatskog jezika i književnosti koji nisu u nadležnosti MZOS-a Republike Hrvatske:
- University of Toronto, Ontario⁷¹

Prema Shefferu, sposobnost govorenja i čitanja na jeziku zemlje porijekla nije esencijalna za pripadanje dijaspori ili komuniciranje s ljudima u domovini, niti je apsolutni znak predanosti dijaspori i domovini. Landau nadodaje kako činjenica da druga, treća ili četvrta generacija dijaspore koja ne govori starim materinskim jezikom ne podrazumijeva njihovu neposvećenost svojim zajednicama ili osporava pripadnost dijaspori. Sheffer smatra kako drugi faktori mnogo bolje označavaju predanost dijaspori i domovini, a to su: regularno sudjelovanje u aktivnostima njihovih različitih organizacija te učenje jezika i kulture njihovih

⁶⁹ Australija se također priključuje HIŠAK-u 1978. te se službeni naziv mijenja u Hrvatske škole Amerike-Australije- Kanade. Ovaj sustav objelodanio je niz knjiga, priručnika, audiovrpca i videovrpca za hrvatske dopunske škole, za tečajeve hrv. jezika za djecu i odrasle i širu zainteresiranu javnost pa se može smatrati prvim i najvećim nakladnikom takve literature u hrv. školstvu (usp. Čizmić, Sopta, Šakić, 2005:144-145).

⁷⁰ Na tom Sveučilištu u okviru Katedre za hrvatski jezik i kulturu može se studirati puni program hrvatskog jezika. Katedra je osnovana 1988. ta temelju ugovora između hrvatske zajednice i Sveučilišta Waterloo. „Katedra je otpočela punim radom, pružajući studentima deset različitih sveučilišnih predmeta. Dva jezična predmeta za 1. godinu studija, dva predmeta književnosti na 2. godini studija, predmete za napredne koji se sastoje od starijih i dijalektalnih tekstova, a onda jedan od najpopularnijih predmeta- iz hrvatske kulture i civilizacije- koji je strukturiran iz tri dijela, a obuhvaća povijest, umjetnost i općenito upoznavanje studenata s hrvatskim duhovnim vrijednostima“ (Čuvalo u Grbić Jakopović, 2014:101).

⁷¹ (Državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske, <http://www.hrvatiizvanrh.hr/hr/hmiu/hrvatsko-iseljenistvo-u-kanadi/28#>, 23. kolovoza 2014.).

nacija (usp. Batarelo prema Sheffer i Landau, 2013:61). Ukoliko članovi dijasfore njeguju stari materinski jezik, onda se on uglavnom koristi u privatnoj sferi (dom, klubovi, religijski centri, u interakciji s drugim pripadnicima dijasfore), dok se jezik domaćinske zemlje uglavnom koristi na sekundarnim mjestima, poput škole, radnog mjesta te u interakciji s institucijama i autoritetima. Iako poznavanje jezika domovine nije isključivi zahtjev za očuvanje etno-nacionalog identiteta i kontakta sa zemljom porijekla, zasigurno pomaže u tome (Batarelo prema Alba, 2013:62). Na upit koji jezik su prije savladali (hrvatski ili engleski) ispitanici su odgovorili:

- (1) „Kojim sam jezikom pričao kad sam bio mlađi? Hrvatskim i engleskim. A s mojim roditeljima i prijateljima sada? S mamom pričam na engleski, s tatom uglavnom na hrvatski, s bakom hrvatski i neki moji prijatelji govore hrvatski, ali uglavnom pričamo na engleskom. Nisam siguran (koji jezik je prije savladao), mislim da sam naučio prvo hrvatski, ali nisam 100% siguran“(Ivan).⁷²
- (2) „Većinu vremena govorim engleskim jezikom...ali, dok sam bila dijete govorila sam hrvatskim. Prvo sam naučila hrvatski, a onda u dobi od 5 godina sam naučila engleski i zaboravila hrvatski (smijeh)... Da, poznavanje hrvatskog smatram jako bitnim, stoga sam odlučila pohađati Croaticum⁷³. Ali, moja obitelj i prijatelji iz Hrvatske su me zadirkivali da pričam hrvatski (nakon Croaticuma) lošije no prije (smijeh)“(Lana)⁷⁴.
- (3) Primary language (prvi jezik) u kući kad smo bili mali je bilo hrvatski..to je naš prvi jezik što smo naučili prije engleski. Our parents really wanted us to learn croatian (naši roditelji su zbilja željeli da naučimo hrvatski) da znamo odakle smo. Sada još uvijek govorimo hrvatski u kući, a puno i mišamo engleski i hrvatski. Knowing croatian is relevant to me (poznavanje hrvatskog mi je važno), jer volin kad dolazin u Hrvatsku, da znan jezik, da mogu razgovarati s babom i rodbinom (Ivica).

Zanimljivo je da su svi ispitanici odgovorili kako im je poznavanje hrvatskog jezika veoma važno te kako su hrvatski naučili prije nego engleski (iako su većinom istaknuli kako im je mnogo lakše pričati na engleskom). Primjetno je i korištenje hrvatskog nazivlja za članove obitelji na dijalektu mjesta iz kojeg su im roditelji došli (pr. baba, nona, ćaća, mater), unatoč

⁷² *What language did i speake when I was younger? Croatian and English. And with my parents and friends now? With my mama i speak English, with my dad mostly Croatian, baka Croatian and some of my friends speak Croatian, but I speak mostly English with my Croatian friends.... I'm not sure, I think I've learned Croatian first, but I'm not 100% sure... Yes, knowing Croatian is relevant to me“(Ivan).*

⁷⁴ *„Now, most of the time I speak English...but i spoke Croatian while i was a baby.... I've learned Croatian first, and when I was 5 I've learnt English and forgot Croatian (laughs)...Yes, knowing Croatian is very relevent to me, so I decided to take a course on Croaticum. But, my friends and family in Croatia were teasing me that I speak Croatian (after Croaticum) worse than before (laughs)“(Lana).*

provođenju intervjua na engleskom jeziku. Kazivači su hrvatski učili među obitelji te u tzv. Hrvatskoj školi, programu učenja hrvatskog jezika pri župi, dok je jedna kazivačica pohađala Croaticum na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.⁷⁵ Hrvatskim jezikom se služe u privatnoj sferi (među članovima obitelji te pojedinim prijateljima), dok se u ostalim situacijama koriste engleskim jezikom.

6.8. Političke i humanitarne aktivnosti Hrvata u Kanadi

Dvije su posljednje generacije hrvatskih useljenika posebice pridonijele intelektualnoj i duhovnoj regeneraciji hrvatske zajednice u Kanadi, naročito u očuvanju jezika, vjere i kulture. Kroz svoju političku aktivnost napravili su velike iskorake u pogledu akulturacije, budući da nisu nekritično prihvaćali asimilaciju i odbacivanje svoje „etničke prtljage“ (što je znao biti slučaj u prijašnjim generacijama, ali treba imati na umu i multikulturalističku politiku Kanade, koja je omogućila očuvanje kulturnih posebnosti različitih etničkih zajednica). U poslijeratnim godinama, stvaraju se potpuno nove socijalne, kulturne, župne i političke organizacije koje su služili zajednici. Tako već 1990. postoji 19 hrvatskih župa. U okviru tih župa djeluju i hrvatske škole, karitativna društva i nogometni savezi (usp. Ivanda Serdar, 1998: 83). Kanadsko društvo postaje tolerantnijim 1960- tih godina, što omogućava novim valovima imigracije lakši pristup i bolju integraciju u kanadski život, učenje engleskog jezika i lakše pristupanje profesionalnim zanimanjima. Prije ovog razdoblja, iz literature doznajemo kako su Hrvati znali biti diskriminirani po vjerskom i političkom opredjeljenju. Naime, za vrijeme Austro-Ugarske Mornarhije, s kojom je Kanada ratovala u Prvom svjetskom ratu, Hrvati kao dio monarhije su smatrani političkim neprijateljima. U političkim previranjima u Hrvatskoj sredinom dvadesetog stoljeća, kanadska vlada je dala podršku prvo partizanskim nastojanjima, dok su ustašku politiku osudili. No, nakon uspostavljanja komunizma u drugoj Jugoslaviji, Kanada, kao i SAD, provodi antikomunističku politiku. Stoga, možemo zaključiti kako Hrvati sredinom dvadesetog stoljeća nikako nisu bili u idealnoj poziciji u kanadskom društvu i često su bivali etiketirani kao ustaše ili pak partizani, neovisno o vremenu u kojem su doselili ili o razlozima zbog kojih su došli u Kanadu (ekonomski migranti s prijelaza stoljeća, op.a.), a podjele nisu zaobišle ni pripadnike hrvatske zajednice u Kanadi. Ovo se mijenja s mijenjanjem kanadske politike koja dopušta isticanje etničkog identiteta (vidi više u

⁷⁵ Croaticum. Centar za hrvatski kao drugi i strani jezik <http://croaticum.ffzg.unizg.hr/?lang=hr>

poglavlju „Multikulturalizam u Kanadi“) te uspostavljanjem povjerenja i suradnje između dviju podijeljenih frakcija unutar hrvatske zajednice. Čim se to dogodilo, počelo je s većim angažmanom i većim uspjehom Hrvata u kanadskoj politici. Osamdesetih godina sastaju se idući elementi: visokoobrazovana i svjesna mladež, krug utjecajnih intelektualaca, uspješni i utjecajni poslovni ljudi te pobuđeni interes za kanadsku politiku (usp. Šola, 1998:236-237). Jedan od političkih ciljeva hrvatske dijasfore u Kanadi bio je uspostavljanje hrvatske države, što se i ostvarilo 1991.

Hrvatsko iseljništvo uvelike je potpomoglo Hrvatsku u zadobivanju samostalnosti. Bitno je naglasiti da u SAD-u i Kanadi od početka rata u Hrvatskoj djeluju Humanitarian Funds (humanitarni fondovi) koji su u Hrvatsku slali hranu, odjeću, sanitetski materijal, lijekove i druge potrepštine (poput Charitable Help in Croatia, osnovan u ožujku 1991., dok je u Hrvatskoj osnovan Fond pomoći Hrvata iz dijasfore, također 1991.god.) u vrijednosti nekoliko desetaka milijuna kuna. Dojmljiv je i financijski doprinos američkih Hrvata tijekom rata: tisuće pojedinaca i organizacija dali su milijune dolara u izravnim novčanim donacijama za potrebe u Domovini. Nadalje, pojedini pripadnici dijasfore u Sjevernoj Americi su ulagali napore u upoznavanju američke javnosti i vlade sa stvarnim stanjem u Hrvatskoj (prvo za vrijeme Jugoslavije, a potom i za vrijeme Domovinskog rata). Nakon priznanja Hrvatske, glavni cilj lobiranja je bio ulazak Hrvatske u UN te informiranje svijeta o događanjima za vrijeme rata. Bilo je i onih koji su se uključili u obranu domovine. Prvi su otišli u rujnu 1990. u MUP u Vukovar, a nakon njih su slijedili i ostali koji su otišli 1991. u jedinice ZNG-a, HV-a te HVO-a. Napokon, kanadska vlada priznaje Hrvatsku 1. siječnja 1992., (SAD to čine 7. travnja 1992. godine), čemu su uvelike pridonijeli pripadnici hrvatskog iseljništva u Sjevernoj Americi (Ibid: 440-442, 446-447)⁷⁶.

Prema Shefferu, nakon što matična država dijasportske zajednice ostvari suverenost i samostalnost (odnosno, ukoliko dođe do uspostave države), dijaspora u tom slučaju svoje aktivnosti okreće prema ostvarivanju vlastitih interesa u domaćinskoj zemlji. Iako postoji nekoliko institucija koje se bave dijasporom, Batarelo smatra kako je njen utjecaj u domovini nezamjetan, a u domaćinskim zemljama nekadašnji stručnjaci za lobiranje su zamijenjeni službenom diplomacijom iz domovine (usp. Batarelo, 2013:49).

⁷⁶ Vidi više u Sopta, 2012:355-380.

6.9. Uloga kulturnoumjetničkih⁷⁷ društava u očuvanju hrvatskog identiteta u Kanadi

Nakon što kanadska federalna vlada usvaja politiku multikulturalizma 1971. godine, dolazi do novog zamaha u hrvatskim folklornim društvima diljem Kanade. Dvije godine nakon usvajanje te politike, Hrvati u Kanadi osnivaju Hrvatsko- kanadski folklorni savez⁷⁸ (HKFS), u svrhu organiziranja festivala i folklornih radionica za učitelje hrvatske glazbe i plesova te uskoro se razvija u jednu od najdinamičnijih i najbrojnijih hrvatskih organizacija u Kanadi. Savez okuplja oko četrdeset folklornih grupa iz otprilike trideset gradova i hrvatskih naseobina od oceana do oceana, a 1978. podijeljen je na Istočnu i Zapadnu Kanadu, zbog velikog broja sudionika i golemih razdaljina. Svake godine za dan Kanade, dakle treće nedjelje u svibnju, HKFS je organizirao festival koji je trajao dva dana, u svrhu promicanja hrv. kulture te upoznavanja Kanađana s hrvatskom kulturnom baštinom. Sedamnaesti festival Saveza održan je i u Hrvatskoj i u Kanadi, kao ostvarenje dugogodišnjeg sna. Osim folklornih sastava, postojala su i druga kulturna društva koja su promicala hrvatsku kulturnu baštinu, među kojima Hrvatsko žensko društvo „Katarina Zrinski“, osnovano 1957. u Torontu ima važnu ulogu (usp. Čizmić, Sopta, Šakić, 2005:152-153).

Danas u Kanadi djeluje oko 60 kulturnoumjetničkih društava koja su organizirana samostalno ili su vezana uz organizacije, društva i hrvatske župe. U Kanadi se od svih iseljeničkih zemalja najsustavnije njeguje hrvatski folklor, što je vidljivo i iz rezultata koje hrvatske grupe postižu na raznim natjecanjima etničkih folklornih skupina (TV show, humanitarne priredbe) i sl.⁷⁹

I danas kulturnoumjetnička društva imaju važnu ulogu u međusobnom upoznavanju Hrvata iz svijeta i domovine na raznim manifestacijama te njegovanju hrvatske tradicijske kulture: ispitanici ističu upravo ulogu susreta na folklornim manifestacijama s pripadnicima dijasporskih zajednica u Kanadi i SAD-u, ali i šire. Većina njih je bila aktivna ili je još aktivna u nekoj hrvatskoj kulturnoj udruzi u Kanadi:

⁷⁷ U literaturi koja se bavi kulturnoumjetničkim društvima hrvatskog iseljenništva u Kanadi, često se koristi termin folklorne skupine (društva), a sami kazivači kulturnoumjetnička društva nazivaju folklorom ili kolom.

⁷⁸ Pogledati detaljnije o aktivnostima i aktualnim programima na , <http://www.hkfsavez.com/>

⁷⁹ Državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske, <http://www.hrvatiizvanrh.hr/hr/hmiu/hrvatsko-iseljenistvo-u-kanadi/28#>, 23. kolovoza 2014.

- (1) „Nekada sam plesala Kolo, hrvatski folklor, no onda sam prestala, ali i dalje idem na sva hrvatska događanja u Hrvatskom centru.... i u hrvatsku crkvu... Mislim da je to dobar način za zadržavanje kontakta s hrvatskim tradicijama“ (Rosana)⁸⁰.
- (2) „U Vancouveru se dosta pripadnika hrvatske dijaspeore međusobno druži, tako da ste automatski prijatelj s Hrvatom. Čim sretnete Hrvata u Kanadi to podrazumijeva da ste najbolji prijatelji (smijeh). Upoznate Hrvate (iz drugih krajeva svijeta) na različitim događanjima. Na primjer, u Kanadi imate Hrvatski folklorni festival, kada svi Hrvati plešu Kolo i općenito, (Hrvati) dolaze u određeni grad i tamo ih upознаш i uspostaviš veze s dijasporom u Kanadi i SAD-u...tako da- da!“ (o poznavanju drugih pripadnika hrvatske dijaspeore) (Kathy).⁸¹

Sl.5. HKFS u Zagrebu, 1997.god.

Sl.6. Hrvatski folklorni ansambl u Kanadi

Osim kulturnoumjetničkih društava (U Vancouveru dominira folklorni sastav Hrvatski vitezovi), kazivači su istaknuli ulogu Hrvatskog kulturnog centra u Vancouveru⁸², gdje se pripadnici folklorne skupine okupljaju i vježbaju, ali i gdje se organiziraju različite kulturne, zabavne ili sportske manifestacije, kada se Hrvati u Kanadi imaju prilike međusobno družiti. Nadalje, Hrvati u Vancouveru uglavnom organiziraju svadbe i krštenja u prostorijama Hrvatskog kulturnog centra.

- (1) Rekla bih da Hrvati čine 90% mojih prijatelja i svi plešemo kolo ili idemo u hrvatsku crkvu. Odrastali smo zajedno i 90% njih su Hrvati. Često sam u Hrvatskom kulturnom

⁸⁰ „I used to dance Kolo, hrvatski folklor and then I stopped, but I still go to all the Croatian events at Hrvatski centar...and a Croatian church... I think it's a good way to keep in touch with Croatian traditions“ (Rosana).

⁸¹ „Lots of Croatian diaspora hang out here in Vancouver, so you are automatically friends with Croatian, as soon as you see Croatian in Canada it means that you are best friends (laugh)... And you meet Croatian (from others part of the world) on different events. For example, in Canada, they will have a Croatian folklore festival, when all Croats that dance Kolo and in general will come to certain city and you will meet them and you'll develop relationships with diasporas in Canada and in States...so, yeah“(about knowing other members of diaspora)“ (Kathy).

⁸² Više o ponudi i aktivnostima HKC-a u Vancouveru na <http://www.croatiancentre.com>

centru, jer tamo vježbamo kolo te također podučavam mlađu djecu plesanju kola (Marina)..⁸³

- (2) Da, imam poznanstva među dijasporama (hrvatskim dijasporskim zajednicama, op.a.)... Upoznali smo se kroz kolo i festivale kola (folklorne festivale, op.a.)... S onima diljem svijeta održavam kontakt putem Facebooka ili Watsapp-a (društvene mreže i aplikacije za internetsku instant komunikaciju, op.a.) Provodimo zajedničko vrijeme plešući kolo ili idemo na zabave kada se vidimo par puta godišnje. U Vancouveru idem u Hrvatski kulturni centar na zabave, poput ribarske večeri, za svetog Stjepana, 10. travnja (datum uspostavljanja NDH, op.a.), Antunovo...također prikazuju nogometne utakmice na projektoru kada igra Hrvatska nogometna reprezentacija na Svjetskom ili Europskom prvenstvu i to su ujedno događaji na kojima provodim vrijeme sa svojim hrvatskim vršnjacima (Tina)⁸⁴.
- (3) Kada se odvijaju događaji poput vjenčanja ili krštenja, onda se to organizira u Hrvatskom domu (Hrvatskom kulturnom centru, op.a.) (Ante).⁸⁵

Sl.7. Folklorni ansambl Alojzije Stepinac

Sl.8. Nastup folkloraša u Kanadi

⁸³ I would say 90% of my friends are Croatian, so we all kind of dance Kolo, or go to Church...Croatian church. I've grew up with them kind of thing, but 90% of them are Croatian. I'm very often in Croatian Cultural Center, because we practice Kolo there and I also teach Kolo younger kids....so, I'm there at least twice a week (Marina).

⁸⁴ Yes I have acquaintances from the diaspora...We have met through kolo at kolo festivals... The ones around the world we keep in touch through Facebook and whatsapp. We spend our time together at kolo dancers and "zabave" when we see each other a few times a year. In Vancouver, I go to the Croatian Cultural Centre for zabave.... such as ribarska večer, sveti Stjepan, deseti travanj, Antunovo... and they also show soccer games on the projector screen when the Croatian soccer team plays on World Cup or Euro cup and it is at these events in which I spend time with other Croatians my age (Tina)

⁸⁵ When there's event like baptising or wedding, we'll have that at Croatian home (Ante).

6.10. Sportski doprinosi

Hrvatski iseljenici dali su značajan doprinos razvoju nogometa u Kanadi. Najuspješniji hrvatski nogometni klub u Kanadi je Croatia-Toronto⁸⁶, koji je 1976. osvojio prvenstvo Sjevernoameričke lige. Osim Croatia- Toronta, uspješni su bili i idući klubovi: „Croatia“ Hamilton; „Velebit“, Oakville; „Croatian Adria“, Sudbury; Croatia“, Vancouver; „Croatia“, Windsor i drugi. Evidentno je korišteno imena Croatia, kako bi se istaknula nacionalna pripadnost i prezentiranje etno-nacionalnog identiteta u Kanadi i na međunarodnim susretima. Nadalje, Hrvati u Kanadi dali su velik doprinos i ostalim sportovima te su desetine mladih kanadskih Hrvata bili poznati sportaši (primjerice Joe Šakić, superzvijezda hokeja; George Chuvalo- boksač u teškoj kategoriji i dr.)(usp. Čizmić, Sopta, Šakić, 2005:153-155).

Sl.9. FC Croatia-Toronto, 2012.

Sl.10. Logo NK Croatia- Toronto

Sl.4. Joe Sakic, hokejaš

Sl.5. George Chuvalo, boksač

Generičko svojstvo čovjeka da se natječe i bavi sportom, preko organizirane aktivnosti sportskih i društvenih/državnih organizacija, prevodi se u obilježje zajednice, a sportska načela, norme i vrijednosti postaju njezini imanentni sadržaji (Selhanović 2007: 97). Jedan od

⁸⁶ Vidi više na Croatia-Toronto, <http://www.torontocroatia.com/>

načina identificiranja s Hrvatskom među dijasporom je i podržavanje hrvatskih nacionalnih reprezentacija i hrvatskih sportaša, posebice na većim međunarodnim natjecanjima:

- (1) „Pratim (hrvatski) sport, ali samo „važnije“....nogomet, ili ukoliko se održava Svjetsko prvenstvo u rukometu. Podržavam hrvatske i kanadske sportaše i timove, no da igraju Hrvatska i Kanada, navijala bih za Hrvatsku“ (Ana)⁸⁷.

Višestrukost etno-nacionalnog identiteta vidljiva je i u službenim obilježjima sportskih klubova, poput loga ili grbova, koji sadržavaju hrvatske (najčešće uzorak šahovnice) i kanadske elemente, poput javorovog lista koji se nalazi na zastavi Kanade (usporedi sl.3).

6.11. Izdavačke aktivnosti

Kao i u drugim krajevima svijeta gdje su živjeli Hrvati, tako su i u Kanadi bili tiskani godišnjaci. Ta su redovna izdanja redovito bila, baš kao i novine, glasila političkih stranaka ili političkih i kulturnih udruga. U njima se nalaze prilozi o životu Hrvata u Kandi, ali i prilozi o povijesti Hrvata te o društvenim, kulturnim i političkim prilikama u Hrvatskoj. Hrvatski tisak u Kanadi u novije je doba u opadanju. Listovi i godišnjaci se prestaju tiskati nakon stvaranja neovisne hrvatske države. Od istaknutih hrvatskih novina koje su se tiskale/ se tiskaju u Kanadi, najstariji je „Kanadski glas“, koji je promijenio ime u „Hrvatski glas“ 1932., a i danas izlazi pod imenom „Glasnik“⁸⁸. Različite političke opcije u domovini bile su zastupljene u hrvatskom izdavaštvu u Kanadi. Glasilo koje je podržavalo ideje onih aktivnih u radničkom pokretu bilo je „Borba“ (prvi put izlazi 1930. te mijenja ime u „Slobodna misao“, „Novosti“, „Jedinstvo“) do 1971., kada ostaje pod imenom „Naše novine“. Glasilo Ujedinjenih Hrvata Kanade koje je počelo izlaziti 1960. zvalo se „Nezavisna država Hrvatska“, a favoriziralo je Pavelićeve ideje. Čizmić et al. smatraju da su izdavačke aktivnosti uglavnom bile refleksija politike koju bi glasila podupirala, dok objektivno i kritično novinarstvo uglavnom ne bi zaživjelo zbog manjka financijskih sredstava (usp. Čizmić, Sopta, Šakić, 2005:156-158).

Od poznatih glasila na hrvatskom jeziku, u Kanadi danas izlaze: Hrvatski glas, Glasnik HSS-a, Naša nada, Zajedničar, Oluja, Matica Hrvatska⁸⁹. Od sredstava javnog priopćavanja na području Kanade djeluje više hrvatskih radio-postaja:

⁸⁷ „I follow the (Croatian) sports, just the big one...soccer, or if there's a world event for handbal. I support both Croatian and Canadian athletes and teams, but if there's big game between Croatia and Canada, i would cheer for Croatia “ (Ana).

⁸⁸ Vidi više na IHRC Croatian American Periodicals. <http://www.ihrc.umn.edu/research/periodicals/croatian.php>

⁸⁹ Državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske, <http://www.hrvatiizvanrh.hr/hr/hmiu/hrvatsko-iseljenistvo-u-kanadi/28#>, 24.kolovoza 2014.)

- Croatian Radio Program Edmonton
- Hrvatski radio program 90.0 FM
- Hrvatski radio program CHIN FM 100,7
- Radio Domobran
- Croatian Information Radio
- Hrvatski radio Vancouver, 1470 AM
- Hrvatski radio program Calgary 90.9 FM

Osnutkom hrvatske države, interes izdavača i čitatelja za emigrantska izdanja je iz razumljivih razloga popustio. Najveću nakladu ima tjedno dvojezično glasilo HBZ "Zajedničar" s 48 000 primjeraka. S tom nakladom je pokriven samo sjeverno-američki kontinent i to isključivo članovi ove stare hrvatske potporne organizacije. Od velike je važnosti napomenuti i tjedne biltene župa koje također daju najnovije informacije o zbivanjima u Domovini⁹⁰

Navedene udruge i organizacije mogu posvjedočiti o kontinuumu i ustrajnosti hrvatskih iseljeničkih zajednica koje čuvaju svijest o svom etničkom porijeklu te nacionalnom identitetu unutar drugih dominantnih kultura. Hrvatska dijaspora može biti značajni doprinositelj kulturnom i ekonomskom prosperitetu domaćinske zemlje (u ovom slučaju Kanade) te može imati funkciju mosta između domaćinskih zemalja s jedne strane i domovine i internacionalnih aktera s druge strane. Pokretanje i razvoj ovih mreža može osigurati značajne kulturne, ekonomske, znanstvene i političke beneficije za sve uključene stranke.

6.12. Stereotipovi i diskriminacija vs. integracija

Šakić smatra da se pripadnici hrvatske dijaspore susreću s nekoliko oblika diskriminacije i stereotipova, i to uglavnom u Hrvatskoj te razmatra nekoliko vidova integracije kako bi se pospješila suradnja između Hrvata u domovini i hrvatske dijaspore: politička integracija, koja je uzapredovala uspostavljanjem hrvatske države; domovinska integracija, koja podrazumijeva i povratak većeg broja Hrvata izvan domovine koji mogu zaustaviti poboljšati demografsku sliku Hrvatske; gospodarska integracija, koja bi olakšala i pospješila investiranje dijaspore u domovinu; te kulturna integracija, koja se temelji na uvažavanju bogatstva tako

⁹⁰ Državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske, <http://www.hrvatiizvanrh.hr/hr/hmiu/hrvatsko-iseljenistvo-u-kanadi/28#>, 24.kolovoza 2014.)

oblikovanih kulturnih raznolikosti s hrvatskom kulturnom okosnicom (usp. Šakić, 1998:15-18). Koser također navodi beneficije kojima dijaspora može doprinijeti matičnoj zemlji, ne samo na ekonomskom, nego i kulturnom, socijalnom i političkom planu, no ističe kako su često na čelu dijaspora educirane elite, što se manifestira u njihovoj prezentaciji prema vani, ali i određuje njihove doprinose domaćinskoj i matičnoj zemlji (pr. kroz gospodarske investicije) (usp. Koser, 2007:49-50).

Pri upitu jesu li bili izloženi bilo kojoj formi stereotipa i diskriminacije na osnovi njihova etno-nacionalnog identiteta u Hrvatskoj ili Kanadi, tek nekoliko kazivača je dalo pozitivan odgovor.

Marina tako navodi: „Ponekad iskrсну takve stvari, posebice kad se radi o politici, ali ne sviđaju mi se takve rasprave jer nisam previše educirana o tom području. Ali da, ponekad ljudi komentiraju rat i takve teme (Domovinski, op.a.). Kanađani...primjerice moji učitelji su znali nabaciti 'teške' komentare na takvu temu⁹¹, dok je Ana opisala jedno svoje neugodno iskustvo na Olimpijskim igrama: “Bile su Olimpijske igre u Vancouveru i mislim da je Ivica Kostelić osvojio medalju u skijanju...ili je to bila Janica, tkogod...Dakle, nosila sam hrvatski šal, a u mojoj blizini su bili neki srpski mladići... i...I ismijavali su moj šal, bili su zlobni i gotovo su me preplašili, a ja sam razmišljala:„Jel' se vi to zezate?!“ Tako da se takvo nešto zna dogoditi ponekad (diskriminacija), ali to je zato što se mnogo ljudi preselilo u Kanadu za vrijeme rata (Hrvata i Srba, op.a.)...Da sam dečko, vjerojatno bi se dogodile gore stvari, ali cura sam pa nisu mogli učiniti puno toga, a da ne izgledaju kao idioti (Ana).⁹², što ide u prilog tezi da iseljeničke zajednice animozitete prema pojedinim etničkim skupinama prenose i u domaćinska društva⁹³.

⁹¹ „Sometimes things will come up (about experiencing any form of discrimination and stereotypes) when it comes to politics, but I don't like those arguments because I'm not very educated on it. But, yes, sometimes people will make some comments about the war and stuff like that. Canadians...for example, my teachers would make big comments about stuff like that“

⁹² „It was world's Olympics in Vancouver and I think Ivica Kostelić won something for skiing....or Janica or who ever was... So, i was wearing Croatian scarf and there was a bunch of Serbian boys, they were like...they were making fun of me for wearing a Croatian šal, they were mean, they almoust scared me a little bit. And I was like, are you kidding me?! So, yeah, that's something that happens on occasion, but it's because a lot of people that moved to Canada, moved during the war...And, if I were a boy, it would probably be a bad thing, but I'm a girl so there was no a lot of things that they could do, do to me and make themselves not look like an idiots“Bile su Olimpijske igre u Vancouveru i mislim da je Ivica Kostelić osvojio medalju u skijanju...ili je to bila Janica, tkogod...Dakle, nosila sam hrvatski šal, a u mojoj blizini su bili neki srpski mladići... i...I ismijavali su moj šal, bili su zlobni i gotovo su me preplašili, a ja sam razmišljala „jel' se vi to zezate?!“ Tako da se takvo nešto zna dogoditi ponekad (diskriminacija), ali to je zato što se mnogo ljudi preselilo u Kanadu za vrijeme rata (Hrvata i Srba, op.a.)...Da sam dečko, vjerojatno bi se dogodile gore stvari, ali cura sam pa nisu mogli učiniti puno toga, a da ne izgledaju kao idioti (Ana).

⁹³ U razgovoru s povratnicom iz Australije sam saznala za slična iskustva.

Kazivači nisu spomenuli eventualna negativna iskustva u Hrvatskoj, što ne znači da stereotipi o hrvatskoj dijaspori doista ne postoje u domovini⁹⁴, no to nije tema ovog rada. Prezentacija integracije dijaspore kao transnacije i vitalne komponente hrvatskog nacionalnog bića možda je i postojala u ratnim godinama, ali nakon toga „ostaje tek retorika o jedinstvu svih Hrvata i njihovoj političkoj integraciji kroz različite oblike transnacionalnih aranžmana, međutim i ta retorika se sve rjeđe pojavljuje, a hrvatske manjine u drugim zemljama praktički nestaju iz javnog diskursa u domovini“ (Božić, 2012:13).

6.13. Mogućnost 'povratka' u Hrvatsku

Drugu generaciju migranata teško možemo nazvati „povratnicima“, budući da oni „*imigriraju* u zemlju svojih predaka, a *ne vraćaju se* u zemlju svog rođenja ili nekadašnjega života“ (Čapo Žmegač, 2010:14). Novija istraživanja (v. između ostalih King 2000; Stefansson 2004b, 2004c; Constable 2004; Tsuda 2004; Winland 2007) ustanovila su da povratak nije nedvosmislen i jednostavan te su razvila temu njegove ambivalentnosti, i u prvoj i u kasnijim generacijama migranata povratnika (usp. Gmelch 1980). Proučavanje "povratka" u domovinu tzv. druge generacije migranata, koju zbog „podrijetla svojih roditelja smatraju i vlastitom zemljom podrijetla – za čije su proučavanje stvoreni novi termini: "ancestralna migracija" (*ancestral migration*, King 2000) i "migracija zbog korijena" (*roots migration*, Wessendorf 2007) – pokazala su da zamišljena domovina, zemlja roditeljske čežnje i nostalgije, ne ispunjava njihova očekivanja“ (Ibid:15).

Goss navodi kako je odgovor na potonje pitanje zapravo već riješeno osnivanjem neovisne, demokratske države Hrvatske čija dijaspora napokon ima vlastiti nacionalni identitet, nešto o čemu su pripadnici stare emigracije mogli samo sanjati. Dok su neki od njih nastojali očuvati hrvatski jezik i tradicije u novoj domovini, „politička emigracija zaslužna je što se zamisao slobodne Hrvatske nikad nije ugasila na sjevernoameričkom kontinentu“. Danas dio emigranta, odnosno većim dijelom njihovo potomstvo, djeluje u politički usmjerenim udrugama poput CAA (Croatian American Association), te unutar Hrvatske katoličke zajednice (usp. Goss, 1998:321-323). Među kazivačima postoje oni kod kojih je tzv. 'mit o povratku' još uvijek izražen, što je uglavnom karakteristika prve generacije iseljenika, dok

⁹⁴ Npr., aktualni događaj u hrvatskoj javnosti je pobjeda Marina Čilića na US Open-u, a njegov sportski uspjeh ubrzo su popratila medijska prepucavanja o njegovoj nacionalnosti, budući da je Hrvat rođen u Bosni i Hercegovini. Prisjetimo se i rasprava vođenih u Saboru o pravima glasanja Dijaspore na hrvatskim političkim izborima i popratnim medijskim sadržajem.

neki smatraju da je održavanje spona s Hrvatskom (kroz poznavanje jezika, posjećivanje hrvatskih sportskih, glazbenih, kulturnih manifestacija te eventualnog angažmana u iseljeničkim udrugama) i posjećivanje rodbine u domovini⁹⁵ dovoljno te ne razmatraju trajni 'povratak' u Hrvatsku:

- (1) Razmatrala sam trajni povratak u Hrvatsku, kad bih mogla pronaći posao i zadržati svoj stil života tamo, što je jako teško...već sam pokušala! Ali, to je nešto o čemu sam već razmišljala i ta vrata će uvijek ostati otvorena te ukoliko nađem nešto za ugodan život, vratit ću se (Lana)⁹⁶.
- (2) Rekla bih da je volim kao mjesto za odmor. Volim ići tamo (u Hrvatsku), posjećivati moju obitelj, vidjeti zemlju, ali mislim da nikad ne bih živjela tamo (Kathy).⁹⁷
- (3) Ne mislim da hoću („vratiti“ se za stalno u Hrvatsku, op.a.). Možda kada odem u mirovinu, ali živjet ću u Kanadi (dotad). Volim ići u Hrvatsku preko ljeta, ali ne znam bi li se preselio tamo (Ante).⁹⁸
- (4) Razmatrala sam trajni povratak (u Hrvatsku, op.a.), zapravo sam se prijavila i primljena sam na program na engleskom jeziku Medicinskog fakulteta na Sveučilištu u Splitu i Zagrebu te ću pohađati program u Splitu, počevši od ovog listopada (2014.god., op.a.) (Tina).⁹⁹

Treba imati na umu da su kazivači mobilniji nego njihovi roditelji ili možda generacije koje su se doseljavale u Kanadu prvom polovicom dvadesetog stoljeća te su svi bili (i više puta) u Hrvatskoj, stoga su i njihovi stavovi o Hrvatskoj izgrađeni na temelju stvarnih iskustava, a ne mitskih predodžbi o „zemlji njihovih otaca“, što ih čini pravim transmigrantima, koji stvaraju takva društvena polja što premošćuju zemljopisne, kulturne i političke granice „djeluju, odlučuju, osjećaju se pozvanima i razvijaju identitete unutar društvenih mreža koje ih istodobno povezuju s dvama ili više društava“ (Glick Shiller i sur. u Čapo Žmegač, 2003:118).

⁹⁵ Većina njih dolazi u Hrvatsku na ljetovanje kod rodbine, što je u skladu s prepoznatljivošću Hrvatske kao *top* svjetske turističke destinacije.

⁹⁶ „I have considered permanent return to Croatia if i could find work and sustained my lifestyle there, wich is very difficult.... I've tried it! But it's something I've been considering and those doors are always opet for me if I'm ever to find something to live confortambly, I will“ (Lana).

⁹⁷ „I love it for vacation (Croatia), that's what I would say, so..I love go there, visiting my family, see the country, but I think I would never lived there“ (Kathy).

⁹⁸ „I don't think so (about permanent return to Croatia). Maby when i retire, but I'll live in Canada. I like going to Hrvatska for the summer, but I don't know if I would move there“ (Ante).

⁹⁹ I have considered permanent return, and I have actually applied and been accepted to medical studies in English program and the University of Split and Zagreb and will be attending the program in Split commencing this October (Tina).

- (1) (Po pitanju razlike o Hrvatskoj o kojoj su slušali u Kanadi te Hrvatske koju su doživjeli) Ne znam mogu li odgovoriti na to pitanje jer idem tamo (u Hrvatsku) otkako sam bila jako mala, tako da nije bilo iznenađenja, ili kao da sam iznenada 'ubačena' ondje. Imala sam priliku vidjeti kako se stvari razvijaju u Hrvatskoj...Da, smatram se dijelom dijaspore i mislim da je to jako bitno u kreiranju mog identiteta općenito“ (Marina).¹⁰⁰
- (2) Rekla bih da se smatram dijelom dijaspore, Hrvaticom koja živi u Kanadi. Mislim da je to bitno (njen hrvatski etno- nacionalni identitet, op.a.), iako nisam rođena ili odrasla u Hrvatskoj, još se držim korijena i tradicija svoje rodbine, zbog toga što je cijela moja obitelj hrvatskog porijekla, i njima je, kao i meni, jako važno razumijeti odakle dolazimo jer nas to čini onim što jesmo (Tina)¹⁰¹.

6.14. Translokalnost

Čapo Žmegač napominje kako je specifičan kontekst transnacionalnih praksi trans-lokalan te ga čine transmigranti koji povezuju lokalitet iz kojeg dolaze s lokalitetom u koji su migrirali, stoga je translokalnost proces koji stvara društvene prostore s višemjesnom zemljopisnom orijentacijom te predlaže upotrebu termina „međudržavne translokalnosti“ umjesto termina transnacionalnost ili transnacionalizam (2003:119).

Povrzanović Frykman predlaže preusmjeravanje interesa za predmete kao reprezentaciju društvenih odnosa prema samoj materijalnosti predmeta u transnacionalnim migracijskim kontekstima. Više pažnje valja posvetiti onome što ljudi čine da bi održali veze kojima su konstituirani transnacionalni društveni prostori. Te su veze bitno materijalno određene, a često i ovisne o predmetima koje migranti nose, šalju, primaju i koriste. Primarnost istraživačkog fokusa na diskurse identiteta i pripadanja upitna je; razumijevanje bivanja – praksi i iskustava u kojima predmeti igraju važnu ulogu – nužno je za razumijevanje načina na koji ljudi (p)ostaju akterima u transnacionalnim društvenim prostorima (Povrzanović Frykman, 2010:39). Konceptualizirajući simultanost života migranata u transnacionalnim društvenim prostorima, Peggy Lewitt i Nina Glick Schiller (2004) razlikuju:

¹⁰⁰(On differences between Croatia they've heard about and actual Croatia) *I don't know if I can answer that because I've been going there since I was really small, so it's not like I came there and was like: „Ohh, surprise!“ , or like I was thrown into it. I had a chance to see how things have been developing in Croatia.... Yes, I consider myself a part of diaspora and find that to be really important in creating my identity in general“ (Marina).*

¹⁰¹*I would say I consider myself as part of the diaspora, a Croatian living in Canada. I think it's important that even though I wasn't born or raised in Croatia, I still hold to the roots and traditions of my relatives, because my whole family is of Croatian descent, and it's important to them and to me to understand where I come from because this makes me who I am (Tina).*

načine bivanja – društvene odnose i prakse u koje su pojedinci uključeni u svojem svakodnevnom životu i načine pripadanja – prakse koje određuju ili ukazuju na identitet koji demonstrira svjesnu povezanost s određenom skupinom. Istraživanje onoga što ljudi čine s predmetima i zbog njih može nam pružiti uvid u njihove načine bivanja u transnacionalnim društvenim prostorima koje nećemo shvatiti ako smo prvenstveno usredotočeni na njihove načine pripadanja (Ibid:41). Kao što je prethodno konstatirano, svi sudionici ispitivanja su posjetili Hrvatsku u više navrata, stoga ih možemo označiti kao transmigrante, ljude koji redovno odražavaju veze s dva ili više društava (ovom slučaju barem hrvatskog i kanadskog). Osim uobičajenih predmeta kojima ističu svoju hrvatsku nacionalnu pripadnost (zastava, grb, uzorak šahovnice, poput šalova, majica, rekvizita za bodrenje hrvatskih sportaša i nacionalnih sportskih timova), doma posjeduju i mnoštvo stvari koje nemaju direktne poveznice s etno-nacionalnim identitetom, ali njihovo prenošenje iz društva u društvo ima poseban značaj za transmigrante ili pak posjeduje sentimentalnu vrijednost kojom kazivači nastoje „podomaćiti“ svoj kanadski dom.

- (1) Jedna stvar koju moram donijeti natrag (u Kanadu iz Hrvatske op.a.) je ono za kavu...ona tećica (misli na džezvu, op.a.)... Milka čokolada, MORAM je donijeti ovamo, jer je nemamo u svakoj trgovini i jako je teško pronaći... Ne mogu se sjetiti ničeg više (što je donijela iz Hrvatske, op.a.), ali imam mnogo stvari iz Hrvatske doma (Rosana).¹⁰²
- (2) Uuuu, bunch of stuff (donosi hrpu stvari iz Hrvatske, op.a.), everything....majice, rukave ... svaki put kad ja vratim od Hrvatske, ja uvijek dođem sa puni kufer. Ima 5-6 sirovi unutra (smijeh), očenaše, majicas and so on ¹⁰³(Ivica).
- (3) Da, imamo sve to (hrvatska nacionalna obilježja doma). Imamo hrvatsku zastavu, satove s (motivom op.a.) grb, šalove...(Michael)¹⁰⁴.

Iz prethodnih poglavlja zaključujemo kako identitet nipošto nije statična i koherentna kategorija koja ostaje nepromijenjiva tokom cijelog života. Naprotiv, identitet je dinamičan, fluidan, nužno je višestruk, što se manifestira kroz lokalne, regionalne, etničke, nacionalne i druge razine. Etno-nacionalni identitet nije iznimka: kao što smo mogli vidjeti u prethodnom poglavlju, etnički identitet sadrži elemente primoridijalnog te se pojedinci mogu snažno

¹⁰² *The one thing I always have to bring back (from Croatia) is that for kava...ona tećica,... Milka Chocolate, I MUST bring them here, we don't have it in every store and it's difficult to find it here... I can't think of anything else I brought, but there's a lot of stuff from Croatia at home (Rosana).*

¹⁰³ Uuuu, imam hrpu stvari (iz Hrvatske), sve...majice, rukave (majice dugih rukava, op.a.)...svaki put po povratku iz Hrvatske donosim puni kufer. Unutra ima barem 5-6 sireva (smijeh), krunica, odjeće itd. (Michael).

¹⁰⁴ *Yeah, we have all that (Croatian national features) We have Croatian flags, we have clocks with the grb on it, šal/scarves...(Michael).*

identificirati po njemu (pobuđuje snažne emocije), no on nipošto nije nepromijenjiv, što se najbolje može vidjeti na primjeru transnacionalnih zajednica, posebice druge generacije.

Vertovec (1999.) dodaje kako su estetski stilovi, identifikacije i afiniteti, ponašanja, glazbeni žanrovi, jezični uzorci, moralnost, religijske prakse i dr. kulturni fenomeni globalizirani, kozmopolitski i hibridniji no ikad prije, što se posebice ističe kod mladeži transnacionalnih zajednica, čija je primarna socijalizacija smještena unutar više kulturalnih polja i čije su forme kulturnog izražavanja i identiteta često samosvjesno odabrane, sinkretizirane i ustanovljene iz više kulturnih naslijeđa. Ta svijest o multilokalnosti kod dijaspora stimulira potrebu za povezivanjem s onima 'ovamo' i 'onamo' i koji dijele iste 'rute putovanja' i 'korijene'. U cyberspace-u, dijaspora ima više no ikad mogućnost održavanja zajedništva ili revitaliziranja zajedništva putem zajedničkog imaginarija (Vertovec u Batarelu, 2013:93).

- (1) Da, osjećam se kao dio dijaspora...Osjećam se povezano s ostalim hrvatskim zajednicama diljem svijeta, posebice s onom u Kaliforniji. Upoznali smo se na folklornim festivalima. Rekla bih da ih osobno poznajem najmanje pedeset, imaju poprilično veliku zajednicu tamo (u Kaliforniji). Također znam i ljude u Calgaryu, oni isto imaju veliku zajednicu....Edmonton, Winnipeg... i Victoria. Zajednica u Victoriji je veoma malena, ali ostale su podosta velike. Upoznala sam ih (druge pripadnike dijaspora u Kanadi i šire) uglavnom putem folklora (Marina)¹⁰⁵.

Svi se ispitanici služe društvenim mrežama te različitim oblicima instantne internetske komunikacije kako bi održali kontakt s članovima obitelji i prijateljima u Hrvatskoj te su mahom članovi grupa na Facebook-u¹⁰⁶ kojima potvrđuju i hrvatski etno-nacionalni identitet (pr. Hrvati u Kanadi, Hrvati u Torontu, Hrvati u Vancouveru, Hrvati u Ontariu: grupe na lokalnoj, regionalnoj te nacionalnoj razini). Osim toga, ove grupe služe kao pravi primjer migrantskih mreža u kojima Hrvati u Kanadi (prva, druga, pa čak i treća generacija) pomažu zainteresiranima u Hrvatskoj da pronađu posao¹⁰⁷ te da ih informiraju o stanju u Kanadi (odlukama vlade koje utječu na manjine i imigrantsku politiku, ponudu i potražnju poslova,

¹⁰⁵ „Yes, I feel as a part of diaspora...I feel connected with other Croatian communities around the world, especially the one in California...we met through the Kolo festivals...I would say I know at least 50 of them personally, they have really big community down there and then I also know people in Calgary, they also have big community...Edmonton, Winnipeg,...and Victoria. Victoria's community is really small and the rest of them are really big. I've met them mostly through the Kolo“ (Marina).

¹⁰⁶(Hrvati u Kanadi, <https://www.facebook.com/groups/639232369466669/>; Hrvati u Vancouveru, <https://www.facebook.com/groups/390383031029908/>)

¹⁰⁷ Za potrebe istraživanja, autorica je zatražila pristup inače „zatvorenim“ grupama na Facebooku, kojima se može pristupiti samo uz dopuštenje administratora, što je omogućilo uvid u međusobno pomaganje u pronalasku posla, smještaja i relevantnih informacija između Hrvata u Kanadi te kanadskih Hrvata s Hrvatima u domovini, a koji su zainteresirani za odlazak u Kanadu i/ili žele održati kontakt s rodbinom ili prijateljima i na taj način.

mogućnosti smještaja itd.), dok u isto vrijeme dijele i vijesti iz Hrvatske: političko stanje, sportske uspjehe, prirodne ljepote Hrvatske i sl.

- (1) Da, održavam kontakt s Anom (sestričnom u 1. koljenu) posebice, razgovaramo telefonski na Viber-u (aplikacija za instant poruke). Razgovaramo svako par dana. Ali opet, s drugim članovima obitelji sam samo prijatelj na Facebook-u, vidiš što lajkaju, što „dijele“, pročitaš što imaju za reći; tako da ako se to računa (kontakt u cyber prostoru)... Ali, i to je način da ostanemo u kontaktu....Na Facebook-u (Ivan)¹⁰⁸.
- (2) Da, imam rodbinu u Hrvatskoj i održavam kontakt s njima. Moja baba. Moja nona, moja tetka i svi moji rođaci žive tamo- svi s tatine strane. Imam blisku rodbinu i u Kanadi, ali to je s mamine strane. Moja baba, s tatine strane je tamo (u Hrvatskoj). Zovem babu (telefonski) otprilike jednom mjesečno...a sa strinom i rođacima se čujem preko Facebook-a (Ana)¹⁰⁹.

Internet omogućuje da druga generacija trenutačno dobije informacije o Hrvatskoj, kao i o programima za dijasporu koji se provode u domovini: ljetni kampovi, škole i sl., no na upit jesu li upoznati s tim programima, odgovor je uglavnom bio negativan. Čak je i kazivačica koja je bila na studentskoj razmjeni i pohađala Croaticum istaknula poteškoće pri dobivanju relevantnih informacija za pohađanje tih programa:

- (1) Da, posjetila sam Hrvatsku i čula sam za Croaticum, zapravo sam ga i pohađala i svjesna sam i ostalih programa koji se organiziraju za Dijasporu ljeti, stvar je istraživanja, iako sam imala poteškoća kad sam nastojala doći do informacija online. Jedini je razlog zbog kojeg sam bila upoznata s Croaticum-om što ga je moja prijateljica pohađala prije mene. Kada sam išla za ozbiljno pretražiti kako da se uključim, kako se registrirati i naći školarinu, bilo je zbilja teško i zahtijevalo je mnogo vremena (Lana).¹¹⁰

¹⁰⁸ *Yes, I maintain contact with Ana (first cousin) especially, we talk through our phone, on Viber (Instant-messaging application). We talk probably every couple of days. But then, with other family just being on Facebook, you see what they like, you see what they share, you read what they say, so if that helps or not, but it's also kind of way we keep in touch...on facebook (Ivan).*

¹⁰⁹ *„Yes, I have relatives in Croatia and I maintain contact with them...My grandma, my nona, my uncle, my aunt and all my cousins live there- everyone from my dad's side. I have close relatives in Canada also, but that's from my mother's side. My baba, from my father's side is over there (in Croatia). I call my baba, I would say once a month...and then, my strina and my cousins, I message them on Facebook“ (Ana).*

¹¹⁰ *„Yes, I have visited Croatia and I heard of Croaticum, I actually attended it and I'm aware of other programmes they have in the summer for Diaspora, just a matter of researching them, although it was hard to find when I looked into it. ..I had difficulties finding information online. The only reason I've learnt about Croaticum is because one of my friends did it. When I actually went to search how to enroll, how to register and how to find scholarship works it was really difficult and it took a lot of time“ (Lana).*

Sheffer (1986.) smatra kako dijaspora mogu biti značajni doprinositelji kulturi i ekonomskom prosperitetu domaćinske zemlje te mogu imati funkciju mosta između domaćinskih društava s jedne strane te njihovih domovina i internacionalnih aktera s druge. Razmjena preko ovih mreža može osigurati značajne kulturne, ekonomske, znanstvene i političke beneficije svim uključenim stranama (usp. Batarelo, 2013:51), stoga je bitno aktualizirati pitanje hrvatskih manjina u drugim državama svijeta, posebice kada uočavamo snažnu povezanost sa zemljom porijekla čak i među drugom generacijom. Možemo vidjeti kako su se Hrvati uspjeli uspješno integrirati u kanadsko društvo i osigurati uzlaznu socijalnu mobilnost i bolje uvjete života za sebe i svoju obitelj, što bi teško postigli da su ostali u domovini. No, iako su punopravni kanadski državljani, uspjeli su održati veze s domovinom kroz političke, humanitarne, kulturne, religijske i sportske udruge, posebice od druge polovice 20. stoljeća na ovamo, čemu je pridonijelo i bolje organiziranje Hrvata u Kanadi vođenih obrazovanim kadrom. Temelji koji su tada postavljeni, omogućili su prenošenje hrvatskog etno- nacionalog identiteta te nastavljanje hrvatske dijaspora u Kanadi i među drugom generacijom, mada nerijetko u hibridiziranom obliku. Tomu je zasigurno pomogla i multikulturalistička kanadska politika, koja dopušta izražavanje različitosti i smatra je poželjnom za obogaćivanje vlastite kulture. Osim formalnih hrvatskih udruga u Kanadi, treba istaknuti i važnost obitelji pri prenošenju etno- nacionalog identiteta na drugu generaciju migranata. Većina kazivača naglašava kako je obitelj u ranoj socijalizaciji inzistirala na poznavanju hrvatskog jezika i kulture, stoga su usmjeravali djecu na sudjelovanje u hrvatskim udrugama, gdje su se družili s drugim pripadnicima hrvatske zajednice (u Vancouveru). Razvoj transporta i modernih oblika telekomunikacije omogućio je sudionicima da više puta posjete zemlju porijekla (te ih možemo nazivati transmigrantima, koji zamagljuju granice između 'domaćinske' zemlje i zemlje porijekla), koju većina smatra i vlastitom domovinom te da održavaju redovne kontakte s obitelji i prijateljima u Hrvatskoj, ali i sa hrvatskim dijasporanskim zajednicama po cijelom svijetu. Druga generacija aktivno stvara svoj identitet (pa tako i etno- nacionalni) na više kulturnih i socijalnih polja, ujedno derivirajući elemente globalne kulture, što njihov identitet čini višestrukim, hibridnim... Mjerenjem indikatora i markera etno-nacionalnog identiteta među pripadnicima druge generacije hrvatske dijaspora u Kanadi, možemo uočiti snažno odražavanje spona s Hrvatskom te tendenciju da se te spona prenese i na iduće naraštaje.

7. ZAKLJUČAK

Migracije nisu tek jednostavan čin preseljenja iz jednog područja u drugo, nego označavaju cijeli niz procesa u emigracijskoj i imigracijskoj zemlji; procesa koji traju još dugo nakon samog preseljenja, a ovise o cijelom nizu čimbenika, od onih na mikro-, mezo- i makro-razini. Dakle, uključuju pojedinca, njegovo obiteljsko i šire socijalno okruženje, kao i ulogu države, koja diktira useljeničke, odnosno iseljeničke politike, stoga je bitno migracijskoj problematici prići interdisciplinarno i multidisciplinarno. Izučavanje ovog područja postaje još kompleksnije kad uzmemo u obzir turbulentnu narav postmoderne, obilježenu brzim promjenama socijalnih struktura; procesima globalizacije i stvaranja homogene globalne kulture te modernizacijskih procesa, koji su drastično izmijenili svakodnevnicu- te zahtijeva novo promišljanje o mjestima i prostorima: pojedinac je iskorijenjen iz lokalno i kulturno specifičnog mjesta te uključen u globalne tokove i prostore, koji ne pružaju isti osjećaj sigurnosti, smislenosti ili pripadnosti kao potonji. Stoga identitet i identifikacijske forme nanovo dolaze u fokus znanstvenih istraživanja, posebice partikularni i kolektivni oblici identiteta. Naime, modernizacijske teorije predviđale su bitno smanjenje uloge (ako ne i potpuno dokidanje) kolektivnih identiteta, no vrijeme je pokazalo suprotno: pojedinci jesu uključeni u globalne prostore, ali i dalje se identificiraju u smislu pripadnosti njima najbližoj zajednici- kroz etničku i nacionalnu pripadnost. Novija promišljanja etniciteta, koja zastupa i ovaj rad, brani stajalište da etnicitet u sebi sadrži i subjektivne i objektivne forme te da u proučavanju etniciteta ne smijemo zanemariti ni jednu ni drugu dimenziju.

Hrvati su u većem broju počeli emigrirati na sjevernoamerički kontinent već krajem 19. stoljeća. Ovo je imalo ekonomske, kulturne, socijalne, demografske i političke posljedice na razvoj hrvatskog društva, ali i na zemlje primitka u koje su Hrvati odlazili. Mnogi od onih koji su otišli su u potpunosti se asimilirali i integrirali u većinska društva, no postoje i oni koji su se, unatoč politici koja je proklamirala asimilaciju i odbacivanje „etničke prtljage“ zemlje iz koje dolaze oduprijeli asimilacijskim težnjama i zadržali etnički identitet zemlje porijekla, iako nerijetko u kreolskom, hibridiziranom obliku, što se posebice ističe kod druge generacije emigranata. Jedna od značajki hrvatske migracije bila je tzv. „lančana migracija“, u kojoj su sudjelovali obitelji, prijatelji ili članovi susjedstva koji bi potom pozivali i ostale iz svog kraja da im se pridruže u novoj zemlji, stoga su se Hrvati u novim zemljama često homogeno naseljavali, što je također pogodovalo očuvanju hrvatskog identiteta. Iako „stara“ hrvatska dijaspora (do Drugog svjetskog rata) u Kanadi nije bila na zavidnom stupnju organizacije,

budući da su tada iseljavali uglavnom mladići i samci (s tendencijom privremenog iseljavanja) koji su prihvaćali teške fizičke poslove u zemlji primitka (s ciljem što prije osigurati financijska sredstva i vratiti se kući), nakon Drugog svjetskog rata dolaze članovi političke emigracije te stručnjaci koji nisu imali priliku usavršiti se u tehnološki zaostaloj Jugoslaviji - mahom obrazovaniji i organiziraniji od pripadnika „stare“ dijaspore, koji djeluju kao posrednici između hrvatskog i kanadskog društva, a primarni im je cilj očuvati svoj jezik i kulturu te upozoravati na zbivanja u domovini tokom socijalističkog sistema, a potom i za vrijeme Domovinskog rata. Glavni politički cilj (i san) hrvatskih Kanađana je osnutak suverene i demokratske hrvatske države, što se i dogodilo 1991. , nakon čega se politička aktivnost hrvatske dijaspore općenito smanjila, pa tako i u Kanadi te se njihove aktivnosti usmjeravaju na poboljšavanje njihova položaja unutar kanadskog društva. Sličan trend možemo zapaziti i među mojim ispitanicima. Naravno, to se odnosi tek na dio hrvatskog iseljništva, jer trebamo imati na umu i one koji su otišli s namjerom trajnog ostanka u novoj zemlji i koji su se asimilirali u domaćinsko društvo.

Pri proučavanju hrvatskih iseljenika u Kanadi, nužno je osvrnuti se na kanadsku multikulturalističku politiku, koja se bazira na uvažavanju i implementiranju različitosti svih etničkih zajednica u Kanadi u jedinstveni i bogati, kulturno diverzificirani kanadski identitet. Multikulturalizam je omogućio slobodno izražavanje hrvatskog etničkog identiteta u Kanadi te osnivanje različitih udruga i škola koje promoviraju i podučavaju hrvatski jezik, kulturu i tradicije - olakšan je prijenos socijalnog kapitala iz zemlje porijekla u domaćinsku zemlju, te obratno. Multikulturalistička politika Kanade (sa svim svojim prednostima i nedostacima) i globalizacijski te modernizacijski procesi utječu i na mijenjanje položaja dijaspore u domaćinskom društvu: oni su u stanovitoj prednosti nad ostalima (u prošlosti su karakteristike dijaspore koje se danas gledaju kao vrline smatrane manama), budući da uglavnom posjeduju (barem) bilingvalne vještine, uspješno se kreću u više društava te formiraju svoje stavove na više kulturnih i socijalnih polja itd. Jeftiniji masovni prijevoz i revolucija u telekomunikacijama te razvoj Interneta donose nove prilike za jednostavno upoznavanje ili održavanje kontakata dijaspore sa zemljom porijekla te rodbinom i prijateljima koji se nalaze tamo: putem satelitskog TV-a i Interneta od Hrvatske su udaljeni tek jednim klikom miša te mogu saznati sve društvene aktualnosti u domovini, za razliku od dijaspore „starog“ kova, kojoj je odlazak u jako udaljene zemlje uglavnom označavao i konačni (fizički) oproštaj od domovine, posebice za generacije koje su uslijedile i nisu imale priliku posjetiti zemlju

porijekla, a stavove i osjećaje su gradile na temelju narativa svojih roditelja i (hrvatske) okoline.

U razgovoru s pripadnicima druge generacije hrvatske dijasporu u Vancouveru, otkrivamo kako postoje i oni koji bi se mogli svrstati i u klasičnu dijasporu, no ipak je većina onih koji pripadaju tzv. fluidnoj dijaspori - djeca postmoderne, višestrukih, hibridiziranih i sinkretskih identiteta, koji svoje pripadanje definiraju u sklopu dva društva i zbog kojih moramo propitati značenje zemlje primitka i domovine, budući da je riječ i o jako mobilnom stanovništvu, kojima velike geografske udaljenosti nisu problem. Svi kazivači su rođeni u Kanadi i djeca su hrvatskih ekonomskih emigranata, no od malih nogu posjećuju Hrvatsku i percipiraju je kao vlastitu domovinu (uz Kanadu), a vlastiti etno-nacionalni identitet opisuju kao hrvatsko-kanadski ili kanadsko-hrvatski (neki se čak smatraju samo Hrvatima, a Kanadu doživljavaju kao privremeno boravište), što nam ukazuje na višestrukost njihova etno-nacionalnog identiteta. Osim subjektivnog osjećaja pripadnosti dijaspori, participiraju u hrvatskim udrugama kulturnog i religijskog karaktera, dok je interes za politiku u opadanju. Većina njih je istaknula povezanost s ostalim pripadnicima hrvatske zajednice ne samo u Vancouveru, nego i s ostalim hrvatskim zajednicama u Kanadi, ali i diljem svijeta, s kojima ostaju u kontaktu pomoću Interneta i društvenih mreža. Pomoću uznapredovalih tehnologija telekomuniciranja, održavaju redovite kontakte s obitelji i prijateljima iz domovine. Zamjetna je uloga obitelji u očuvanju hrvatskog etno-nacionalnog identiteta, koja usmjerava djecu na izvannastavne aktivnosti koje uključuju participaciju u hrvatskim udrugama od malih nogu te inzistiranje na poznavanju hrvatskog jezika i hrvatske kulture i običaja u privatnoj obiteljskoj sferi (pr. obiteljska okupljanja, tradicionalna hrvatska kuhinja, bračne veze i sl.). Očuvanju hrvatskog etno-nacionalnog identiteta među pripadnicima druge generacije hrvatske dijasporu u Kanadi treba zahvaliti i brojnim kulturnim udrugama te istaknuti ulogu Katoličke Crkve, koja je od početaka useljavanja Hrvata u Kanadu bila kohezivno sredstvo zajednice i koja je organizirala zajedničke aktivnosti i škole hrvatskog jezika, koja su omogućila grupna okupljanja i očuvanje hrvatskog etno- nacionalnog identiteta i u javnoj sferi.

Ispitivanjem indikatora i markera etno-nacionalnog identiteta (jezik, samopercepcija etno-nacionalnog identiteta i pripadanja dijaspori, sudjelovanje ili pohađanje aktivnosti unutar hrvatskih kulturnih i religijskih udruženja, mogućnost 'povratka' u domovinu), nameće se zaključak kako druga generacija hrvatske dijasporu mahom posjeduje višestruki etno-nacionalni identitet prema kojem daju značenje i smisao svijetu oko sebe na temelju kulture

društva iz zemlje porijekla, kulture 'domaćinskog', većinskog društva, ali i iz globalne kulture te ih možemo smatrati i transmigrantima, zbog kontinuiranog održavanja veza između emigracijske i imigracijske zemlje i povećane mobilnosti.

Radom se nije nastojao prikazati generalni uvid u identifikacijske procese druge generacije hrvatske dijaspore u Kanadi, nego se nastojao dobiti inicijalni uvid u realnu situaciju migranata, kombiniranjem kvalitativne i kvantitativne metode te interdisciplinarnim i multidisciplinarnim pristupom pri analizi teme. Interdisciplinarnost je prepoznata kao bitna pri proučavanju migracijskih procesa, čemu u prilog ide i ovaj rad koji je kombinirao etnološki i kulturnoantropološki i sociološki pristup temi, na mikro-, mezo- i makrorazini, jer jedino kombinacijom pristupa i inter- i multidisciplinarnošću možemo dobiti relativno dobar uvid u migrantsku zbilju. Rad može poslužiti za daljnja istraživanja na većem uzorku i na širokoj lepezi tema koja propituju ulogu žena u migracijama, socijalnog, kulturnog kapitala i migrantskih mreža na identifikacijske procese; krojenje državnih politika o hrvatskim manjinama u drugim državama; intenzivnije povezivanje dijaspore i zemlje porijekla na ekonomskom, kulturnom i političkom planu te promatranje dijaspore kao svojevrsnog ambasadora koja spaja dva društva.

POPIS LITERATURE

- ANTIĆ, Ljubomir (2002.) *Hrvati i Amerika*. Zagreb. Hrvatska sveučilišna naklada i Hrvatska matica iseljenika.
- ANDERSON, Benedict (1990.) *Nacija: zamišljena zajednica*. Zagreb: Školska knjiga.
- BAČIĆ, Petar (2011.) „Social and Cultural Implications of Multiculturalism“. U: Matas, G. I Konstadinov, B. (ur.): *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*. Zagreb: Filozofski fakultet u Splitu i Hrvatsko-kanadsko akademsko društvo.
- BATARELO, John V. (2013.) *Tipovi dijasporo- poslijeratno hrvatsko iseljeničtvo i njihovi potomci u Sydneyu*. Zagreb: Filozofski fakultet. Doktorska disertacija.
- BERTOŠA, Miroslav (2006.) „U znaku plurala: višestruki i višeslojni identiteti istarski.“ U: Manin, Dobrovšak, Črpić i Blagoni, Robert (ur.): *Identitet Istre: ishodišta i perspektive*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja Ivo Pilar. Str. 15-33.
- BOŽIĆ, Saša (2012.) „Društveni oblici dijasporo“. U: Božić, Saša (ur.): *Institucionalizacija hrvatske dijasporo: oblici migrantskog udruživanja- primjeri iz Europe, Južne Amerike i Australije*. Zagreb: Jesenski i Turk. Str. 9-25.
- BOŽIĆ, Saša (1998.) „Etničnost migrantskih zajednica: nastajanje novih manjina“. U: Čičak-Chand, Ružica i Josip Kumpes (ur.): *Etničnost, nacija, identitet: Hrvatska i Europa*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo. Str. 85-101.
- CAMPANI, Giovanna (2004.) „Minorities and Migrants: Models of Multiculturalism in Europe and Canada“ U: Mesić, Milan (ur.): *Perspectives of Multiculturalism: Western and Transitional Countries*. Zagreb: FF Press. Str. 55-67.
- CASTLES, Stephen i Mark J. MILLER (1998.) *The Age of Migration*. New York- London: The Guilford Press.
- COLIĆ-PEISKER, Val (2008.) *Migration, Class, and Transnational Identities: Croatians in Australia and America*. Chicago: University of Illinois Press.
- ČALDAROVIĆ, Ognjen, ŠARINIĆ, Jana (2008.): „Suvremena komunikacijska tehnologija i urbana sredina- prostor, mjesta, vrijeme“. *Socijalna ekologija* 17(4):331-341.
- ČAPO ŽMEGAČ, Jasna (2003.) „Dva lokaliteta, dvije države, dva doma. Transmigracija hrvatskih ekonomskih migranata u Münchenu“, *Narodna umjetnost*. Hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 40(2), str. 117-131.
- ČAPO ŽMEGAČ, Jasna (2010.): „Različiti pristupi povratnim migracijama: primjer Hrvatske“. *Stud. ethnol. Croat.*(22):11-38.

ČAPO ŽMEGAČ, Jasna, GULIN ZRNIĆ, Valentina, PAVEL ŠANTEK Goran (2006.) „Etnologija bliskoga: poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja“. U: Čapo Žmegač, Gulin Zrnić i Goran Pavel Šantek (ur.): Etnologija bliskoga: poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Naklada Jesenski i Turk. Str. 7 – 52.

ČIČAK – CHAND, Ružica (1998.) „Oblici etničnosti u Europi i osnovne značajke odnosa zemalja imigracije prema novim etničkim manjinama“. U: Čičak- Chand, Ružica i Josip Kumpes (ur.): Etničnost, nacija, identitet: Hrvatska i Europa. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo. Str.57-71.

ČIZMIĆ, Ivan, Marin SOPTA, i Vlado ŠAKIĆ (2005.) Iseljena Hrvatska. Zagreb: Golden marketing- Tehnička knjiga.

ČOLIĆ, S. (2008.): „Sociokulturni aspekti potrošnje, potrošačke kulture i društva“. Društvena istraživanja 17(6):953-973.

DRAGOJEVIĆ, Sanjin (1999.) „ Multikulturalizam, interkulturalizam, transkulturalizam, plurikulturalizam: suprotstavljeni ili nadopunjujući koncepti“. U: Čačić- Kumpes, Jadranka (ur.): Kultura, etničnost, identitet. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo. Str. 77-90.

DUGANDŽIJA, Nikola (1998.) „Nedorečenost i zavodljivost etničko- nacionalnog sindroma“. U: Čičak- Chand, Ružica i Josip Kumpes (ur.): Etničnost, nacija, identitet: Hrvatska i Europa. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo. Str. 29-47.

FAIST, Thomas (2000.) The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces. Oxford: Clarendon Press.

GOSS, Vladimir (1998.) „Vratiti se, vraćati se, ne vraćati se!“ U: Šakić, Vlado, Jurčević Josip i Marin Sopta (ur.): Budućnost iseljene Hrvatske. Zagreb: Institut za društvena istraživanja Ivo Pilar. Str.321-323.

GRBIĆ, Jadranka (1994): „Mnogostruki identitet: Primjer Hrvata u Mađarskoj“. Stud. ethnol. Croat. (6):119-126.

GRBIĆ JAKOPOVIĆ, Jadranka (2014.) Multipliciranje zavičaja i domovina: Hrvatska dijaspora: kronologija, identitet, destinacije i identitet. Zagreb: FF Press.

HALMI, Aleksandar (2005.) Strategije kvalitativnih istraživanja u primijenjenim društvenim znanostima. Zagreb: Naklada Slap.

- HASTINGS, Adrian (2003.) *Gradnja nacionaliteta*. Sarajevo- Rijeka: Buybook.
- HERŠAK, Emil (1998.) „Značenje etnosa i oblici etničnosti u Europi“. U: Čičak- Chand, Ružica i Josip Kumpes (ur.): *Etničnost, nacija, identitet: Hrvatska i Europa*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo. Str. 13-19.
- HOLJEVAC, Većeslav (1967.) *Hrvati izvan domovine*. Zagreb: Matica hrvatska.
- IVANDA SERDAR, Katica (1998.) „Uzroci i tijek hrvatskog iseljavanja u Kanadu“. U: Šakić, Vlado, Josip Jurčević i Marin Sopta (ur.): *Budućnost iseljene Hrvatske*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja Ivo Pilar. Str.77-87.
- KATUNARIĆ, Vjeran (2003.) *Sporna zajednica: novije teorije o naciji i nacionalizmu*. Zagreb: Jesenski i Turk i Hrvatsko sociološko društvo.
- KOSER, Khalid (2007.) *International Migration: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- KRASE, Jerome (2004.)“ Seeing Community in a Multicultural Society: Theory and Practice“. U: Mesić, Milan (ur.): *Perspectives of Multiculturalism: Western and Transitional Countries*. Zagreb: FF Press.Str. 151-180.
- KUTI, Simona (2012.) „Istraživanja migrantskih organizacija: Definicije, koncepti, perspektive i pristranosti“. U: Božić, Saša (ur.): *Institucionalizacija hrvatske dijaspor: Oblici migrantskog udruživanja- primjeri iz Europe, Južne Amerike i Australije*. Zagreb: Jesenski i Turk. Str. 25-54.
- MESIĆ, Milan (2002.) *Međunarodne migracije: tokovi i teorije*. Zagreb: Societas, Zavod za sociologiju.
- MESIĆ, Milan (2006.) *Multikulturalizam- društveni i teorijski izazovi*. Zagreb: Školska knjiga.
- PAPASTERGIADIS, Nikos (2000.) *The Turbulence of Migration: Globalisation, Deterritorialization and Hybridity*. Malden, Massachusetts: Polity Press.
- PERIĆ KASELJ, Marina (2012.)“ Etnički identitet hrvatskih iseljenika i njihovih potomaka u Čileu u kontekstu povijesnih društveno- političkih promjena u zemlji porijekla“. U: Božić, Saša (ur.): *Institucionalizacija hrvatske dijaspor: Oblici migrantskog udruživanja- primjeri iz Europe, Južne Amerike i Australije*. Zagreb: Jesenski i Turk. Str. 97-134.
- PLEŠE, Iva. (2006.) „Jesam li bila na terenu?“. U: Čapo Žmegač, Gulin Zrnić i Goran Pavel Šantek (ur.): *Etnologija bliskoga: poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja* (ur.): Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Naklada Jesenski i Turk. Str. 117 – 138.

- PORTER, John (1975.) "Ethnic Pluralism in Canadian Perspective." U: Glazer, Nathan i Moynihan, Daniel P. (ur.): *Ethnicity: Theory and Experience*. Cambridge, Massachusetts-London, England: Harvard University press. Str. 267-305.
- POVRZANOVIC FRYKMAN, Maja (2010): Matrijalne prakse bivanja i pripadanja u transnacionalnim društvenim prostorima. *Studia ethnologica Croatica* 22, str.39 – 60.
- RAJKOVIĆ IVETA, Marijeta (2004./2005.) „Višestruki identitet Čeha u Jazveniku“. *Etnološka tribina* 27-28(34/35):237-287.
- RAJKOVIĆ IVETA, Marijeta. 2011. *Migrantska priča obitelji Lopac: Senj, Virovitica, Kanada, Hrvatska*. Senjski zbornik 38, str. 333-364.
- RIHTMAN AUGUŠTIN, Dunja (1998.) *Etnički identitet- etnocentrizam- nacionalizam*. U: Čičak- Chand, Ružica i Josip Kumpes (ur.): *Etničnost, nacija, identitet: Hrvatska i Europa*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo. Str. 47-57.
- SCHÖPFLIN, George (2002.): *Nations, Identity, Power: The New Politics of Europe*. London: Hurst & Company.
- SELHANOVIC, Derviš. (2007.): „Sport- najsnažniji promidžbeni adut“. *Medianali* 1(1):95-102
- SKLEDAR, Nikola (1999.) „Etničnost i kultura“. U: Čačić- Kumpes, Jadranka (ur.): *Kultura, etničnost, identitet*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo. Str.41-50.
- SOPTA, Marin (2012.) *Hrvati u Kanadi: Oblikovanje hrvatske zajednice od 1945. do 1995*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- STANKOVIĆ, Vladimir (1998.) „O hrvatskoj inozemnoj pastvi“. U: Šakić, Vlado, Josip Jurčević i Marin Sopta (ur.): *Budućnost iseljene Hrvatske*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja Ivo Pilar. Str. 23-41.
- ŠAKIĆ, Vlado (1998.) „Integracijski procesi domovinske i iseljene Hrvatske“. U: Šakić, Vlado, Jurčević Josip i Marin Sopta (ur.): *Budućnost iseljene Hrvatske*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja Ivo Pilar. Str.13-23.
- ŠKVORC, Boris (2010.) „Multikulturalnost i multikulturalizam u postkolonijalnom „stanju stvari“: Dislocirani identitet, pričanje zajednice, književnost i druge Hrvatske“. *Časopis za hrvatske studije* (6):69-112.

ŠOLA, Domagoj (1998.) „Uloga i iskustvo Hrvata u kanadskoj politici“. U: Šakić, Vlado, Josip Jurčević i Marin Sopta (ur.): Budućnost iseljene Hrvatske. Zagreb: Institut za društvena istraživanja Ivo Pilar. Str. 233-241.

ŽIVKOVIĆ, fra Ilija, Željka ŠPORER, i Duško SEKULIĆ (1995.) Asimilacija i identitet: studija o hrvatskom iseljeništvu u SAD-u i Kanadi. Zagreb: Školska knjiga.

INTERNET IZVORI

Državni ured za Hrvate izvan RH, URL: <http://www.hrvatiizvanrh.hr/hr/hmiu/hrvatsko-iseljenistvo-u-kanadi/28#> (27. kolovoza 2014.)

Government of Canada/ Gouvernement du Canada, URL: <http://www.cic.gc.ca/english/citizenship/become.asp> (30. rujna, 2014.)

Hrvatski folklorni savez- Istok, URL: <http://www.hkfsavez.com/> (25. kolovoza 2014.)

Hrvatski kulturni centar, URL: <http://www.croatiancentre.com/> (25. kolovoza 2014.)

Jutarnji list (2012.), URL: <http://www.jutarnji.hr/hrvatsku-u-tri-godine-napustile-32-000-ljudi--vecina-otisla-u-kanadu/1044433/> (25. rujna 2014.).

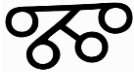
Work in Canada, URL: <http://www.canadajobs.org/?gclid=CLuEhID3msECFZTLtAodanEAIg> (30. kolovoza 2014.)

SAŽETAK

Pitanje višestrukog identiteta druge generacije hrvatske dijaspora u Kanadi

Razdoblje kasne moderne (lake moderne/postmoderne) je obilježeno globalizacijskim i modernizacijskim procesima, koji zahtijevaju novo propitivanje etničkog identiteta i poimanja dijaspora u znanstvenom diskursu. Iako su modernizacijske teorije predviđale dokidanje partikularističkih oblika identiteta, dogodilo se upravo suprotno: dokidanje kolonijalizma i socijalizma u zemljama Istočnog bloka, kao i revolucija u transportnim i telekomunikacijskim uslugama utječe na 'etničko oživljavanje' i stavljanje etniciteta u fokus istraživanja u znanostima društvenog i humanističkog usmjerenja. Percepcija dijaspora u domaćinskim društvima se također mijenja te se njihove karakteristike promatraju kao kvalitete, a ne nedostaci u suvremenom, kozmopolitskom društvu. Identitet dijaspora, posebice druge generacije hrvatskih iseljenika u Kanadi koji su bili u fokusu mog istraživanja, izgrađen je na temelju više kulturnih i društvenih polja i često je višestruk, hibridiziran, kreolski, sinkretni te nam pokazuje kako etnički identitet nije statična i koherentna odlika, nego proces koji obuhvaća kako subjektivne, tako i objektivne dimenzije te prelazi granice nacionalnih država.

KLJUČNE RIJEČI: migracije, multikulturalizam, etnicitet, druga generacija migranata, transnacionalnost, dijaspora, višestruki etno- nacionalni identitet, Kanada

ABSTRACT

Question of Multiple Identity of Second Generation of Croatian Diaspora in Canada

Late modernism (light modernism/postmodernism) is defined by processes of globalization and modernization, which demands new inquiry of ethnicity and diaspora's perception in scientific discourse. Although theories of modernization have anticipated annihilation of particularistic forms of identity, just the opposite had happened: annihilation of colonialism and socialistic regimes in countries of Eastern Block, as revolution in transport and telecommunication's services affected 'ethnic revival', resulting in emphasizing ethnicity as important field of scientific exploration in humanity and social sciences. Perception of diasporas have also changed and those characteristics of diaspora's being perceived as negative in host countries are now considered to be virtues in contemporary, cosmopolit society. Identity of diaspora, especially that of second generation is built on several cultural and social fields and it's often hyphanated, hybrid, creole, sincretic and points out that ethnicity is not static and coherent characteristic, but rather process which consist of both subjective and objective dimension that transcends borders of nation- state.

KEY WORDS: *migrations, multiculturalism, ethnicity, second generation of migrants, transnationalism, diaspora, multiple (hyphanated) ethno- national identity, Canada*

POPIS PRILOGA

Slike i tablice

- 1. Tablica 1.** Mostovi i vrata u internacionalnoj migraciji. U: Faist, Thomas (2000.) *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*. Oxford: Clarendon Press.
- 2. Tablica 2.** Kvantitativna procjena o Hrvatima i njihovim potomcima koji žive izvan Hrvatske. U: Grbić Jakopović, Jadranka (2014.) *Multipliciranje zavičaja i domovina: Hrvatska dijaspora: kronologija, identitet, destinacije i identitet*. Zagreb: FF Press.
- 3. Sl.1.** Brojne hrvatske naseobine u Kanadi, U: Čizmić, Ivan, Marin Sopta, i Vlado Šakić (2005.) *Iseljena Hrvatska*. Zagreb: Golden marketing- Tehnička knjiga.
- 4. Sl.2.** Mario Puratić, izumitelj, Državni ured za iseljene Hrvate, <http://www.hrvatiizvanrh.hr/hr/hmiu/hrvatsko-iseljenistvo-u-kanadi/28>, 15. srpnja 2014.
- 5. Sl.3.** Hrvati drvosječe, Državni ured za iseljene Hrvate, <http://www.hrvatiizvanrh.hr/hr/hmiu/hrvatsko-iseljenistvo-u-kanadi/>, 15. srpnja 2014.
- 6. Sl.4.** Hrvatska katolička župa Srca Marijina (Immaculate Heart of Mary), East Vancouver, <http://www.pbases.com/pacificspirit/image/120844927>, 25. srpnja 2014.
- 7. Sl.5.** HKFS u Zagrebu, 1997. god., <http://www.hkfsavez.com/apps/photos/album?albumid=>, 25. srpnja 2014.
- 9. Sl.7.** Hrvatski folklorni ansambl u Kanadi, <http://www.hkfsavez.com/apps/photos/album?albumid=9350030>, 25. srpnja 2014.
- 10. Sl.8.** Folklorni ansambl Alojzije Stepinac, <http://www.hkfsavez.com/apps/photos/photo?photoid=88082493>, 25. srpnja 2014.
- 11. Sl.9.** Nastup folklorša u Kanadi, , <http://www.hkfsavez.com/apps/photos/photo?photoid=88082240> 25. srpnja 2014.
- 12. Sl.10.** FC Croatia-Toronto, 2012, <http://www.torontocroatia.com/#!/untitled/c23os>, 26. srpnja 2014.
- 13. Sl.11.** Joe Sakic, hokejaš , http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Joe_sakic.jpg, 26. srpnja 2014.
- 14. Sl.13.** George Chuvalo, boksač, <http://www.croatianhistory.net/etf/sport.html>, 26. srpnja 2014.

PRILOG 2.

POLUSTRUKTURIRANI UPITNIK ZA INTERVJU S DRUGOM GENERACIJOM HRVATSKE DIJASPORE U KANADI (NA HRVATSKOM JEZIKU)

- 1) Kada su se vaši roditelji doselili u Kanadu i iz kojeg dijela Hrvatske? Jesu li poznavali nekoga tko je prethodno emigrirao iz Hrvatske u Kanadu? Gdje i kod koga su bili smješteni? Jesu li bili upoznati s hrvatskim udrugama u Kanadi?
- 2) Iz kojih su se razloga prvenstveno odlučili emigrirati?
- 3) Koje obrazovanje imaju Vaši roditelji (OŠ, SSS, VŠS, VSS) i kojim zanimanjem su se bavili pri dolasku u Kanadu, a kojim u Hrvatskoj? Na koji način su pronašli posao i jesu li imali pomoć pri tome? Ako da, od koga? (Hrvatske udruge, kanadskih Hrvata i sl.)
- 4) Jesu li Vaši roditelji bili uključeni u hrvatske udruge u Kanadi i koliko aktivno?
- 5) Kojim jezikom ste pričali u domaćinstvu? Jesu li Vaši roditelji inzistirali na savladavanju prvenstveno engleskog ili hrvatskog jezika?
- 6) Smatrate li bitnim poznavanje hrvatskog jezika?
- 7) Jeste li uključeni u hrvatske organizacije i bavite li se ikakvim aktivnostima unutar njih?
- 8) Kako biste subjektivno ocijenili vlastiti nacionalni identitet? Kanadskim? Hrvatskim? Kanadsko- hrvatskim ili pak hrvatsko- kanadskim?
- 9) Koju zemlju smatrate svojom domovinom (Kanada, Hrvatska, obje)?
- 10) Imate li dvojno državljanstvo i jeste li ikada glasovali na hrvatskim političkim izborima? Jeste li uopće upoznati s političkom scenom u Hrvatskoj? Kakav je Vaš stav prema njoj? Jesu li Vam roditelji politički aktivni i kojoj političkoj struji pripadaju (ljevica-centar-desnica) ?
- 11) Kakvi su Vaši stavovi prema Hrvatskoj: pratite li aktualna društvena zbivanja, športske, kulturne i glazbene manifestacije i izvođače? Jeste li u kontaktu s drugim pripadnicima hrvatske dijasporu u Kanadi ili diljem svijeta? Ako da, kako?
- 12) Imate li prijatelje i poznanike koji također pripadaju hrvatskoj dijaspori u Kanadi? Ako da, na koje načine se družite? Idete li na hrvatske kulturne, vjerske, sportske ili glazbene manifestacije organizirane u Kanadi?
- 13) Imate li rodbine u Hrvatskoj i održavate li kontakt s njima? Ako da, kako?

- 14) Jeste li ikad posjetili Hrvatsku? Jeste upoznati s programima (ljetne škole, kampovi i sl.) za pripadnike dijaspore u domovini? Jeste čuli za Croaticum na Filozofskom fakultetu u Zagrebu? Ako da, jeste li zainteresirani da ga pohađate?
- 15) Razmišljate li o stalnom povratku u Hrvatsku?
- 16) Koliko ste upoznati s hrvatskom poviješću i smatrate li se dijelom te povijesti, odnosno, koliko dijelite kolektivna sjećanja s Hrvatima u domovini?
- 17) Posjedujete li neke artefakte iz Hrvatske doma? Ako da, koje? Ističete li hrvatsku pripadnost nekim nacionalnim obilježjima na kući? (primjerice: zastava, grb i sl.) Razmjenjujete li neke artefakte s eventualnom rodbinom u Hrvatskoj?
- 18) Prakticirate li spremanje nekih hrvatskih tradicionalnih jela? Na koji način slavite blagdane: držite li se hrvatskih tradicija ili tradicija kraja iz kojeg su Vaši roditelji emigrirali?
- 19) Jeste li se sreli sa stereotipima ili nekim oblicima diskriminacije u Kanadi na temelju svog etniciteta? Ukoliko ste posjetili Hrvatsku, jeste li iskusili da Vas doživljavaju kao stranca ili diskriminiraju na bilo kakav način? Ukoliko ste posjetili Hrvatsku, je li stvarnost potvrdila Vaša očekivanja ili ste zatekli drukčiju situaciju od one o kojoj su Vam pričali u Kanadi?
- 20) Koliko je Vama osobno važan etnički identitet i identitet dijaspore te doživljavate li se dijelom Dijaspore?
- 21) Koliko važnu ulogu u Vašem životu ima religija? Posjećujete li hrvatske crkve u Kanadi i pohađate li mise? Jeste uključeni u župni život i pohađate li programe koje župa organizira?
- 22) Pri odabiru životnog partnera, je li Vam bitno da pripada hrvatskoj zajednici ili Vam to ne igra nikakvu ulogu?
- 23) Ukoliko namjeravate imati potomstvo/ imate potomstvo, smatrate li bitnim da Vaša djeca očuvaju svijest o zemlji porijekla njihovih predaka?

PRILOG 3.
POLUSTRUKTURIRANI UPITNIK ZA INTERVJU S DRUGOM GENERACIJOM
HRVATSKE DIJASPORE U KANADI (NA ENGLESKOM JEZIKU)

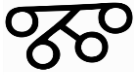
- 1) When did your parents move to Canada and from which part of Croatia? Why exactly Canada, and not some other country? In which town/city did they move to? Have they known anyone who had previously migrated from Croatia to Canada? Where were they settled when they first came?
- 2) Why did your parent(s) primarily decided to emigrate? What was the main reason?
- 3) Which level of education do your parents have (elementary school, highschool, college or university degree) and what were they doing for a living when they came to Canada, and what in Croatia? What are they doing (for a living) now? How did they find a job and did they have any help with it? If yes, from whom? (Croatian associations, other Canadian Croat(s) etc.?)
- 4) Were you parent(s) familiar with Croatian associations in Canada? Were they involved in it? Which one and for how long?
- 5) Which language did you use in your home and among family when you were younger? Which language do you speak nowadays? Did your parents insist on you learning English or Croatian first?

Is knowing Croatian language relevant to you??

Do you consider Canada or Croatia to be your homeland? Or both? (Explanation)
- 6) Are you involved with any Croatian association and are you an active member of it?
- 7) How would you (subjectively) describe your national identity? (As Canadian? Croatian? Canadian-Croatian or maybe Croatian-Canadian?) Where can you „display“ this identity or can you „display“ them both at a same time? (in case of hyphenated identity, do you have to be more Croat or Canadian on some occasions?)
- 8) Do you have dual citizenship and have you ever voted on Croatian political elections? Which one? Where? Are you introduced to political scene in Croatia and where do you get information about it? What is your attitude towards it? Are your parents politically active and what political option do they support? (left-centre-right)

- 9) What is your personal attitude towards Croatia? Do you follow latest social events, sports, cultural and musical manifestations? How? How often? Do you have any contact with other member(s) of Croatian diaspora in Canada or around the world? If yes, how?
- 10) How would you describe your life space? Are you employed? How do you spend your time off? (maby with your Croatian friends, attending some activities or manifestations of Croatian character?)
- 11) Do you have friends or acquaintances who are part of Croatian diaspora in Canada? If yes, where have you met? How do you spend your time together? Do you visit Croatian cultural, religious, sport or musical manifestations? Can you make an example?
- 12) Do you have relatives in Croatia and do you maintain contact with them? If yes, how? How often?
- 13) Have you ever visted Croatia? Are you familiar with programs for diaspora in homeland (such as summer camps, summer schools etc.)? Have you heard of Croaticum on FFZG? If yes, are your interested in taking a course?
- 14) Do you consider permanent return to Croatia?
- 15) Do you own any stuff from Croatia at home? Which one? Where did you get them? Do you emphfasize Croatian origin by some national feature, such as flag, coat of arms etc.? Do you exchange stuff with relatives in Croatia?
- 16) Do you practise prepairing some traditional Croatian dishes? Which one, on what occasion and where did you get your recipes? How do you celebrate holidays, such as Christmas and Easter? Do you practise Croatian traditions or traditions of the region in Croatia your parents came from? Do you celebrate with your closest family? You invite other people too (maby extendeden family)? Do you celebrate in Croatian clubs/ national homes?
- 17) Have you ever encountered any stereotypes or other form of discrimination based on your origin?(example) In case you have already visited Croatia, did everyday Croatian reality confirmed your expectations, or you find it to be different from what you've heard of it in Canada?
- 18) Do you find your ethnicity or diaspora's identity to be really important? Do you consider yourself a part of diaspora?

- 19) How important for you is religion? Do you visit Croatian churches in Canada? Which one? How often? Do you attend mass? Are you involved in activities carried out by parishes? Can you make an example?
- 20) Is it important that your life partner belongs to Croatian community or that's (completely) irrelevant to you?